

Välfärdsrådets
rapport 2006

Fritt inträde?

Ungdomars och invandrades
väg till det första arbetet

Olof Åslund
Robert Erikson
Oskar Nordström Skans
Anna Sjögren

SNS Förlag

Fritt inträde?

 **INSTITUTET FÖR
NÄRINGSLIVSFORSKNING**
Box 55665, 102 15 Stockholm

Välfärdsrådets
rapport 2006

Fritt inträde?

*Ungdomars och invandrades
väg till det första arbetet*

Olof Åslund
Robert Erikson
Oskar Nordström Skans
Anna Sjögren

SNS FÖRLAG

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
Telefax: 08-507 025 25
E-post: order@sns.se
www.sns.se

SNS – Studieförbundet näringsliv och samhälle – är ett fristående nätverk av opinionsbildare och beslutsfattare i privat och offentlig sektor. SNS vill genom forskning, bokutgivning och möten bidra till debatt och rationella beslut i samhällsfrågor.

Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet
Välfärdsrådets rapport 2006
Olof Åslund, Robert Erikson, Oskar Nordström Skans, Anna Sjögren

Första upplagan
Första tryckningen

© 2006 Författarna och SNS Förlag
Omslag och grafisk form: Patrik Sundström
Tryck: Elanders Infologistics Väst AB, Mölnlycke 2006

ISSN 1653-3909
ISBN 13: 978-91-85355-70-9
ISBN 10: 91-85355-70-4

INNEHÅLL

Förord	7
1. Inledning	9
2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?	15
3. Hur vi studerar inträdet på arbetsmarknaden – data och metoder	35
4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden	44
5. Invandrares inträde på arbetsmarknaden	80
6. De första jobben	102
7. Sammanfattning och diskussion	133
Referenser	155
Välfärdsrådet 2006	163
Referensgrupp	164

Förord

Arbetsmarknadsfrågor i allmänhet och diskussionen om jobben i synnerhet, dominerade årets valrörelse. Eftervalsdebatten konstaterade att dessa frågor haft avgörande betydelse för valutgången, och att de sannolikt också kommer att vara den måttstock som den nytilträdde regeringen bedöms efter i framtiden.

En aspekt av arbetsmarknaden som kommit att få en alltmer framträdande roll i den politiska debatten är ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden. Det är en välförtjänt förändring. Att få ett första riktigt arbete har stor betydelse för den enskilda individens framtida möjligheter, på arbetsmarknaden och i andra sammanhang. Ur samhällets perspektiv innebär ett snabbt inträde mer resurser för andra angelägna utgifter, medan människor som står utanför arbetsmarknaden som regel belastar de offentliga finanserna.

SNS Valfärdsråd 2006 ställer två huvudfrågor som belyses med hjälp av unik statistik över två decennier: Hur ser inträdet på arbetsmarknaden ut för olika grupper av ungdomar och invandrade, och vad har egentligen hänt sedan mitten av 1980-talet? Var finns »de första jobben« och hur kommer man i kontakt med dem? Utifrån de mönster som framkommer diskuteras hur politiska beslut och insatser kan underlätta – eller försvåra – inträdet för dessa grupper.

Årets råd består av professor *Robert Erikson*, Institutet för social forskning, Stockholms universitet, ekon.dr *Anna Sjögren*, Institutet för Näringslivsforskning, fil.dr *Oskar Nordström Skans*, IFAU, samt undertecknad (ordförande).

Louise Kennerberg har bistått med datauttag. En referensgrupp under ledning av *Marianne Hamilton*, personaldirektör vid At-

las Copco, har varit knuten till arbetet med rapporten och har i olika skeden bidragit med kommentarer som gett kompletterande och värdefulla synpunkter. För finansieringen svarar referensgruppen, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS och Svenska ESF-rådet i Stockholms län.

Uppsala i november 2006

OLOF ÅSLUND

*Fil.dr, Institutet för arbetsmarknadspolitisk
utvärdering (IFAU) och forskningsledare vid SNS.*

Kommentarerna efter riksdagsvalet 2006 var i stort sett eniga om en sak: debatten om jobben hade en avgörande betydelse för valutgången. Regeringen nedprioriterade frågan i valrörelsen medan oppositionen hårt argumenterade för behovet av att få fler i arbete. Politiker, journalister och forskare debatterade också hur hög den svenska arbetslösheten egentligen är: gömmer och glömmes den officiella statistiken stora grupper som står längst ifrån arbetsmarknaden, och hur många av dem som nu studerar vid universitet, högskolor och komvux vill egentligen hellre ha att arbeta?¹ Hur stort är det egentliga utanförskapet?

Två grupper pekades ofta ut som särskilt viktiga och problematiska: ungdomar som inte har tagit steget från utbildning till arbete, och nyanlända invandrare som inte har kommit in på den svenska arbetsmarknaden. Denna rapport behandlar inträdet på arbetsmarknaden för dessa två grupper. Ungdomarnas situation diskuterades flitigt redan under upptakten till valrörelsen våren 2006. De omfattande protesterna i Frankrike mot nya regler, som skulle försämra anställningstryggheten för unga arbetstagare, gav näring åt en svensk debatt om problemens omfattning och om vad man bör och inte bör göra åt dem. Integrationsfrågan ansågs av många som glömd under valrörelsen, men fanns inbakad i diskussionen kring utanförskap och svårigheterna för många att etablera sig på arbetsmarknaden. Som den högljudda franska debatten antydde är det inte bara i Sverige som frågan om ungdomars och invandrarers situation på arbetsmarknaden är aktuell. OECD (2002) konstaterar att allt fler utbildar sig allt längre och att övergången från skola till arbetsliv är av centralt politiskt intresse. OECD (2005) pe-

1. Se t.ex. Holmlund (2005) och efterföljande replikväxling i Ekonomisk Debatt,

kar också ut integrationen av invandrare på arbetsmarknaden som en stor utmaning för medlemsländerna.

Vissa förhållanden visar att frågan om det första inträdet på arbetsmarknaden skiljer sig från diskussionen om arbetslöshet och integration i allmänhet. Den som förlorar sitt arbete har – trots allt – ofta värdefulla kontakter och erfarenheter som kan hjälpa honom eller henne tillbaka in i arbete. Ur potentiella arbetsgivares perspektiv kan en person som tidigare arbetat uppfattas som ett mindre osäkert kort – någon annan har ju anställt honom eller henne och det går att ta reda på hur den förra arbetsgivaren uppfattade personen i fråga. Forskning visar också att ett fördröjt arbetsmarknadsinträde kan ha långvariga negativa arbetsmarknadseffekter för både invandrare och ungdomar. För individen innebär dessutom den första anställningen ett viktigt steg in i samhället, bland annat som nyckeln till sociala förmåner som a-kassa och sjukpenning. Tid utanför arbetsmarknaden innebär dessutom förlorad inkomst för individen, att det totala antalet arbetade timmar i samhället blir lägre och att den offentliga budgeten belastas. Om ungdomars och invandrares inträde dröjer, t.ex. på grund av expansion av högre utbildning eller omfattande introduktionsprogram är det viktigt att fråga sig om detta är motiverat utifrån de kvalifikationskrav som egentligen ställs på arbetsmarknaden. Är det möjligt att insatser som är avsedda att hjälpa utsatta individer i vissa fall snarare stjälper än hjälper dem som ska ta steget in på arbetsmarknaden?

I samhällsdebatten ses ofta ungdomars och invandrares inträde som helt skilda fenomen, vilket kan tyckas märkligt. Ungdomsarbetslöshet diskuteras för sig och integration för sig. Visserligen finns det stora skillnader mellan grupperna, som att vuxna invandrare har arbetslivserfarenhet från hemlandet men istället saknar landsspecifika kvalifikationer som kunskaper i svenska språket. Men ur ett principiellt perspektiv finns kanske mer som förenar än som skiljer grupperna åt: avsaknaden av referenser från svenska arbetsgivare, bristen på kontakter förvärvade genom arbete och det faktum att båda grupperna får del av eller utsätts för

stora offentliga insatser är några exempel. Det är därför av intresse att se på vilka sätt inträdesprocesserna liknar varandra respektive skiljer sig åt mellan dessa grupper.

Debatten i dessa frågor präglas av en outtalad nostalgisk referens till ett obestämt »förr«. För invandrare ligger detta förr ungefär 40 år tillbaka i tiden, då de flesta som invandrade gjorde det av arbetsmarknadsskäl och fick arbete direkt. Ekonomisk integration var inget problem, och de nyanlända bidrog till den gemensamma välfärden. I det allmänna medvetandet har de senaste åren präglats av mörker: flyktingar och deras anhöriga dominerar inflödet och de har svårt att få arbete. För ungdomar ligger »förr« kanske 20 år tillbaka i tiden, då övergången var enkel och även de lägst utbildade i de flesta fall fick ett arbete. Frågan är om dessa minnesbilder är helt sanna. Många glömmar att sysselsättningen i flera invandrargrupper steg kraftigt under 1990-talets senare år, och att vi även idag har ett inte försumbart inflöde av arbetskraftsinvandrare. Finns det verkligen fog för den nattsvarta bild som ibland målas upp av dagens ungdomsarbetsmarknad? Denna studie analyserar och beskriver i detalj, med hjälp av unika data, vad som faktiskt har hänt sedan 1985.

Analysen i denna rapport

För att kunna bidra med nya insikter om ungdomars och invandrarers inträde på arbetsmarknaden använder vi en databas om hela Sveriges befolkning i åldrarna 16–65 år. Informationen gör det möjligt att under perioden 1985–2003 följa individer från föräldrahemmet genom skola och högskola tills de eventuellt får en fast förankring på arbetsmarknaden. Vi kan med hjälp av databasen redovisa nya uppgifter om hur inträdet på arbetsmarknaden sett ut under de senaste två decennierna. Denna period har kännetecknats av stora konjunktursvängningar, en massiv expansion av utbildningsväsendet, kraftigt fluktuerande invandringsströmmar, en serie reformer i mottagningssystemet för flyktinginvandrare

och en strukturomvandling som drivits på av ökad internationell handel och teknologisk utveckling – alla faktorer vilka kan tänkas påverka de nyinträdandes situation på arbetsmarknaden.

Även om det är relativt ovanligt att ta ett samlat grepp om både ungdomars och invandrares situation på arbetsmarknaden är vi långt ifrån de första som intresserat oss för dessa grupper. Ser vi till statliga utredningar och rapporter är integration och ungdomsarbetslöshet några av de mest studerade och behandlade områden som finns. En mängd statliga offentliga utredningar, som åtminstone i någon utsträckning berör någon av dessa frågor, kompletteras av Ams återrapporeringar om arbetslöshet och arbetsmarknadspolitik och Högskoleverkets och Skolverkets rapporter om utbildningssystemet. En stor del av de rapporter som ges ut av Integrationsverket respektive Ungdomsstyrelsen behandlar också arbetsmarknadsområdet. Lägg till detta en omfattande forskning som bedrivs vid universitet, högskolor och forskningsinstitut av olika slag. Att ge en fullständig eller en representativ bild av vad som skrivits är därför en nära nog omöjlig uppgift, och inte heller något vi gör anspråk på att göra.

Det finns alltså ett tydligt behov av att avgränsa frågeställningarna i studien för att se till att vi bidrar med ny kunskap och för att mängden information som presenteras ska vara hanterlig. I den empiriska analysen utgår vi därför från följande grundläggande frågeställningar:

- Hur ser mönstret för ungdomars och nyanlända invandrares inträde på arbetsmarknaden ut, och vad har egentligen hänt sedan mitten av 1980-talet?
- Var finns »de första jobben« och hur kommer man i kontakt med dem?

Vi fokuserar på när, var och hur individen finner sitt första mer långvariga arbete. Denna ansats avviker från många tidigare studier genom att vi följer individer från det att de börjar söka sig ut på arbetsmarknaden till dess de hittar sitt första arbete. Andra studier gör istället som regel ett nedslag och mäter arbetslöshet

eller sysselsättning för en viss grupp vid en viss tidpunkt. En given nivå på sysselsättningsgraden kan då å ena sidan spegla att alla går in i och ut ur arbete i liknande omfattning, å andra sidan att en grupp alltid är i arbete medan en annan grupp aldrig kommer in på arbetsmarknaden. Genom att följa individer över tiden får vi en kompletterande och ur vissa aspekter bättre bild av verkligheten. Vår ansats innebär också en naturlig fokusering på sysselsättning snarare än arbetslöshet. Som framgått av den svenska debatten på senare tid är arbetslöshet ett svårdefinierat fenomen, och särskilt svårt är det i de grupper som står utanför och eventuellt är på väg in på arbetsmarknaden. I ett längre perspektiv är naturligtvis också sysselsättningsfrågan av speciellt intresse i relation till den ökade försörjningsbördan, som väntas bli effekten av en åldrande befolkning. Genom att vår analys fokuserar på när individen hittar arbete får vi också en tydlig koppling till den andra sidan av arbetsmarknaden, nämligen arbetsgivarna. Våra data erbjuder möjligheten att koppla ihop individer med arbetsgivare så att vi på ett närmast unikt sätt kan studera på vilka arbetsplatser ungdomar och invandrare fått sin första anställning. Vi kan därför studera vad som karaktäriserar de arbetsgivare som erbjuder de första jobben, hur strukturomvandlingen har påverkat dessa arbetsgivare sedan 1980-talet, och även ge indikationer på hur de inträdande kommer i kontakt med dessa jobb.

De frågor vi tar upp berör en mängd politikområden. Arbetsmarknads-, utbildnings- och introduktionspolitik är självklart kopplade till det som studeras, men även migrations-, familje-, social- och skattepolitik kan påverka när och hur inträdet på arbetsmarknaden sker. Det är inte vår ambition att genomföra egna utvärderingar av den politik som förts på alla dessa olika områden. Bara en utvärdering av exempelvis arbetsmarknadspolitik för ungdomar och nyanlända invandrare är mer än nog stoff för en egen bok. Däremot syftar boken till att koppla de observationer som görs till resultat från tidigare forskning, och vi diskuterar utifrån detta olika alternativ för de politiska beslutsfattarna.

Disposition

I kapitel 2 tar vi upp teoretiska perspektiv på inträdet på arbetsmarknaden och hur man kan förstå gången genom utbildnings- och integrationssystemet fram till sökande efter arbete och slutligen fram till ett riktigt jobb. Efter en redogörelse för dataunderlag, analysmetoder och hur vi mäter arbetsmarknadsinträde i kapitel 3, beskriver vi i kapitel 4 hur detta inträde sett ut för ungdomsgrupperna från 1980-talet fram till början av 2000-talet, och hur detta har påverkats av förändringar i utbildningssystemet. Kapitel 5 redogör också för i vilken utsträckning inträdet skiljer sig för ungdomar med olika social bakgrund respektive med och utan utländsk bakgrund.

I kapitel 6 belyser vi hur personer som invandrat till Sverige under observationsperioden kommer in på arbetsmarknaden. Liksom i kapitel 4 blir den mest centrala frågan hur lång tid det tar för individer med olika karakteristika att finna en fast förankring på den svenska arbetsmarknaden och vilken roll olika institutioner spelar i denna process.

Därefter vänder vi på perspektivet i kapitel 7 och tar upp arbetsgivarnas efterfrågan på nyinträdande genom att undersöka var de första jobben finns. Vi belyser också hur man kommer i kontakt med dessa arbetsgivare och om det möjligen är så att dessa arbeten har försvunnit över tiden. I rapportens avslutande kapitel sammanfattar vi våra resultat och diskuterar om de ger underlag för åtgärder som kan förbättra möjligheterna till inträde på arbetsmarknaden för ungdomar och nyanlända invandrare.

Ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden är resultatet av individers vilja att börja arbeta – arbetsutbudet – och arbetsgivares vilja att anställa – efterfrågan på arbetskraft. Ungdomars arbetsutbud kan ses som konsekvensen av karriärval som innefattar beslut om både hur mycket och vilken slags utbildning en individ skaffar sig, liksom sökande efter ett passande arbete. Vuxna som kommer till ett nytt land har som regel både utbildning och arbetslivserfarenheter i bagaget, men för att komma in på arbetsmarknaden i det nya landet behöver man ofta komplettera med språk och kunskaper om hur arbetsmarknaden fungerar. Under denna investerings- och sökprocess lär sig individen mer om sin kapacitet och om sina intressen. Dessutom synliggörs efterhand egenskaper som är viktiga för den arbetsgivare som överväger att anställa. När en nyanländ invandrare eller en ung människa väl söker jobb kommer en arbetsgivares vilja att anställa att bero på en bedömning av om värdet av det individen tillför företaget eller organisationen är högre än den lön individen begär eller kollektivavtal föreskriver.

Vi kommer i detta avsnitt först att beskriva faktorer som är av betydelse för individers investerings- och sökprocesser, med fokus på det som är viktigt för dem som inte sedan tidigare har en anknytning till arbetsmarknaden. Därefter kommer vi kort att diskutera vad som styr efterfrågan på arbetskraft och varför matchningen av utbud och efterfrågan ibland kan vara komplicerad just för ungdomar och invandrare. Slutligen diskuterar vi vilken betydelse inträdestidpunkten har för den framtida arbetsmarknadssituationen.

Arbetsutbud: individens beslut

Unga människor och personer som invandrat ställs inför en mängd val som påverkar hur det sedan går på arbetsmarknaden. Var man väljer att bo, vilken utbildning man väljer att delta i och vilka jobb man väljer att söka är exempel på sådant som påverkar när och var man börjar arbeta. Självklart påverkas sådana beslut av en mängd faktorer, och arbetsmarknadskonsekvenserna kanske inte alltid är tyngst vägande när individer fattar sina beslut, men de spelar ändå en stor roll för de flesta.

Eftersom denna rapport handlar om inträdet på arbetsmarknaden väljer vi att fokusera på de arbetsmarknadsrelaterade motiven bakom besluten. Det bör dock betonas att dessa val inte är lätta att göra. Många viktiga aspekter är relativt okända och besluten måste därför fattas under stor osäkerhet. Osäkerheten kan till exempel gälla den egna kapaciteten för fortsatta studier eller för att lyckas inom olika yrkeområden, liksom på vad man egentligen kommer att trivas bäst med att göra i framtiden. Dessutom har inte individen full överblick över arbetsmarknadsutsikterna förknippade med olika karriärvägar eller vilka alternativ som faktiskt finns. Inträdet på arbetsmarknaden styrs därför av en mycket komplex serie beslut där information blir tillgänglig under resans gång och förutsättningarna hela tiden ändras. Individen beslutar efterhand hur tid och andra resurser bäst ska användas för att hitta rätt karriärväg och skaffa sig de nödvändiga kunskaperna och färdigheterna.

Denna serie av val kan beskrivas på olika sätt. Inom nationalekonomin tenderar man att se dem som en serie »investeringsbeslut« eftersom många av besluten innebär uppoffringar i ett tidigt skede, till exempel i form av lägre inkomster, som kan ge avkastning senare. Målet beskrivs som att hitta den väg som uppfattas som den bästa utifrån personens egna preferenser, givet hur omgivningen ser ut. Man kallar detta att »maximera den förväntade livsnyttan«. Tanken är att individen väger nytta och kostnader som är förknippade med olika vägval idag mot vad dessa vägval kan

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsintradet?

förväntas ge för nytta i framtiden. Generellt kan man säga att den förväntade nyttan av olika alternativ utgörs av lön, avancemangsmöjligheter, status, möjligheter till god livskvalitet och annat som individen uppskattar, vilket vägs mot hur hårt individen måste jobba för att lyckas, hur osäkert ett alternativ framstår samt i vilken utsträckning valet utesluter eller begränsar andra karriärmöjligheter.

Innan individen kan fatta ett beslut måste hon ta reda på vilka alternativ som finns och vad de innebär. Utmärkande för en ung eller nyinvandrad person är ett begränsat arbetsmarknadsrelaterat kontaktnät som kan bidra med information om arbetsmarknaden. Ett viktigt led i att få fotfäste på arbetsmarknaden kan därför vara att bygga upp ett kontaktnät som ökar ens chanser att få bra jobb i framtiden. Till att börja med är dock ungdomar och invandrare ofta hänvisade till sociala nätverk som är viktiga källor och förmedlare av information när det gäller utbildning, karriärmöjligheter och jobb efter utbildningen (Granovetter, 1974; Calvó-Armengol och Jackson, 2004). För ungdomar kan dessa nätverk utgöras av föräldrar och syskon medan det för den som är ny i ett land istället kan bestå av andra invandrare med samma ursprung som kommit till Sverige tidigare, och därför är värdefulla källor till information.

De sociala nätverken är viktiga eftersom individen kan fråga, observera och dra slutsatser för egen del om hur ett liv i ett visst yrke skulle te sig. Föräldrar, syskon eller andra bekanta, som själva klarat sig igenom en utbildning, vet kanske att man inte behöver vara exceptionellt begåvad för att lyckas inom det området och dessutom kan de vara en tillgång när man ska navigera sig igenom utbildningssystemet för att nå sitt mål (Erikson och Jonsson, 1993). För ungdomar från studieovana miljöer, eller för individer med bakgrund i ett annat land, som saknar denna kunskap om landets utbildningssystem kan vissa karriärvägar tyckas vara utom räckhåll. På motsvarande sätt kan det vara en tillgång för den som väljer praktiska yrken att ha föräldrar eller syskon som vet vilka färdigheter som krävs, hur man bäst förvärvar dem och var job-

ben finns. Omgivningens betydelse kan dessutom förstärkas genom att »aspirationsnivån«, dvs. uppfattningen om vad man vill uppnå, också bestäms i relation till föräldrar och andra viktiga personer i ens omgivning.

Utbildningsval

Valet av utbildning är av stor betydelse för hur det senare kommer att gå i arbetslivet. Inom nationalekonomisk teori betonas ofta att valet av utbildning och karriär handlar om att välja så att man med störst framgång kan dra nytta av sina talanger och egenskaper – dvs. att hitta sina »komparativa fördelar«. Något förenklat väljer den som har läshuvud att bli filosof och den som har starka armar att bli hamnarbetare.² Redan Adam Smith (1776) argumenterade dock för att uppfostran och förkovran är det som i all väsentlighet skiljer en filosof från en arbetare. Humankapitalteorin bygger på insikten att individer genom att investera i t.ex. utbildning kan höja sin produktivitet och därmed påverka sina komparativa fördelar (Becker, 1964).³ För ungdomar rör investeringsbeslutet vilket gymnasieprogram de ska välja och om och i så fall vad de senare läser på högskolan. För en nyanländ invandrare kan beslutet röra hur mycket man ska satsa på svenskundervisning och om det lönar sig att komplettera den utbildning man redan har.

På intäktsidan i denna investeringskalkyl står de framtida inkomster individen kan väntas få efter utbildningen tack vare att den tillägnat sig produktiva kunskaper och färdigheter som är användbara på arbetsmarknaden. När vi utbildar oss bygger vi dessutom upp värdefull kunskap om våra egna förmågor och intressen och lär oss både vad vi passar för och vad som krävs för att bli duktiga. Utbildningen kan också innebära att individen kan bygga upp ett nätverk av kontakter som kan vara en värdefull tillgång i arbetslivet och göra det möjligt för individen att minska risken

2. Exemplet är baserat på Adam Smith (1776) som dock använde exemplet »Street porter« för den armstarkes val.

3. Se t.ex. Björklund m.fl. (2000) för en överskådlig genomgång av humankapitalteori.

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

för framtida arbetslöshet. Dessutom kan utbildningen leda till roligare arbete, högre status, och rikare fritid. Becker (1964) påpekade t.ex. att vissa humankapitalinvesteringar är värdefulla, inte för att de gör oss mer produktiva på arbetsmarknaden utan för att de höjer vår förmåga att tillgodogöra oss de konsumtionsmöjligheter som uppstår. Ett exempel är studier i konsthistoria som självklart är nödvändiga kunskaper för konsthandlare och museiintendenter, men som för andra kanske främst höjer kvaliteten på museibesök. Dessutom kan utbildningstiden i sig kan vara stimulerande och därmed ha ett konsumtionsvärde. Eftersom anställningsbeslut ofta måste fattas under stor osäkerhet från arbetsgivarens sida kan utbildning också ha ett positivt »signalvärde« som ökar chanserna att få ett jobb.⁴ Detta beror på att den som har en prestigefylld utbildning kan förväntas vara mer produktiv, inte bara som följd av vad personen lärt sig under utbildningen, utan också för att vederbörande sannolikt var särskilt duktig redan innan och därför valde att studera (Spence, 1973). Utbildning får alltså ett värde också genom att den avslöjar något om personens egenskaper.

På utbildningsinvesteringens kostnadssida finns dels direkta utgifter för t.ex. kursavgifter och böcker, dels värdet av det individen hade kunnat göra i stället, alternativkostnaden. I den senare ingår de inkomster individen går miste om under utbildningstiden. Denna alternativkostnad är högre ju bättre jobb man hade kunnat få och kommer därför också att vara beroende av tidigare utbildning. Alternativkostnaden kommer följaktligen också att vara låg om alternativet till utbildning är arbetslöshet. Likt många andra investeringar, ligger flera av kostnaderna nära i tiden medan den största delen av intäkterna väntas inflyta i en ofta osäker framtid. Därför kommer beslutet också att påverkas av hur individen värdesätter något som inträffar i framtiden jämfört med det som händer idag (det som kallas »individens diskonteringsränta«) samt av inställningen till risktagande. Därtill kommer att indi-

4. Mer om detta när vi diskuterar arbetsgivarnas beslut.

viden måste kunna försörja sig under utbildningstiden och fram tills dess att han eller hon hittar ett jobb. Möjligheterna och kostnaderna för att låna eller på annat sätt finansiera sin utbildning kommer därmed också att påverka utbildningsbeslutet.

En följd av att utbildningens alternativkostnad stiger med den lön man hade kunnat få om man istället arbetat är, enligt human-kapitalteorin, att avkastningen av utbildning är som störst när man är ung (eller precis har invandrat) och att man som regel bör bli klar med sin utbildning innan man börjar arbeta. Eftersom lönen i allmänhet ökar med utbildning och arbetslivserfarenhet innebär tidig utbildning lägre alternativkostnader. Dessutom kan man dra nytta av den högre lön som utbildningen förhoppningsvis ger under ett längre återstående arbetsliv.

Varför väljer vi olika utbildningar?

Individuella förutsättningar, såsom förkunskaper, tidigare skolprestationer och inneboende förmåga eller studiemotivation, är en förklaring till att individer väljer olika. Dessa faktorer påverkar en persons förmåga att ta till sig nya kunskaper, dvs. hur mycket mer produktiv personen kommer att bli av att utbilda sig, eller om han eller hon alls klarar utbildningen.⁵ Därmed kommer, vid en given utbildningspremie och givna utbildningskostnader, utbildning att vara en mer lönsam investering för den som är mer studiebegåvad och motiverad. Detta gör att vi kan förvänta oss att efterfrågan på utbildning är högre bland dem som tidigare har presterat goda studieresultat. Tidigare skolprestationer är dessutom i många fall direkt avgörande för om man överhuvudtaget får tillträde till utbildningen. Även skillnader i möjligheter att finansiera utbildning och försörja sig fram till dess att man hittar ett jobb kan vara av betydelse för att förklara skillnader i utbildningsval. Diskriminering på arbetsmarknaden har också lyfts fram för att förklara skillnader i utbildningsval mellan grupper av individer, eftersom avkastningen

5. Se t.ex. Willis och Rosen (1979).

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

av utbildning blir mindre om man senare riskerar att få ett sämre jobb än sina studiekamrater eller till och med bli arbetslös på grund av diskriminerande arbetsgivare.

Familjebakgrund och uppväxtmiljö är betydelsefulla faktorer för individens utbildningsbeslut. Boudon (1974) delar upp effekten av social bakgrund i två delar: en primär som hänför sig till skillnader i prestationer, och en sekundär effekt som uppstår för att barn och ungdomar med olika social bakgrund gör skilda utbildningsval även givet sin prestationsnivå. Att barn från högre socialgrupper har högre genomsnittsbetyg än barn från arbetarklassen och att de i högre utsträckning fortsätter sina studier givet betyg påvisades redan av Boalt (1947).⁶ Den relativa betydelsen av de två komponenterna kan inte entydigt bestämmas eftersom den varierar mellan övergångar – från grundskola till gymnasium respektive från gymnasium till högskola – där senare prestationer är beroende av tidigare val så att förutsättningarna för att studera vidare vid varje tidpunkt till viss del är konsekvenser av val som barnet och föräldrarna gjort tidigare.

Det finns inom forskarvärlden mycket delade meningar om betydelsen av biologiskt och socialt arv för att förstå skillnader i prestationsnivå. Vi ska inte ge oss på att reda ut den här, men det råder ändå en viss enighet om att skillnader i kognitiva och sociala förmågor mellan barn från olika sociala miljöer uppstår tidigt och att dessa tidiga skillnader bidrar till att generera skillnader i skolprestationer, vilket får konsekvenser för barnen senare i livet (Lagercrantz 2005; Knudsen m.fl. 2006).

Men även om två unga personer har likvärdiga studieprestationer bakom sig kan de alltså fatta olika utbildningsbeslut beroende på skillnader i den sociala bakgrunden. Vi har tidigare varit inne på betydelsen av skillnader i tillgång till information om olika utbildningsalternativ och om vad som krävs för att lyckas. Detta påverkar individens bedömning av utbildningens värde. För

6. Sedermera även av Härnqvist (1958) och av Erikson och Jonsson (1993). Detta har också belagts i studier i andra länder (se t.ex. Jencks och Riesman 1968; Erikson m.fl. 2005).

den som saknar information och kontakter kan fortsatt utbildning te sig mer riskabel och därför mindre attraktiv.⁶ Den faktor som kanske fått allra störst genomslag i utformningen av skolan är tidpunkten för när barn och ungdomar separeras i olika utbildningsvägar som styr möjligheter till högre studier.⁷ Man försöker också påverka de ekonomiska förutsättningarna för utbildning och underlätta det risktagande en utbildningssatsning handlar om genom att erbjuda subventionerad barnomsorg, gratis utbildning på alla nivåer, förmånliga studielån och ett socialt skyddsnät. Detta bidrar till att utjämna de skillnader i utbildningsval som har sin grund i skilda ekonomiska förutsättningar.⁸ Under senare år har det också skett en viss minskning av skillnaderna mellan barn från olika samhällsklasser när det gäller uppnådd utbildningsnivå (scb 2000; Gustafsson, Andersson & Hansen 2000).

Varför kan vägen in på arbetsmarknaden vara så slingrig?

Det finns flera skäl till varför många individers väg in på arbetsmarknaden inte följer mönstret först utbildning på heltid – därefter arbete på heltid. Ett första skäl kan härledas till det begränsade antalet platser som finns i utbildningssystemet och att individen kanske inte har tillräckliga betyg för att komma in direkt. Möjligheter till komplettering och att genom högskoleprov kvalificera sig till högskolan bidrar till att många unga människor arbetar en period innan de fortsätter sin utbildning. Det svenska utbildningssystemet erbjuder många vägar till högre studier.

Ett annat skäl till att individer återupptar sina studier efter att ha förvärvat arbetat en tid är att marknaden och institutioner för-

6. Sjögren (2006) analyserar hur familjebakgrunden påverkar individens karriärval just via inflytandet på vad individen känner till om hur långt den egna förmågan skulle räckta.

7. Svensk och internationell forskning visar att en enhetsskola som undviker alltför tidiga val också motverkar tidig socialt betingad selektion i skolan. (Erikson och Jonsson 1993; Meghir och Palme, 2005)

8. Se också Heckman och Krueger (2002) för en stundtals het debatt om olika faktorer relativa betydelse för att förklara sociala skillnader i utbildningsutfall i USA och framförallt vad politik kan göra åt saken.

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

ändras, och att individen på grund av sådana nya omständigheter fattar ett nytt utbildningsbeslut – en ny möjlighet har uppstått. Om exempelvis studiefinansieringssystemen blir mer generösa kan individer som tidigare inte tyckte att utbildning lönade sig ändra uppfattning. Kunskapslyftet erbjöd finansiella möjligheter för vuxenstudier på gymnasienivå, med följd att komvux expanderade kraftigt. Det kan också bero på arbetsmarknadsläget vid den tidpunkt då en individ går ut gymnasiet – som åren kring millennieskiftet när det fanns många spännande jobb i den expansiva IT-sektorn.¹⁰ I det konjunkturläge och med den framtidsanda som rådde då, föreföll högre utbildning vara en onödigt lång väg till bra jobb. Om förutsättningarna sedan ändras kan dessa personer gå tillbaka in i utbildningssystemet.

Begränsade ekonomiska resurser är ytterligare ett skäl till varför en individ kan behöva skjuta upp sina studier, eller till att individen väljer att finansiera sin utbildning genom att arbeta parallellt med studierna. Före studielånens tid var detta det enda sättet att finansiera sin utbildning för många studenter. Även idag vill många dryga ut kassan med extrajobb för att slippa leva alltför påvert under studietiden, eller för att undvika digra studieskulder.

Vissa typer av arbeten och aktiviteter är, eller uppfattas vara, mer aktuella när man är ung. Den som vill säsongarbeta i Alperna eller på Ibiza gör ofta det i tjugoårsåldern, vilket kan leda till uppskjutna studier. Sådana resor och projekt kan ge erfarenheter, kunskaper och kontakter som senare visar sig vara värdefulla i arbetslivet, men det är rimligt att tro att det i beslutsögonblicket snarast rör sig om förväntad konsumtion. I tidigare generationer var denna sorts sökande och resande förbehållen en liten skara besuttna. Nu står möjligheten öppen för, och nyttjas av, många.

10. Sáez-Martí och Sjögren (2004) formaliserar denna idé i en teoretisk modell.

Jobb-shoppande efter utbildningen

Inträdet på arbetsmarknaden präglas av hög ombytlighet, arbetslöshet och konjunkturkänslighet för både ungdomar och invandrare. Detta kan ses som följderna av att det tar tid att hitta det perfekta arbetet, eller åtminstone ett som är tillräckligt bra för att man ska sluta söka efter ett bättre arbete. Denna sök- och matchningsprocess tar tid eftersom både den arbetssökande och arbetsgivaren är osäkra på hur produktiv en anställning kan komma att bli. Då det enda sättet att ta reda på om man trivs med ett jobb ibland är att prova på det innebär detta att man kommer att »shoppa runt« på arbetsmarknaden, men också att rörligheten avtar med tiden och att de flesta arbetslöshetsperioderna är kortvariga (Jovanovic, 1979; Topel och Ward, 1992). Dessutom kan vi vänta oss att frivillig ombytlighet är positiv för en individs löneutveckling eftersom anledningen till jobbbyte i huvudsak beror på att individen har hittat något som bättre passar in på hennes kvalifikationer och egenskaper.

Det finns många faktorer som påverkar hur mycket tid man väljer att tillbringa i denna sökprocess, och hur länge det dröjer innan man finner ett tillfredställande jobb.¹¹ Det har naturligtvis att göra med hur arbetsmarknaden ser ut, men vi begränsar här perspektivet till individernas agerande. Om en arbetssökande bedömer att det är svårt att hitta ett bra jobb är det troligt att den inte är särskilt kräsen i sitt val. Ju högre förväntningar man har om att hitta ett riktigt bra jobb, och ju längre tid man har råd att vara utan jobb, desto mindre benägen blir man att acceptera första bästa jobb. Detta gäller i synnerhet om man räknar med att inte fortsätta söka när man börjat arbeta. Värdet av att söka vidare måste dock vägas mot risken att vara utan jobb för länge, dels för att man går miste om inkomst, dels för att arbetslöshet av potentiella arbetsgivare kan tolkas som en signal om att man är lågproduktiv. Man kan också förlora i kunnande och kompetens om man

¹¹. Det finns en omfattande litteratur om jobbsökande och matchning på arbetsmarknaden, se översikter i t.ex. Mortensen (1986) och Mortensen och Pissarides (1999).

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

inte använder sig av sitt humankapital. En viktig skillnad mellan humankapital och fysiskt kapital som brukar lyftas fram är just att fysiskt kapital förslits när det används medan humankapital förlo- rar i värde när man inte använder det.

Politikens roll

De olika val som görs av dem som för första gången träder in på arbetsmarknaden påverkas av en mängd yttre faktorer, som sam- spelar på ett komplicerat sätt med individens egna önskemål och förväntningar. Politiska beslut och institutioner påverkar i hög grad de val individen gör. Under den tidsperiod vi studerar i denna bok har dessutom utbildningssystemet varit synnerligen föränderligt, vilket har påverkat de val som gjorts, vilket vi senare ska visa.

Det är i hög utsträckning politiska beslut som avgör hur många platser det finns inom olika utbildningar, hur antagningssystemet fungerar, på vilket sätt arbetslivserfarenhet värderas vid intag- ningen och i vilken utsträckning det är möjligt att komplettera betyg t.ex. genom komvuxstudier. Politikens inflytande är också stort på hur studiemedelssystemet ser ut: hur många terminer man kan få lån, vilka studieprestationer krävs, i vilken utsträck- ning systemet tillåter arbete under studietiden, hur höga bidrags- nivåerna är och hur återbetalningsreglerna för lånen ser ut.

Dessutom påverkas individens utbildnings- och karriärval av skatte- och bidragssystemen. Progressiviteten i skattesystemet kommer att påverka hur hög avkastningen blir för den som lyck- ats med utbildning och karriär. Hur kostsamt det är att misslyckas påverkas i sin tur av olika försäkringssystem som t.ex. arbetslös- hetsersättningen.

För invandrades arbetsmarknadsinträde finns det också en rad specifika politiska beslut av stor betydelse. Som exempel kan nämnas de institutioner som definierar möjligheterna till språk- studier, att få sitt utländska utbildningsbevis översatt och valide- rat, och att vid behov komplettera sin utbildning. För gruppen flyktinginvandrare är det politiska inflytandet över arbetsmark-

nadsinträdet ännu större än för ungdomar eftersom man ofta inte ens kan eller får bosätta sig där man vill. Därtill är det naturligtvis politiska beslut som ligger till grund för *vilka* invandrare som faktiskt får bosätta sig i Sverige, något som måste beaktas när man studerar hur det går för invandrare som grupp på den svenska arbetsmarknaden.

Arbetskraftsefterfrågan: arbetsgivarnas beslut

Inträdet på arbetsmarknaden påverkas inte bara av de val individen gör. För att en anställning ska bli av krävs, med undantag för egenföretagande, även ett positivt beslut från en arbetsgivare. Ett grundläggande antagande inom nationalekonomin är att ett positivt beslut är att vänta så länge arbetsgivaren bedömer att anställningen kommer att ha en positiv effekt på företagets vinst.¹² Arbetsgivare kommer alltså att vara villiga att anställa så länge *kostnaderna* av anställningen *förväntas vara lägre* än *intäkterna*, dvs. det förväntade värdet av individens framtida arbetsinsatser. Kostnaderna består t.ex. av lönekostnader, upplärningskostnader, och olika kostnader som man *kan* bli tvungen att bära som sjuklön eller avgångsvederlag. Intäkterna beror på hur individens kvalifikationer kan användas i relation till företagets produktionsteknologi och på efterfrågan av företagets produkter. Precis som i fråga om individernas val måste arbetsgivarnas beslut fattas under stor osäkerhet om både kostnader och intäkter.

I en ekonomi där teknologier, varor, tjänster och marknader ständigt utvecklas och förändras kommer också en anställds produktivitet på ett givet jobb att förändras. Denna föränderlighet gör att vissa jobb, yrkeskategorier, hela arbetsplatser eller till och med branscher försvinner, förändras och/eller flyttar samtidigt som nya jobb och företag skapas någon annanstans i ekonomin.

12. Detta följer av att företag antas vara vinstmaximerande; ett antagande som knappast gäller den offentliga sektorn. Eftersom målet där kan antas vara att göra det bästa utifrån den existerande budgeten, blir beteendet ungefär detsamma.

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

Dessa förändringsprocesser påverkar vilka kunskaper och färdigheter som efterfrågas och hur lönerna utvecklas.

Hur bestäms lönen och varför uppstår arbetslöshet?

Eftersom lönen är en viktig del av anställningskostnaderna kan det vara värt att säga några ord om hur denna bestäms. Lönen är priset på arbete och som på alla marknader innebär detta att lönen kommer att stiga (priset går upp) när utbudet av arbetskraft är litet relativt efterfrågan, och sjunka om utbudet är stort relativt efterfrågan. Men det finns en mängd faktorer som komplicerar denna enkla bild.

En viktig insikt är att företagens vilja att expandera gör att efterfrågan på arbetskraft åtminstone på lång sikt i mångt och mycket bestäms av utbudet. Som påpekats av bland andra Acemoglu (2002) kommer tillgången på olika typer av färdigheter, liksom också lönestrukturen, att vara av betydelse för hur företagen väljer att utveckla sin produktionsteknologi. Förväntan om dålig framtida tillgång till en viss yrkeskategori, och därmed förväntan om att den kommer att bli dyr, gör att företagen minskar sitt behov av den typen av arbetskraft. Denna anpassning för med sig att det inte nödvändigtvis uppstår någon bristsituation med högre löner som följd. På motsvarande sätt har företag incitament att utveckla sin produktionsteknologi så att de kan dra nytta av exempelvis ett växande utbud av individer med högskoleutbildning, vilket får till följd att ökad tillgång på akademiker inte nödvändigtvis leder till sjunkande akademikerlöner.

En annan komplicerande faktor är förekomsten av arbetslöshet. Arbetslöshet har troligen alltid funnits i någon form, även om den började mätas först vid mitten av 1800-talet. Arbetslösheten som fenomen är inte lätt att förstå eftersom den innebär att det ständigt finns ett något större utbud än efterfrågan. I den enklaste av världar skulle detta leda till konkurrens om jobben så att lönen sjunker och fler anställs tills problemet försvinner. Det finns dock ett antal anledningar till att så inte sker.

På en perfekt marknad utan osäkerhet och friktion sätts lönen utifrån arbetstagarens produktivitet och alla som vill får ett jobb. Men denna matchningsprocess är i verkligheten inte så friktionsfri. Det tar tid för arbetsgivare och arbetstagare som passar ihop att mötas, vilket skapar det som kallas för friktionsarbetslöshet. Denna faktor är speciellt påtaglig för ungdomar och invandrare som träder in på arbetsmarknaden eftersom osäkerheten om deras produktivitet är särskilt stor och matchningen därför kan ta särskilt lång tid. Eftersom processen att hitta en lämplig sökande är tids- och kostnadskrävande för företagen skapas det alltid något för få jobb, vilket leder till ytterligare arbetslöshet. Därutöver finns det andra faktorer som gör att lönerna inte sätts hur lågt som helst. Här ingår kollektiva löneavtal i Sverige och andra länders lagstiftade minimilöner, och dessutom det faktum att arbetsgivare inte alltid *vill* pressa ner lönerna av hänsyn till effekter på incitamentsstrukturen i den egna organisationen.¹³

Dessa faktorer gör att lönerna inte sjunker trots att det finns ett överutbud på arbetskraft (arbetslöshet). Det bör dock noteras att detta i slutändan inte nödvändigtvis leder till att lönenivån överlag pressas upp. En vanlig uppfattning bland arbetsmarknadsekonomer är att lönenivåerna på lång sikt i huvudsak beror på produktiviteten, och att sökfriktion, effektivitetslöner m.m. framför allt gör att det skapas färre arbetstillfällen.

Den viktiga lärdomen för vårt studium av ungdomars och invandrarers inträde på arbetsmarknaden är att om arbetslösheten ökar för en grupp innebär detta sannolikt att lönekostnaderna har hamnat för högt i relation till gruppens produktivitet. Om detta förhållande kvarstår långsiktigt är det rimligt att misstänka att det skett en permanent förändring av hur lönerna bestäms i relation till produktivitetens utvecklingen.

¹³. Enligt olika s.k. »effektivitetslöneteorier» är arbetsgivare villiga att betala mer än arbetstagarens marginalproduktivitet till exempel för att motivera arbetstagaren till att anstränga sig mer – och därmed bli mer produktiv, se Shapiro och Stiglitz (1984).

Vad är speciellt med den första anställningen?

Till skillnad från dem som återvänder till arbetsmarknaden efter till exempel barnledighet, eller dem som blivit arbetslösa för att de förlorat sitt jobb, saknar de som träder in på arbetsmarknaden för första gången referenser från tidigare arbetsgivare. Dessutom har den som tidigare arbetat kunnat bygga upp ett kontaktnät och besitter sannolikt en mängd information som kan vara värdefull när det gäller att hitta ett nytt arbete. Det finns en växande forskningslitteratur som tyder på att kontakter och referenser är ytterst viktiga faktorer när det gäller att hitta nytt arbete. Även om det är svårt att mäta detta så visar ett flertal studier att åtminstone hälften av alla jobb tillsätts efter att den första kontakten tagits via »informella« kanaler som släktingar, bekanta eller tidigare arbetskamrater. I kapitel 6 i denna rapport presenteras även en del helt nya resultat till stöd för att kontakter är betydelsefulla.

Varför använder sig då arbetsgivare av informella kontakter när de rekryterar? Flera faktorer kan spela in, men det främsta skälet är antagligen att en personlig referens från någon man litar på är ett effektivt sätt att undanröja delar av den informationsbrist som råder om en sökandes personliga egenskaper och hur väl denna kommer att passa i en specifik organisation. Användandet av olika typer av informella kontakter kan naturligtvis även vara bra ur den arbetssökandes synvinkel eftersom det kan vara ett sätt att få bättre information om hur väl man kommer att passa för jobbet eller trivas på arbetsplatsen.

Det finns också strukturer på arbetsmarknaden som försvårar för den som inte har jobbat förut. De som redan har jobb har ett större inflytande över hur avtal utformas, löner sätts och arbete organiseras, vilket kan göra att de som inte har jobb effektivt stängs ute – så kallade »insider-outsider-strukturer« (Lindbeck och Snower 2001). Fackföreningars roll i att stärka maktpositionen för dem som redan har jobb, på bekostnad av dem som står utanför, har varit flitigt diskuterad. Minimilöner, turordningsregler, begränsade möjligheter till kort- eller deltidsanställning och

andra villkor som skyddar den som redan har en anställning är exempel på sådant som fördyrar nyanställningar.

Men även när de anställda inte påverkar situationen genom kollektivavtal finns det möjligheter och incitament för insiders att göra det olönsamt att nyanställa. Dessutom finns det skäl för företag att föredra internrekrytering framför att anställa externt, och att avstå från att pressa lönerna. En förklaring till detta är att vissa företag och branscher präglas av så kallade interna arbetsmarknader där rekrytering till stor del sker inom företaget och där belöningar ofta ges på basis av hur en individ presterar jämfört med sina kolleger snarare än mot någon absolut måttstock (Baker, Gibbs och Holmström, 1994; Lazear, 1995). Sådana interna arbetsmarknader är delvis ett svar på att en anställning kan liknas vid ett gemensamt investeringsprojekt där bägge parter, den anställde och arbetsgivaren, förväntas bidra med att skapa mervärde på lång sikt. Den anställde förväntas arbeta hårt och lära sig vad som krävs för att göra ett bra jobb. Företaget å sin sida förväntas belöna goda insatser, bereda utvecklingsmöjligheter samt bära en stor del av riskerna. Exempelvis kan befordran fungera som en belöning och göra att de anställda är villiga att jobba hårt (Lazear och Rosen, 1982). Styrkan i sådana incitament bygger delvis på att man inte rätt som det är blir utkonkurrerad av en externrekryterad förmåga. Ska någon tas in utifrån, måste denna vara så pass produktiv att det kompenserar för den skada detta gör för den interna incitamentsstrukturen.¹⁴

14. För företaget finns det dock en risk med att enbart rekrytera internt. När det interna belöningsystemet belönar anställda i förhållande till hur de presterar jämfört med sina kolleger snarare än på basis av »absoluta« prestationer, kan de anställda komma överens om att inte anstränga sig så mycket. De har då ett extra stort intresse av att skydda sin lugna arbetsplats mot ambitiösa nyanställda.

Spelar det någon roll när inträdet sker?

Det är inte självklart att ett snabbt inträde på arbetsmarknaden är nödvändigt eller ens önskvärt. Som vi diskuterat ovan kan ett uppskjutet inträde på arbetsmarknaden vara resultatet av en optimal tidsallokering som balanserat individens preferenser för å ena sidan konsumtion av de varor och tjänster som man kan unna sig om man jobbar och å andra sidan värdet av fritid eller värdet av att fortsätta sin utbildning. Men eftersom mycket av kostnaderna för både studier och arbetslöshet bärs gemensamt av samhället påverkas också andra än individen själv av dessa beslut. Dessa och andra argument behandlas i bokens avslutande kapitel. Här begränsar vi oss till frågan om ett snabbt inträde är viktigt för en individs framgång på arbetsmarknaden.

I huvudsak kan inträdesåldern sägas ha två effekter på en individs arbetsmarknadsutfall: en »direkt« effekt som kommer av de inkomster som förloras under tiden som personen inte deltar på arbetsmarknaden, och en »indirekt« effekt som har att göra med hur framtida arbetsmarknadsutsikter påverkas av den tidiga arbetslivserfarenheten.

De direkta effekterna påverkar personens totala arbetsinkomster. Ur ett ekonomiskt perspektiv är effekter på livsinkomsten det kanske viktigaste sättet att mäta om det spelar någon roll om individen etablerar sig sent eller inte. Det säger sig självt att om man – med en given utbildnings-/kvalifikationsnivå – börjar arbeta senare kan det vara svårt att ta igen de inkomster man har förlorat. Holmlund m.fl. (2006) studerar personer födda mellan 1958 och 1972 och visar att två års uppskjutande av högre studier och därmed ett uppskjutet »riktigt« arbetsmarknadsinträde leder till en minskning av livsinkomsten motsvarande ca en halv årsinkomst för en 40-åring. Från policysynpunkt är det viktigt att beakta att effekterna på arbetsinkomsterna motsvarar vad som går förlorat i termer av produktion och vad som därmed utgör samhällets förlust. Denna är ofta betydligt större än den förlust som individen drabbas av eftersom skatte- och bidragssystem (t.ex. studiebi-

drag) verkar mildrande för individen. Även om ett fördröjt arbetsmarknadsinträde alltså upplevs som optimalt av individen innebär detta att det kan finnas samhällsekonomiska argument för att skapa institutioner som uppmuntrar till en snabbare väg till det första arbetet.

De indirekta effekterna av ett fördröjt inträde handlar om i vilken utsträckning en individs ställning på arbetsmarknaden påverkas av tidigare erfarenheter. Inom arbetsmarknadsekonomin diskuteras förekomsten av bestående men eller s.k. »scarring-effekter« av arbetslöshet: Ökar arbetslöshet tidigare i livet risken för att vara arbetslös idag? Det finns en rad möjliga förklaringar till varför så skulle kunna vara fallet. För det första kan tid utanför arbetsmarknaden göra att man förlorar eller glömmer en del av de färdigheter man hade tidigare, alternativt att man inte fortsätter att utveckla sina kvalifikationer i samma utsträckning som de som arbetar. Visst stöd för detta finns i Edin och Gustavsson (2004) som finner att frånvaro från arbetsmarknaden påverkar arbetslivskvalifikationer negativt. En andra möjlighet är att individen anpassar sina vanor och preferenser till en situation utanför arbetslivet och till att klara sig med lägre inkomster. En tredje förklaring, och den som ligger närmast begreppet »scarring« (eller »ärrbildning« på svenska), är att arbetsgivare tolkar tidigare arbetslöshet som en signal om låg produktivitet, eftersom de misstänker att personer som varit utan arbete hamnat i den situationen för att någon bedömt att de inte höll måttet.

Empiriskt är det svårt att särskilja dessa förklaringar eftersom det är att svårt att skilja mellan de selektionseffekter som följer av att vissa personer genomgående har högre risk för arbetslöshet, och eventuella orsakssamband från tidigare arbetslöshet (eller – omvänt – förvärvsarbete) till dagens ställning på arbetsmarknaden. Svenska studier har dock funnit stöd för att tidiga erfarenheter har betydelse. Nordström Skans (2005) visar att ungdomar som blev arbetslösa direkt efter gymnasiet upplever högre risk för arbetslöshet under åtminstone en tioårsperiod. Även när man jämför syskonpar – där den ena blev arbetslös – finns liknande ef-

2. Vad är speciellt med arbetsmarknadsinträdet?

fekter, vilket stärker tolkningen att det finns ett orsakssamband och inte bara om icke-observerade skillnader mellan individer. Liknande resultat, men för invandrare, framkommer i Åslund och Rooth (2007) som visar att flyktingar som anlände till Sverige under slutet av 1980- och början av 1990-talet, och snabbt fick arbete på grund av att de hade turen att bli placerade på orter med en gynnsam lokal arbetsmarknad, fortsatte att tjäna mer än de som inte kom in på arbetsmarknaden lika snabbt.

Slutsatsen av denna diskussion är inte att ungdomar ska hindras att resa eller ägna sig åt studier som kanske fyller en konsumtionsfunktion snarare än höjer deras gångbarhet på arbetsmarknaden, eller att nyanlända invandrare ska avrådas från att delta i introduktionsverksamhet eller komplettera sin utbildning. Det är däremot viktigt att både individ och samhälle är medvetna om att det finns ett pris för ett försenat inträde, både i form av direkt förlorade inkomster (och skatteintäkter) och genom att individen får en svagare ställning på arbetsmarknaden på längre sikt.

Sammanfattning

Vi har här diskuterat inträdet på arbetsmarknaden som resultatet av individers vilja att börja arbeta och arbetsgivares vilja att anställa. Individens arbetsmarknadsinträde föregås av en investerings- och sökprocess där individen, förutom att bygga upp sitt humankapital, lär sig om sin kapacitet och sina intressen. Även företagets beslut att anställa måste fattas under stor osäkerhet om både förväntade intäkter och kostnader. Osäkerheten om en arbetstagares produktivitet är dessutom särskilt stor när det handlar om någon som aldrig har arbetat tidigare. Det första inträdet är därför speciellt, och blir särskilt viktigt då forskning visar att ett fördröjt inträde kan ha långvariga negativa konsekvenser för individen.

Det finns en rad olika förklaringar till hur lång tid arbetsmarknadsinträdet tar. Politiska beslut kan göra att utbildning blir mer eller mindre attraktivt, institutioner kan förändras på ett sätt som

underlättar eller försvårar inträdet, och andra omständigheter, såsom konjunktursvängningar, bidrar till att individers beteenden och möjligheter förändras. Under den senaste tjugoårsperioden har mycket hänt i det svenska samhället som kan tänkas ha påverkat vägen in på arbetsmarknaden. Rapporten fortsätter nu med en empirisk studie av detta.

Målet med denna studie är att beskriva och analysera hur inträdet på arbetsmarknaden för ungdomar och invandrare ser ut och har utvecklats sedan mitten av 1980-talet. Vi är också intresserade av skillnader och likheter mellan t.ex. kvinnor och män och mellan personer från olika delar av världen, samt hur mönstren varierar beroende på vilken utbildning individen har. För att kunna göra detta behövs rik, jämförbar information om stora grupper individer under lång tid. Dessutom förutsätter frågan om individens inträde att vi kan följa enskilda personer över tiden – ibland tar det flera år att komma in på arbetsmarknaden.

De resultat som presenteras i denna bok baseras på bearbetningar av delar av IFAU-databasen.¹⁵ Denna databas bygger på ett stort antal register med olika typer av information om hela Sveriges befolkning i åldrarna 16–65 år under perioden 1985–2003. En fördel med registerdata är att vi får information om ett stort antal områden (inkomster, arbete, familjeförhållanden osv.) för en mycket stor mängd individer under en lång period. En nackdel i jämförelse med t.ex. intervjuundersökningar är att informationen blir något trubbig, vilket diskuteras i några fall nedan.

Med hjälp av data kan vi alltså följa enskilda individer från det år de fyller 16 år eller invandrar, tills de blir 65 år, alternativt utvandrar eller avlider dessförinnan. För varje individ finns uppgifter om arbetsplats och inkomster, avgångsbetyg från grundskola

¹⁵ IFAU (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering) ligger i Uppsala och är en forskningsmyndighet under Arbetsmarknadsdepartementet. Data är framtagna inom ramen för IFAU-projektet »Inträdet på arbetsmarknaden«. Tolkningar och slutsatser som framförs i denna rapport är författarnas egna och representerar inte något ställningstagande från IFAU.

och gymnasium, registrering vid högskolan och examen från högre studier. Dessutom finns en mängd individkaraktäristika som kön, ålder, födelseland (grupp av länder), invandringsår, bostadsort osv. Genom att barn kan kopplas till sina föräldrar kan vi även studera betydelsen av faktorer som föräldrars utbildning och födelseland. Här är det värt att påpeka att databasen är avidentifierad: det finns alltså mycket information om många individer, men det finns inga uppgifter om t.ex. namn eller personnummer som kan identifiera enskilda personer.

De data som används i studien ger unika möjligheter att belysa viktiga frågor kring inträdet på arbetsmarknaden. Eftersom vi har detaljerad information om alla individer och deras arbeten, kan vi exempelvis ställa frågor om vad som karaktäriserar de första arbetsgivarna och de kollegor man har på den arbetsplatsen. Unikt är också det faktum att vi har data över en så lång tidsperiod som 19 år, dessutom innehållande de extrema svängningar som ägt rum i Sverige: från 1980-talets högkonjunktur med låg och sjunkande arbetslöshet, via 1990-talskrisen till återhämtningen och stabiliseringen runt millennieskiftet.

Urvalsförfarande

Som tidigare framgått studerar vi inträdet på arbetsmarknaden för ungdomar och invandrare. I boken används genomgående fyra grundläggande individurval: (i) ungdomar, (ii) ungdomar med utländsk bakgrund, (iii) personer som avslutat universitet eller högskola, (iv) vuxna invandrare. Notera att personer som invandrat till Sverige före 16 års ålder kategoriseras som ungdomar (med utländsk bakgrund) och inte som invandrare.

Vi använder i huvudsak tre olika urvalsgrupper när vi studerar ungdomar. Huvudurvalet är ett 10-procentigt slumpmässigt urval av befolkningen födda från 1967 och framåt. Endast personer som finns i Sverige vid 16 års ålder inkluderas, undantaget dem som är födda 1967 och 1968 – för dessa krävs att de observerats 1985 (alltså vid 17 respektive 18 års ålder), vilket är det första året för

3. Hur vi studerar inträdet på arbetsmarknaden

vilket vi har data. Eftersom det föds drygt 100 000 svenskar varje år (med viss variation) innebär denna urvalsstrategi att vi analyserar en datamängd med ungefär 10 000 personer per födelseår.

När vi studerar ungdomar med utländsk bakgrund använder vi samtliga individer som antingen är födda utomlands (undantaget dem med båda föräldrarna födda i Sverige), eller där båda föräldrarna är födda utomlands. Anledningen till att inkludera samtliga personer som uppfyller dessa kriterier är att vi då får en tillräckligt stor grupp att studera. Även detta urval ger ungefär 10 000 individer per år. Notera dock att personer med utländsk bakgrund även ingår i det allmänna ungdomsurvalet – skillnaden är att det då rör sig om ett slumpmässigt urval och inte hela gruppen.

Eftersom många som avslutar universitet och högskola gör detta i 25-årsåldern eller ännu senare kommer väldigt få i vårt huvudsakliga ungdomsurval hinna avsluta högre studier under den period vi undersöker. För att kunna se hur arbetsmarknaden förändrats för dem som avslutat högre studier under perioden analyserar vi även ett särskilt urval bestående av alla personer under 30 som avslutat högre studier mellan 1985 och 1998.

Invandrarurvalet består av samtliga utrikes födda personer som invandrat under perioden 1985–2003 och som var i åldrarna 18–45 vid detta tillfälle. Anledningen till denna åldersrestriktion är att fånga dem som rimligen bör ha som ambition att etablera sig på den svenska arbetsmarknaden, även om det tar ett antal år. Individer inkluderas maximalt en gång per kohort (invandringsår), men kan alltså förekomma i flera kohorter om de invandrar vid mer än ett tillfälle. När vi analyserar tiden från invandring till arbete gäller det alltså den senaste perioden i Sverige, inte total tid i de fall individen har varit här tidigare.¹⁶

16. Vi inkluderar endast personer som stannar i Sverige under minst de två påföljande åren efter invandringsåret. Personer beaktas bara så länge de bor i Sverige, och betraktas därefter som »censurerade«.

Utbildning

Det datamaterial vi analyserar innehåller detaljerade uppgifter om utbildning. Vi studerar speciellt gymnasieavgångar, vilket vi har uppgifter för från år 1985. Här skiljer vi på teoretiska och praktiska linjer, vilka båda (under olika tidsperioder) kunnat vara två- eller treåriga. Vi bortser från examina från 4-årig teknisk utbildning. I de fall då samma individ har flera gymnasieexamina under observationsperioden använder vi i samtliga fall endast den tidigaste. Gymnasiedata innehåller även uppgifter om medelbetyg. Från och med 1988 finns även grundskolebetyg.

Vi använder också uppgifter om vilket år en person för första gången registrerats på universitet eller högskola. Denna information finns från 1977 och framåt, men tyvärr finns ingen information om vilken inriktning eller nivå på utbildningen som individen registrerades på. Sådan information finns dock för dem som tagit examen från universitetet. I dessa data kan vi se vilken utbildning en person fått sin examen från. Uppgifterna täcker avgångar från universitetens grundutbildningar (alltså inte doktorskandstudier) mellan 1985 och 1998. I de fall samma individ har flera universitetsexamina under dataperioden beaktar vi i samtliga fall endast den tidigaste.

Förvärvsinkomster och arbete

De mått på individers inkomster som används i studien härrör från ett register med kontrolluppgifter från arbetsgivare. För varje individ och år finns uppgifter om samtliga kontrolluppgifter som rapporterats till skattemyndigheterna. Vårt mått på förvärvsinkomst är summan av inkomsten i alla kontrolluppgifter – oberoende av hur många arbetsgivare man har haft. Som arbetsgivare under ett visst år räknas den arbetsgivare varifrån den högsta inkomsten finns inrapporterad.

Vårt att nämna är att i den mån individen har förvärvsinkomster som inte syns i den officiella statistiken så finns de inte heller

3. Hur vi studerar inträdet på arbetsmarknaden

med i våra data. Det säger sig självt att det inte finns uppgifter om t.ex. svartarbete för hela landets befolkning. Om man exempelvis hade genomfört intervjuer hade vi kunnat få ett (om än opålitligt) mått på storleken av dessa inkomster, men då hade å andra sidan urvalsstorleken varit betydligt mindre. Dessutom är det rimligt att basera en analys av inträdet på arbetsmarknaden på de inkomster som rapporteras i inkomstdeklarationerna och som är kända av skattemyndigheter, a-kassa och försäkringskassa. Personer som förlitar sig på eller är hänvisade till svartjobb kan inte sägas vara inne på arbetsmarknaden i någon allmän bemärkelse.

Definition av inträdet på arbetsmarknaden

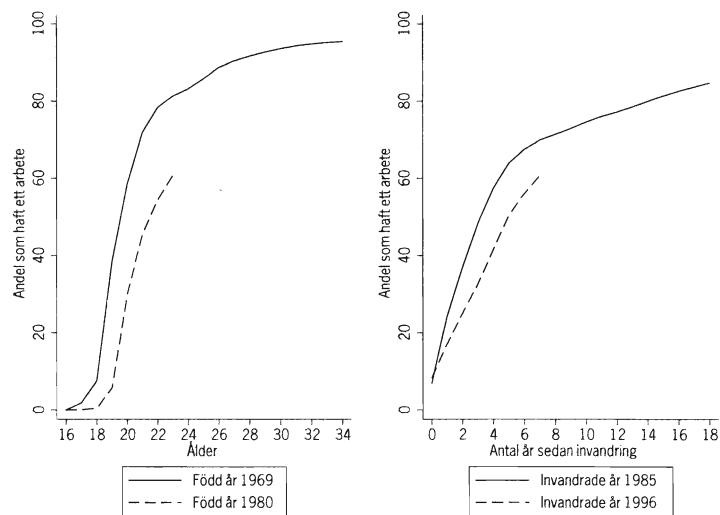
Det är inte givet vad som är en lämplig definition av inträdet på arbetsmarknaden. Helt klart är dock att inträde är kopplat till att ha ett förvärvsarbete i någon form. I officiell statistik räknas en individ som sysselsatt om han eller hon förvärvsarbetade minst en timme under referensveckan, alternativt att personen var tillfälligt frånvarande vid mättidpunkten på grund av exempelvis sjukdom eller semester. Detta kan tyckas vara ett lågt krav för att räknas som sysselsatt, men definitionen följer internationella konventioner. När scb tar fram statistik över t.ex. en födelsekohorts inträde och etablering på arbetsmarknaden använder man två kriterier som baseras på gruppens sysselsättning under ett visst år. Som *inträdestidpunkt* räknas det första år då 50 procent av gruppen är sysselsatt enligt den officiella definitionen av sysselsättning. Som *etableringsår* räknas det första år då 75 procent är sysselsatt (scb, 1999).

Vi har valt att använda en definition av arbetsmarknadsinträde som utgår från individen och baseras på den första tidpunkt han eller hon är inne på arbetsmarknaden. Det är rimligt att basera denna definition på hur stor förvärvsinkomsten är för en enskild individ relativt någon form av jämförelsenorm. Eftersom inkomsterna hos den arbetande befolkningen varierar över tiden måste

denna jämförelsenorm var definierad för varje kalenderår. Vi vill också att inträdet ska innebära att personen uppbär en förvärvsinkomst som indikerar arbete i en större omfattning än t.ex. sommarjobb eller kortare vikariat. Det ska med andra ord röra sig om en anknäytning till arbetsmarknaden som är någotsånär varaktig.

Vi har valt att definiera att en person träder in på arbetsmarknaden det år han eller hon för första gången (sedan födseln, avslutad utbildning eller senaste invandring) uppnår 50 procent av medianinkomsten för 45-åringar.

Denna definition föranleder några påpekanden: För det första baseras den på summan av alla inkomster under ett visst år, vilket gör att det kan röra sig om en enskild anställning eller ett flertal tillfälliga arbeten. Ett motiv för att inte basera inträdesmättet på

Figur 3.1 Andel som har trätt in på arbetsmarknaden enligt vår definition, utvalda kohorter av ungdomar och invandrare.

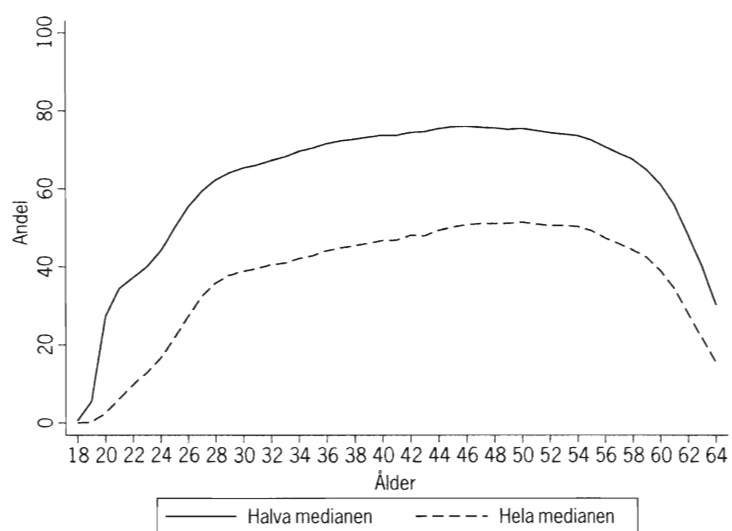
en enskild anställning är att arbetsmarknaden kan förändras så att fler personer innehar parallella jobb alternativt rör sig snabbt mellan anställningar. Vi ser det helt enkelt som att den som kommer upp i en viss nivå på förvärvsinkomsten är inne på arbetsmarknaden. För det andra fokuserar vi på att ha varit inne vid något tillfälle. Vi vet att personer rör sig in och ut ur arbetskraften och mellan sysselsättning och arbetslöshet. På samma sätt kan en individ med vårt sätt att mäta vara inne på arbetsmarknaden ett år, men stå utanför nästa. Men det är värt att nämna att om vi studerar andelen som uppfyller inkomstgränsen också två år efter första inträdet, visar det sig att denna »absorptionsgrad« ligger runt 70 till 80 procent och är nära nog konstant över tiden.

Synonymt med inträde använder vi termen »hittar sitt första riktiga jobb«. De arbeten som ger denna inkomst kallas ibland »första-jobben«. Är den uppsatta inkomstgränsen rimlig? År 2003 var medianinkomsten (dvs. inkomsten för den som tjänade mer än 50 procent av befolkningen och alltså låg precis mitt i inkomstfördelningen) för 45-åringar 222 000 kronor (medelinkomsten var 224 400 kronor) kronor. Halva denna inkomst (gränsen för att ha trätt in) motsvarar 6–7 månadslöner för en heltidsanställd städare. Denna relation till städarlönerna är också förbluffande konstant över tiden, vilket talar för att det använda inkomstmättet fångar något som är oberoende av observationstidpunkt.

Hur ser då inträdet på arbetsmarknaden ut med denna definition? Utan att föregå analysen i efterföljande avsnitt kan vi studera figur 3.1 som visar andelen som har trätt in, dvs. som någon gång haft en årsinkomst över halva medianinkomsten för en 45-åring, vid olika åldrar bland dem som är födda 1969 eller 1980, respektive invandrat 1985 eller 1996. Bland dem födda 1969 trädde en inte helt försumbar andel in redan före 18 års ålder, och sedan ser vi att kurvan stiger brant. Vi ser också att kurvan långsamt går mot 100, dvs. när gruppen kommer upp i trettioårsåldern har nästan alla någon gång varit inne på arbetsmarknaden. Notera också att kurvorna aldrig kan sjunka, eftersom den visar just andelen som har varit inne vid något tillfälle. Bland dem födda 1980 ser vi att

nästan inga gick in på arbetsmarknaden före 19 års ålder. Denna försening av inträdet är en av huvudfrågorna i den empiriska analysen i kapitel 4. På motsvarande sätt framgår att de som kom till Sverige 1985 kom in snabbare på arbetsmarknaden än de som kom 1996; denna och andra frågor rörande invandrades inträde studeras i kapitel 5.

Figur 3.2 visar varför just 45-åringar valts ut som referensgrupp: medianinkomsten är högst vid (eller i nära anslutning till) denna ålder. Den heldragna linjen i figuren visar andelar i olika åldersgrupper som uppfyllde vårt inkomstkrav för att klassificeras som inne på arbetsmarknaden. Denna andel stiger kraftigt upp till ca 28 års ålder. I intervallet 28–62 uppfylls kravet av mellan 60 och 75 procent av befolkningen. Det är alltså värt att påpeka att även i

Figur 3.2 Andel individer som vid olika åldrar tjänar motsvarande halva, respektive hela, medianinkomsten för en 45-åring år 2003.

3. Hur vi studerar inträdet på arbetsmarknaden

de åldrar där de flesta uppfattas som etablerade på arbetsmarknaden är det relativt många som inte uppnår denna inkomstgräns. Exempelvis är det betydligt färre som gör detta än som räknas som sysselsatta enligt officiella definitioner.

Man skulle ändå kunna hävda att inkomstgränsen är låg, i alla fall när vi studerar högskoleutbildades väg in på arbetsmarknaden. I vissa fall kommer vi istället att använda oss av 100 procent av medianinkomsten som kriterium. Figuren nedan visar dock att det då aldrig är mer än 50 procent i en åldersgrupp som kommer över gränsen. I många fall blir också denna gräns orimligt hög. Av dem som gick ut praktiskt gymnasium 1985 hade exempelvis 30 procent inte vid något tillfälle uppfyllt detta strängare kriterium till och med 2003. För kvinnor i denna grupp var siffran hela 50 procent vilket troligen beror på frekvent deltidsarbetande.

Det går också att argumentera på motsatt vis: inkomstgränsen är för hög och det viktiga är att överhuvudtaget få en kontakt med arbetsmarknaden som genererar åtminstone en liten inkomst. I vissa invandrargrupper är det många som, trots flera år i Sverige, aldrig har haft ens en krona i förvärvsinkomst. Vi använder därför även en lägre inkomstgräns i vissa analyser.

Svårigheterna för unga att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden fick stor uppmärksamhet under 2006 års valrörelse. Detta är inte förvånande eftersom arbetslöshetssiffrorna för gruppen 16–24 åringar ligger runt 15 procent, mer än dubbelt så högt som för övriga åldersgrupper på arbetsmarknaden, enligt scb:s arbetskraftsundersökningar. Intresset i debatten hänger sannolikt också samman med att den relativa arbetslösheten bland unga ökat snabbt sedan millennieskiftet och att senare års tillväxt inte har vänt utvecklingen. Vid en jämförelse med de senaste 30 åren är 15 procent en hög siffra, undantaget krisåren under 1990-talet.¹⁷ Mellan 1976 och 1990 varierade ungdomsarbetslösheten mellan 4 och 6 procent, att jämföra med siffror runt 2 procent för arbetsmarknaden som helhet. Viss förvirring råder dock i denna debatt eftersom scb:s mätmetoder för arbetslöshet ändrades under 2005 på ett sätt som gör att fler personer, framförallt ungdomar, klassas som arbetslösa från denna tidpunkt. Det nya sättet att mäta arbetslöshet är dock mer likt rådande internationella konventioner och det tycks klart att Sverige i ett internationellt perspektiv numera har en ungdomsarbetslöshet väl i nivå med eller högre än övriga OECD-länder.

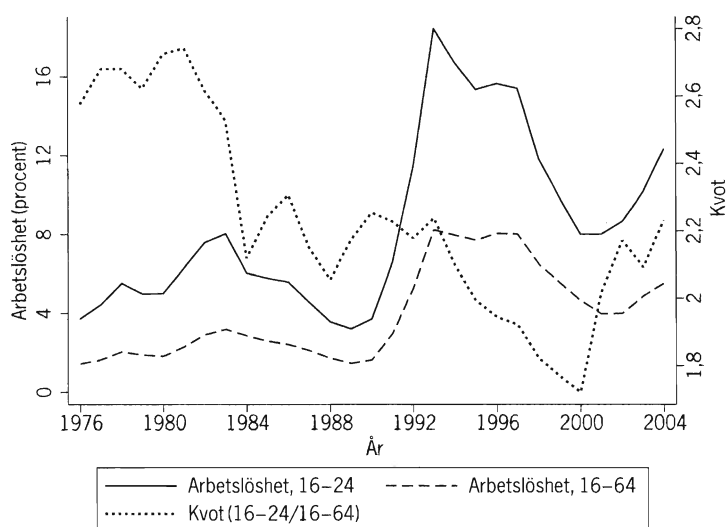
Figur 4.1 visar hur arbetslösheten bland ungdomar och för arbetsmarknaden som helhet utvecklats från 1976. Figuren slutar år 2004 eftersom detta är det sista år för vilket vi kan mäta detta med enhetliga definitioner. Figuren bekräftar att ungdomars arbetslöshet är relativt hög och att den fluktuerar kraftigare än vuxenarbetslösheten. Figuren visar också hur ungdomars relativa arbetslöshet,

17. Blomskog och Schröder (1997) diskuterar den svenska ungdomsarbetsmarknaden före 1990-talskrisen. Edin m.fl. (2000) diskuterar krisåren på 1990-talet

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

dvs. kvoten mellan de två kurvorna, har utvecklats över tiden. Man ser tydligt hur ungdomars relativa utsatthet har ökat snabbt sedan år 2000. Denna ökning bryter den tjugofem år långa trendmässiga förbättringen av ungdomars relativa arbetslöshetstal.

I debatten har också lyfts fram att även universitetsutbildade unga människor har svårt att få jobb. Detta har satt ljuset på den kraftiga expansionen av högre utbildning under 1990-talet, och det kloka i den rådande politiska målsättningen, att 50 procent av en årskull ska gå vidare till högre studier, har kommit att ifrågasättas. Ändå bör det framhållas att arbetslösheten bland unga akademiker i genomsnitt är betydligt lägre än bland mindre utbildade jämnåriga även om den relativa arbetslösheten ser ut att ha ökat på senare år. Enligt Saco var ungefär sex procent av de högskoleutbildade unga (under 25 år) arbetslösa under 2005 (www.saco.se).

Figur 4.1 Arbetslöshet bland unga och äldre, 1976-2004.

Om vi jämför ungdomars arbetsmarknadssituation före och efter 1990-talet är kanske den mest iögonfallande skillnaden att andelen unga som deltar i arbetskraften har sjunkit drastiskt. En viktig förklaring till detta är naturligtvis att dagens unga utbildar sig längre, delvis som resultat av att utbildningsexpansionen under arbetsmarknadskrisen på 1990-talet gör att det finns gott om platser på universitet och högskolor för dem som vill utbilda sig.¹⁸ Från att ha legat på runt eller strax över 70 procent fram till 1990, är arbetskraftsdeltagandet nu runt 55 procent bland de unga i åldrarna 16–24 år.¹⁹

Situationen för unga på arbetsmarknaden förefaller följaktligen att ha förändrats i tre viktiga avseenden:

- i. fler unga skaffar sig långa utbildningar idag än förut,
- ii. färre unga människor deltar i arbetskraften än tidigare och
- iii. det ser ut att ha blivit svårare att få jobb för unga arbetssökande.

I detta avsnitt ska vi studera vad som faktiskt har hänt med ungdomars arbetsmarknadsinträde, vilken roll utbildningsväsendet spelar, och hur inträdet ser ut för ungdomar med olika familjebakgrund.

När sker första inträdet?

Som beskrevs i kapitel 3 antas inträdet på arbetsmarknaden ha skett när en individ för första gången har en årsarbetsinkomst som är minst hälften av det en 45-åring tjänar per år i genomsnitt, vilket

18. Öckert och Regnér (2000) visar att antalet som sökte till högskolan under 1980- och 1990-talen var betydligt högre än det antal som antogs, men att utvecklingen för antalet sökande var mer konjunkturkänslig. Sökandetrycket, dvs. antalet sökande per antagen uppvisar ingen tydlig trend. Siffror från Högskoleverkets databas över sökandetryckets utveckling under senare år tyder på en möjlig minskning av efterfrågan.

19. Andelen av samtliga 16–24-åringar som är arbetslösa i förhållande till tidigare har dubblerats från en nivå runt 3–4 procent före 1990 till runt 7 procent idag. Detta kan jämföras med att andelen arbetslösa 25–64-åringar har fyrdubblats, från 1 procent till ca 4 procent.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

motsvarar ungefär 7 månaders heltidsarbete för en städare. Valet av inkomstgräns är godtyckligt, men avsikten är att fånga det första tillfälle då individen har fått ett arbete som ger en ordentlig kontakt med en (eller flera) arbetsgivare på ett sätt som skiljer sig väsentligt från t.ex. sommarjobb. Inkomstgränsen är därför betydligt högre än vad som krävs för att en individ ska klassificeras som sysselsatt i den officiella sysselsättningsstatistiken. För det krävs endast 1 timmes arbete per vecka. Ändå ska vårt mått på arbetsmarknadsinträde inte jämföras med när en individ har fått fast heltidsanställning. När vi nedan talar om att ha haft ett första »riktigt jobb« avses att man under något år har uppfyllt vårt inkomstkriterium.

Figur 4.2 ger en övergripande bild av hur unga människors arbetsmarknadsinträde har förändrats över tiden. Kurvorna i figuren anger hur stor andel av en årskull (individer födda under ett och samma kalenderår) som har trätt in på arbetsmarknaden vid 19, 21, 23 och 25 års ålder för årskullarna 1967 till 1983 (x-axeln). För de tidiga kullarna, känner vi utfallet vid samtliga åldrar, medan vi för den årskull som föddes 1983 än så länge bara har tillgång till statistik som säger hur många som hade hunnit få in en fot på arbetsmarknaden inom sitt nittonde levnadsår. I figuren kan man genom att följa en och samma kurva i sidled jämföra hur arbetsmarknadsinträdet för t.ex. nittonåringar utvecklats beroende på födelseår, och genom att betrakta avståndet mellan kurvorna i höjdlid följa arbetsmarknadsinträdet över tiden för en och samma årskull. Ju större avstånd mellan två ålderskurvor, desto snabbare gick arbetsmarknadsinträdet, dvs. desto större andel av årskullen fick sitt första jobb mellan de åldrarna. Det bör observeras att kurvorna inte visar hur många i en viss ålder som har »riktiga jobb«, utan hur många som någon gång har haft det.

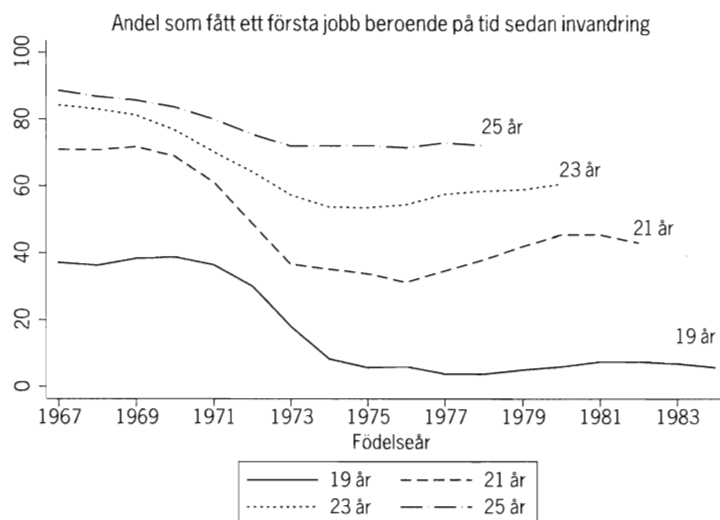
Figur 4.2 bekräftar att det tar längre tid för ungdomar att träda in på arbetsmarknaden idag än det gjorde förut. Bland dem födda före 1971 hade ungefär 40 procent kommit in på arbetsmarknaden redan vid 19 års ålder, och ca 70 procent vid 21 års ålder. Lågkonjunkturen under 1990-talet innebar en avsevärd senareläggning av ungdomars arbetsmarknadsinträde. För nittonåringarna

skedde sedan inte någon återhämtning, utan andelarna som trätt in på arbetsmarknaden vid denna ålder förblev låga i kohorterna födda i början av 1980-talet. Möjliga orsaker till detta förhållande kommer att tas upp längre fram i detta kapitel. För de årskullar som föddes i mitten av 1970-talet, och som gick ut gymnasiet under 1990-talskrisen, blev följderna att andelen som hade fått in en fot på arbetsmarknaden vid 21 års ålder var nere i knappa 35 procent, innan inträdestakten återhämtade sig för dem som föddes i slutet av 1970-talet och som därmed var i tjugoårsåldern när konjunkturen började vända uppåt i slutet av 1990-talet. Högre upp i åldrarna har förändringarna varit mindre markanta, men det bör noteras att mer än en fjärdedel av de sena sjuttioalisterna aldrig hade haft ett »riktigt jobb« vid 25 års ålder. För dem som föddes ett decennium tidigare var det bara en dryg tiondel som inte trätt in på arbetsmarknaden vid 25 års ålder. För de tidiga kohorterna var alltså inträdet i stort sett koncentrerat kring åren runt tjugo och en liten andel tog längre tid på sig ut på arbetsmarknaden. I de sena kohorterna har inträdet blivit mer spritt över tiden, med undantag för att knappt någon kommer in på arbetsmarknaden före nitton års ålder.

Man kan notera att figuren visar ungefär samma utveckling över tiden som syns i officiell statistik över sysselsättningsutvecklingen. Det faktum att vi ser samma mönster även i vår analys betyder dels att minskningen i sysselsättning skett även i mer varaktiga jobb (eftersom krav på vad som är ett arbete är högre än i officiell statistik), dels att minskningen inte (enbart) beror på att fler personer förlorar sina jobb. Det är svårare att överhuvudtaget få ett första jobb.

Förändringarna över tid i figur 4.2 gäller både män och kvinnor: det tar längre tid för båda könen att komma in på arbetsmarknaden idag än för ett par decennier sedan. Däremot tar dagens unga kvinnor längre tid på sig ut i arbetslivet än män i samma ålder, medan könsskillnaderna tidigare var obetydliga utom för 19-åringar. Inträdesåldern för en typisk ung man eller kvinna har stigit så att hälften av männen idag har gjort sitt inträde när de

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

Figur 4.2 Andel som har haft sitt första jobb vid olika åldrar, födelsekohorter 1967–1984.

är 21 år gamla och hälften av kvinnorna först när de är 23 år gamla. För dem som föddes i slutet av 1960-talet var motsvarande inträdesålder 20 år oavsett kön.

En förklaring till att män och kvinnor i genomsnitt tog lika lång tid på sig ut på arbetsmarknaden tidigare, men att det nu tar två år längre för kvinnorna, är troligtvis att männen i de tidiga årskullarna fördröjdes relativt kvinnorna på grund av att så gott som alla unga män då gjorde värnplikt. Kvinnorna utbildade sig i gengäld något längre än männen, vilket innebar att de kom ut i arbete ungefär vid samma ålder. I de senare årskullarna är det betydligt färre män som fullgör sin värnplikt, vilken kan ha inneburit en liten tidsvinst för männen. Men huvudförklaringen till att könsskillnaderna ökat står sannolikt ändå att finna i det faktum att framför allt kvinnor utbildar sig betydligt längre i dag än förr. Att andelen som vidareutbildade sig ökade under 1990-talet sammanhänger

troligtvis med att flera stora utbildningsreformer och satsningar genomfördes då, samtidigt som alternativkostnaden för att utbildas sig var låg på grund av det dåliga arbetsmarknadsläget.²⁰

Hur har ungdomars utbildning förändrats?

Vilken roll spelar då förändringar i utbildningsmönstret för att det tar längre tid för dagens unga att träda in på arbetsmarknaden, det vill säga i vilken utsträckning är sent arbetsmarknadsinträde en konsekvens av att unga människor utbildar sig mer?

Gymnasieskolan

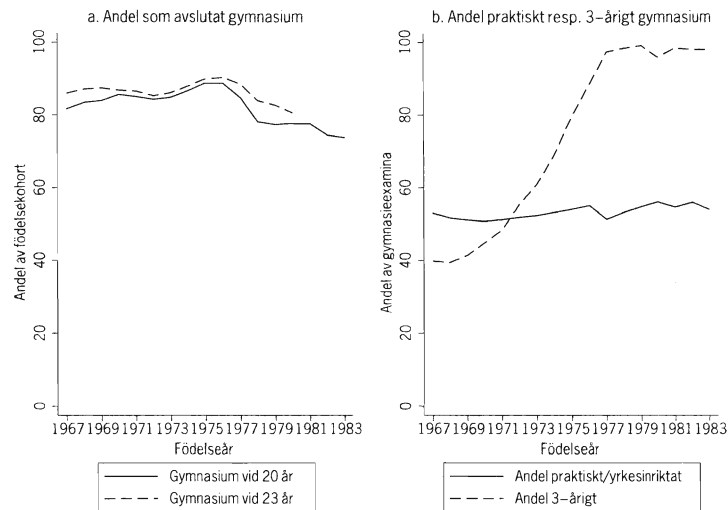
Den svenska gymnasieskolan reformerades i början av 1990-talet. De allra flesta tonåringar gick redan före reformen igenom gymnasiet, men många fick inte allmän behörighet för högskolestudier. Ett viktigt syfte med reformen var att ge alla som gick ut gymnasiet denna behörighet. Reformen, som finns beskriven i Ekström (2003), innebar bland annat att de tvååriga praktiska linjerna fick ökat teoretiskt innehåll och förlängdes med ett år.

Figur 4.3a visar andelen i varje årskull som har en gymnasieexamen vid 20 respektive 23 år. Figur 4.3b visar andelarna som har tagit examen från ett praktiskt/yrkesinriktat program respektive från ett 3-årigt.

Gymnasiereformen syns tydligt i figur 4.3 som dels visar hur andelen 20- respektive 23-åringar som tagit studenten utvecklats från årskullarna födda i slutet av 1960-talet till de tidiga åttitalisterna, dels hur andelen med praktiskt respektive treårigt gymnasium utvecklats i och med att de tvååriga (oftast yrkesinriktade) gymnasielinjerna, successivt utvecklats till förmån för treåriga yrkesprogram. Av figur 4.3a framgår att andelen 20-åringar som avslutat sina gymnasiestudier ökade från drygt 80 procent för dem

²⁰. I Öckert och Regné (2000) och Björklund mfl. (2003) beskrivs reformerna av utbildningsväsendet på ett förtjänstfullt sätt.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

Figur 4.3 Gymnasieexamina, ungdomar födda 1967–1983.

födda 1967 till nära 90 för dem födda 1977. Det är i samband med att de tvååriga gymnasieprogrammen försvinner helt och hållet som andelen 20-åringar som avslutat gymnasiestudierna minskar, så att det bland de tidiga åttiotalisterna bara var cirka 75 procent som gått ut gymnasiet vid 20 års ålder. Elevantalet i kommunal vuxenutbildning (komvux) ökade kraftigt i slutet av 1990-talet. En möjlig bidragande orsak till uppskjutna gymnasiestudier kan då ha varit möjligheten att via komvux få goda betyg för senare tillträde till högskolestudier med höga inträdeskrav. Det blev också genom det så kallade kunskapslyftet möjligt för arbetslösa att läsa in gymnasiet med bibehållen a-kassa om man väntade tills man blev 25 år gammal (Ekström, 2003). Att det finns långtgående möjligheter till betygskomplettering och inläsning av gymnasiekompetens i det svenska skolsystemet diskuterades kritiskt av SNS

Välfärdspolitiska råd 2003 som behandlade den svenska skolan (Björklund m.fl. 2003). Av figuren framgår dock att även andelen med motsvarande en gymnasieexamen vid 23 års ålder vänder ner, om än långsammare än vid 20 års ålder. Det antyder att det nu finns en något större grupp som skjuter upp gymnasiet under lång tid, men att det trots kompletteringsmöjligheterna nu är färre som slutför en gymnasieexamen överhuvudtaget.

Figur 4.3 visar att andelen elever som följde ett treårigt gymnasieprogram steg stadigt redan innan de tvååriga programmen försvann. Gymnasiereformen föregicks av försöksverksamhet i ett stort antal kommuner där eleverna fick välja om de ville gå ett treårigt eller tvåårigt program. Många valde att gå ett tredje år, vilket är huvudförklaringen till den tidiga ökningen. En alternativ förklaring hade kunnat vara att allt fler sökte sig till de treåriga studieförberedande programmen, men som vi ser i figuren finns inte någon ökning i andelen unga som tagit sin gymnasieexamen från sådana program.

Sammantaget kan konstateras att i årskullarna som föddes efter mitten av sjuttioalet minskade andelen unga som överhuvudtaget blev klara med gymnasiet före 23 års ålder. Detta kan vara en bidragande orsak till att dessa senare årskullar har det svårare att ta sig in på arbetsmarknaden.

Universitet och högskolor

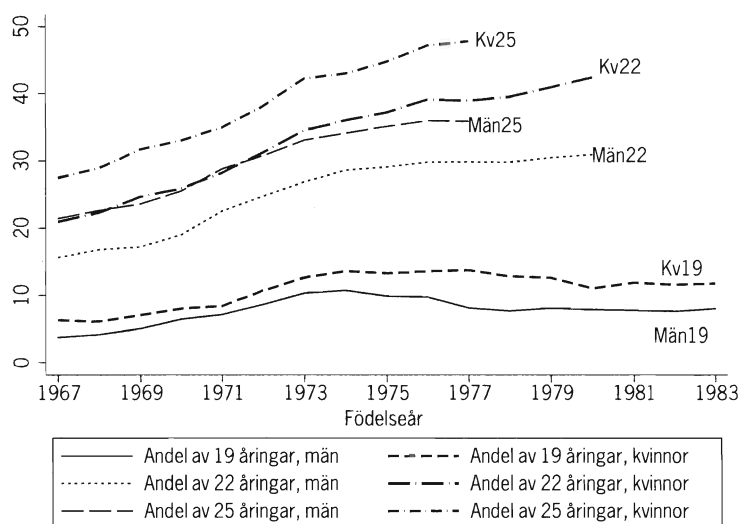
Den största förändringen av utbildningsmönstret under de senaste decennierna är trots allt den kraftiga expansionen av högre utbildning. Andelen som någon gång påbörjar högre studier har ökat.²¹ Detta mönster syns även i figur 4.4 som visar hur stor andel män och kvinnor som påbörjat högskolestudier bland 19-, 22- och 25-åringar födda mellan 1967 och 1983. Det är intressant att notera att andelen 19-åringar som påbörjat högre studier ökar något om vi jämför de tidiga och sena årskullarna, men att direktövergångar

21. Andelen första gången inskrivna på universitet sjönk dock från 1969 till 1974 och andelen första gången inskrivna i den utvidgade högskolan sjönk från 1978 till 1982.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

till högskolan var särskilt vanliga bland dem som gick ut gymnasiet under 1990-talskrisen då alternativkostnaden för högre studier var som allra lägst. Eftersom trenden mot ett ökat deltagande i högre utbildning är så kraftig också bland 22- och 25-åringar är det svårt att bedöma om de ökade direktövergångarna framför allt handlade om tidigarelagda studier för dem som ändå hade tänkt studera på högskolenivå, eller om konjunkturen ledde till att fler faktiskt valde att studera överhuvudtaget.

Vid en jämförelse mellan dem födda 1967 och dem födda 1980 framkommer att andelen som hade påbörjat högre studier vid 22 års ålder fördubblades för både män och kvinnor. Gapet mellan män och kvinnor ökar därmed från dryga 5 procentenheter till dryga 10. Det är intressant att konstatera att kurvorna som visar utvecklingen för 25-åringar och 22-åringar i det närmaste är parallella för både män och kvinnor. Detta innebär att den andel män

Figur 4.4 Andel som påbörjat högre studier vid olika åldrar, födda 1967–1983.

och kvinnor som påbörjar högre utbildning mellan 22 och 25 års ålder har varit relativt konstant. Det är alltså i de yngre åldrarna som den stora ökningen har ägt rum. Ändå har Sverige, med internationella mått mätt, en hög medianålder för högskolenybörjare (OECD 2006).

Enligt humankapitalteorin borde de flesta påbörja sina studier tidigt eftersom de då får längre tid på sig att dra nytta av de positiva effekter som följer av studierna. Så tycks dock inte vara fallet, och man kan fråga sig vilken roll det spelar att så många av dem som påbörjar högre studier gör detta flera år efter avslutat gymnasium. I en ny studie av Holmlund m.fl. (2006) studeras just hur ett par års uppehåll mellan gymnasium och högre studier påverkar framtida inkomster. Resultaten visar tydligt att löner och inkomster i 30- till 40-årsåldern blir lägre för dem som väntat med att påbörja sina studier jämfört med dem som har haft en snabbare övergång. Anledningen är att uppskjutna studier försenar inträdet på arbetsmarknaden, efter avklarade studier, så att personen »halkar efter« i löneutvecklingen. Detta gäller oavsett om personen har arbetat före eller under studietiden eller inte, eftersom denna typ av arbete inte visar sig ha någon större effekt på lönerna efter studierna. Totalt sett uppskattas livsinkomsten minska med motsvarande ungefär en halv årsinkomst (vid 40 års ålder) om högskolestudierna skjuts upp med två år.

Alla som påbörjar högre studier har inte för avsikt att ta ut en examen. Vissa följer några kurser för att sedan börja jobba, andra tar poäng som motsvarar en examen men tar inte ut examen. En del hoppar också av studierna av olika anledningar trots att de från början tänkt ta examen. Statistiken visar dock att den kraftiga expansionen av högskolan inte har påverkat andelen studerande som tar ut en examen i någon större utsträckning. Om vi jämför dem som föddes 1967 med dem som föddes 1976 visar det sig att både andelen som påbörjat studier vid 22 års ålder och andelen som tagit examen vid 27 års ålder fördubblats. Genomströmningen tycks alltså vara relativt konstant – en bild som bekräftas i en rapport från SCB och Högskoleverket (UF 20 SM 0502).

Arbetsmarknadsinträde efter olika utbildningsnivåer

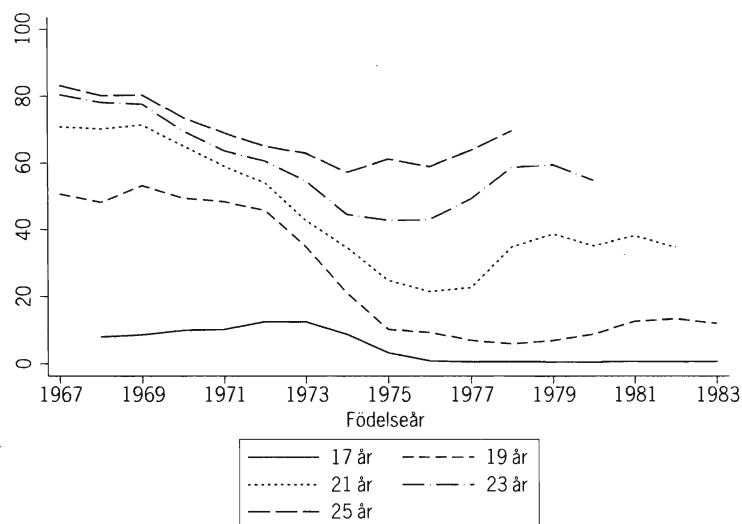
Det faktum att fler ungdomar utbildar sig allt längre är rimligen en del av förklaringen till att ungdomar under de senaste 20 åren trätt in på arbetsmarknaden vid allt högre ålder. Men hur har då tidpunkten för arbetsmarknadsinträdet förändrats för olika grupper av ungdomar, givet den utbildning de valt?

Grundskoleutbildade och gymnasieavhoppare

De kanske mest alarmerande siffrorna avseende fördröjningen av arbetsmarknadsinträdet finner vi bland dem som inte gått ut gymnasiet vid 20 års ålder, dvs. de som slutat direkt efter grundskolan eller hoppat av gymnasiet.²² Av figur 4.3 ovan framgick att detta är en relativt liten grupp som länge utgjorde ca 10–15 procent av en årskull, men som blivit något större och under senare år utgjort cirka en femtedel av varje årskull.

Figur 4.5 visar hur stor andel av dem som inte slutfört gymnasiestudier som trätt in på arbetsmarknaden vid olika åldrar. 1990-talskrisen medförde att denna grupp kom in på arbetsmarknaden betydligt långsammare än tidigare. Andelen bland dem utan gymnasiekompetens, som haft sitt första jobb innan de fyllt 21, minskade från nära 70 procent för dem födda före 1970 till under 30 procent för dem födda 1977. Från 1998 (då 1975:orna var 23 år och 1977:orna 21 år) sker en återhämtning. Denna är dock inte fullständig: andelen som aldrig hade haft ett »riktigt« jobb före 23 års ålder har ökat från 20 till 40 procent, om vi jämför de sena sextio-talisterna med de tidiga åttio-talisterna. Det är värt att notera den stora skillnaden mellan utvecklingen för 19-åringar och den för 21-åringar. För dem som fyllt 21 år försämrades först situationen varefter den på senare år har förbättrats påtagligt. För 19-

²². Mönstret ser likartat ut om man i stället studerar dem som inte avslutat gymnasiestudier vid 23 års ålder, men då blir uppföljningshorisonten kortare.

Figur 4.5 Andel av dem som inte avslutat gymnasiet vid 20 års ålder som vid olika åldrar har haft ett första riktigt jobb.

åringarna skedde en likartad nedgång i och med den försämrade konjunkturen, men knappast någon återhämtning alls när konjunkturen sedan vände.

Hur kan vi förstå dessa mönster? För det första är det uppenbart att det bland dem som inte avslutar gymnasiet finns många som har betydande problem på arbetsmarknaden. Det är dock inte lika klart att problemen i sig beror på avsaknaden av gymnasieutbildning eller att de kan lösas genom ökat deltagande i gymnasieutbildning.

Enligt Landell m.fl. (2000) steg övergångsfrekvensen från grundskola till gymnasieskola från början av 1980-talet och fram till 1990-talets mitt från ca 80 procent till 97–98 procent. Om man däremot räknar bort övergångar till det individuella programmet, som tar emot dem som inte har fullständiga grundskolebetyg,

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

stannade siffran vid ca 90 procent i slutet av 1990-talet. Trots de ökande övergångarna till gymnasiet har dock, som framgått, andelen som fullföljer sina gymnasiestudier minskat något sedan samtliga gymnasieprogram blivit treåriga. Det har alltså blivit vanligare med gymnasieavhopp. Som framgår av figur 4.5 minskade andelen som fått ett första jobb vid 19 års ålder för dem som inte fullföljde gymnasiestudier inom årskullarna födda under 1970-talet. En viktig förklaring till detta förhållande förefaller vara att de som i tidigare årskullar arbetade, därefter kommit att i större utsträckning delta i gymnasiestudier som de sedan inte slutför. Lite förenklat kan man säga att denna grupp, som tidigare bestod av personer som lämnade utbildningssystemet efter grundskolan, nu består av personer som påbörjar gymnasiestudier men sedan hoppar av dessa studier.

Det är värt att betona att ökningen av övergångarna till gymnasieskolan och den förlängda tiden i gymnasieskolan är resultatet av en tydlig politisk målsättning. Eftersom de ökade övergångarna till gymnasieskolan inte resulterat i att fler avslutar dessa studier krävs att värdet av en oavslutad gymnasieutbildning är större än värdet av en snabbare övergång till arbete direkt efter grundskolan, för att politiken ska vara lyckosam. Vilja och motivation tenderar att förstärkas då man klarar det man föresätter sig (Bandura 1997), varför det finns anledning att tro att misslyckade gymnasieår får negativa konsekvenser också senare i livet.

Den politiska viljan till att fler ska igenom gymnasiet manifesteras bland annat i det speciella ansvar som åligger kommunerna avseende personer under 20 år som inte har avslutat gymnasieutbildning och i de restriktioner som finns inbyggda i arbetsmarknadspolitiken, där ungdomar under 20 inte får ta del av reguljära arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den åtgärd de *får* ta del av (det kommunala ungdomsprogrammet *Kup*) syftar bland annat till att förmå dem utan avslutad gymnasieutbildning att återgå till skolan. En rimlig fråga att ställa är om detta är den mest effektiva politiken för att få denna grupp att lyckas på längre sikt. Det är inte osannolikt att de som skulle kunna dra mest nytta av de korta yr-

kesinriktade utbildningar som erbjuds där, faktiskt är de unga och skoltrötta som saknar intresse för de allt mer akademiskt inriktade gymnasieutbildningarna. Frågan är om inte den återhämtning som nu sker först i 21-årsåldern hade kunnat infinna sig lägre ner i åldrarna om de fått stöd att söka jobb istället för att bli satta på skolbänken.

Yrkesutbildade gymnasister

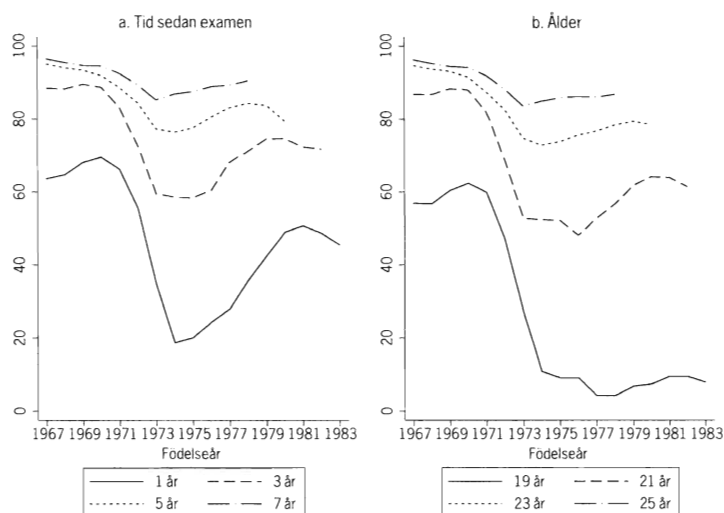
Figur 4.6 visar statistik på övergångar till jobb för dem som avslutat yrkesinriktade gymnasieutbildningar. Med undantag för krisåren i mitten av 1990-talet framgår att det finns ett relativt stort flöde direkt till jobb från dessa utbildningar. Reformen med en förändring av de tvååriga praktiska gymnasielinjerna till treåriga yrkesinriktade gymnasielinjer innebar att den minsta utbildningstiden för dem som ville skaffa sig en yrkesutbildning förlängdes med ett år, men också att de som genomgick utbildningen fick allmän behörighet till högskola.

Hur har då detta påverkat övergångarna till arbete för dem som genomgått den praktiska utbildningen? Av figur 4.6a framgår hur tidsmönstret har förändrats för andelen som fått ett första jobb inom olika antal år efter avslutat yrkesinriktat gymnasium. Konjunktorens inverkan syns klart, med en kraftig nedgång i början av 1990-talet och en relativt god återhämtning därefter. Mot slutet av perioden har hälften av ungdomarna funnit ett första jobb inom ett år efter examen. Figur 4.6b visar i stället samma mönster efter *ålder*. Här är utvecklingen betydligt sämre – tidigare hade 60 procent haft ett första jobb vid 19 års ålder, nu är den andelen under 10 procent.

Lite förenklat kan man säga att inträdet för dessa grupper totalt har fördröjts med två år, om man jämför dem födda 1967–71 med årskullarna 1977–81. Hälften av denna försening kan förklaras av att utbildningen har förlängts med ett år.

Det faktum att gymnasiereformen fördröjde inträdet med ett år belyser en viktig aspekt av hur kostnader och intäkter för ut-

4. Utgåomars inträde på arbetsmarknaden

Figur 4.6 Andelen som fått jobb efter yrkesförberedande gymnasium.

bildningsval och utbildningsreformer bör förstås. Att en förlängd utbildning leder till ett fördröjt inträde bör betraktas som en kostnad för förlängningen. Denna kostnad är i många fall betydande, ofta till och med större än den synliga kostnaden för att tillhandahålla utbildningen (vilket illustreras av att utbildningsavgifterna i länder med privatfinansierad utbildning i allmänhet är lägre än kostnaden för förlorad arbetsinkomst under studietiden).

Att det finns en kostnad för en förlängd utbildning betyder naturligtvis inte att förlängningen saknar värde. Däremot ställer det krav på att det ekonomiska eller sociala värdet av förlängningen motsvarar denna kostnad. I sin avhandling jämför Ekström (2003) personer som gick in i yrkesutbildning av olika längd under övergångsperioden. Denna jämförelse var möjlig att göra eftersom utbildningarna fasades in med skilda hastigheter i olika

kommuner. Resultaten visar att förlängningen hade positiva men endast små effekter på övergångarna till högre utbildning. Detta mönster verkar inte heller ha förändrats över tiden. Enligt SCB:s senaste statistik över övergångar från olika gymnasielinjer till högre utbildning (SCB, 2006) går några enstaka procent över från de olika yrkesutbildningarna till högre utbildning. Undantagen utgörs av det estetiska programmet, omvårdnadsprogrammet och medieprogrammet, där övergångsandelarna är mellan 10 och 30 procent.

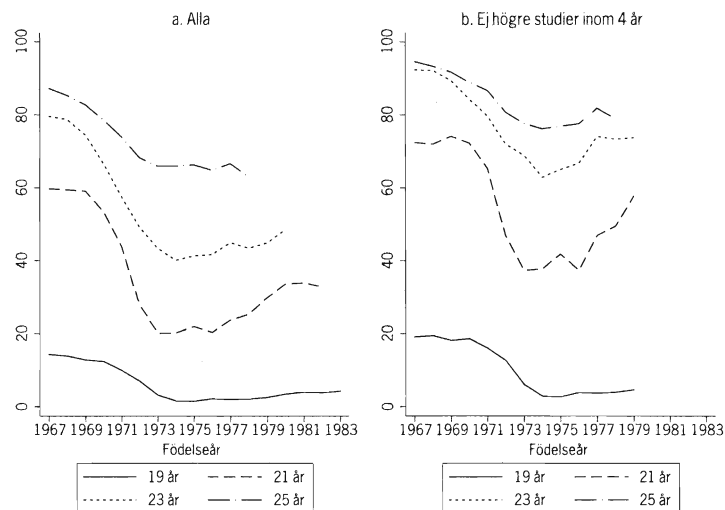
Ekström visar även att förlängningen av yrkesutbildningen ledde till en lägre sannolikhet för sysselsättning under de efterföljande åren, en effekt som väl stämmer överens med resultaten ovan. Vissa yrkesprogram har idag också en så svag yrkesprofil att det är tveksamt att ens kalla dem yrkesförberedande. Speciellt gäller detta medieprogrammet och det estetiska programmet. Mindre än 3 procent av dem som avslutat medieprogrammet och därefter fått ett arbete arbetar inom ett journalistyrke, medan det är fem gånger vanligare att arbeta som maskinoperatör efter fullföljt medieprogram.

Om man summerar vad vi vet om de ekonomiska effekterna av förlängningen av de praktiska utbildningarna är det tydligt att mycket litet tyder på att reformen hade positiva effekter på ungdomars arbetsmarknadssituation. Den har inte lett till att nämnvärt fler går vidare till högre utbildning och reformen verkar snarast ha haft en negativ inverkan på flödet från gymnasium till arbete. Med reservation för att ingen studie har dokumenterat eventuella löneeffekter av reformen, innebär detta att för att reformen ska kunna betraktas som lyckad från ett samhällsperspektiv, måste den ha inneburit betydande sociala vinster, dvs. att den förlängda utbildningen har ett stort värde utanför arbetsmarknaden.

Från studieförberedande gymnasium till jobb

Som redan framhållits har inte expansionen av den högre utbildningen påverkat övergångarna från de yrkesinriktade gymnasieutbildningarna till högre utbildning nämnvärt. Det innebär att i stort sett hela den expansion av den högre utbildningen som har skett har hämtats från de teoretiska gymnasielinjerna. Detta innebär dock inte att alla från de teoretiska utbildningarna går vidare till högre studier.

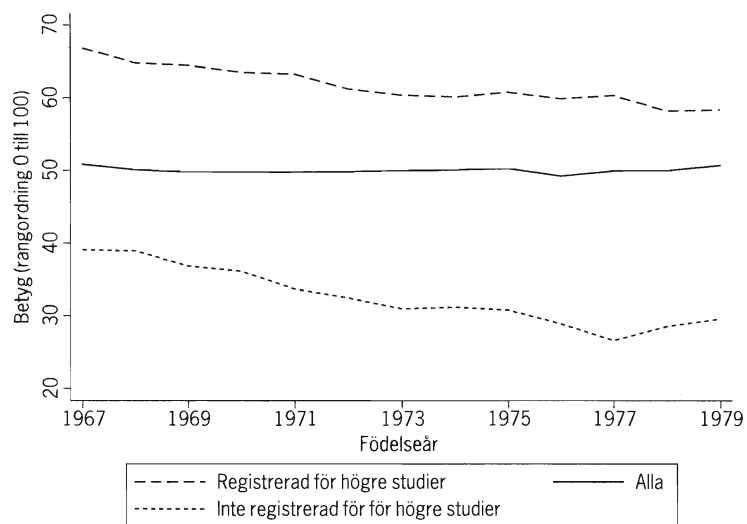
Figur 4.7 visar andelarna som haft ett arbete bland (a) alla som gått ut teoretiskt gymnasium och (b) de som därefter inte påbörjat högre studier vid 23 års ålder. Om man jämför figurerna 4.6 och 4.7 framgår att det tar längre tid för dem som lämnar de teoretiska linjerna att komma in på arbetsmarknaden än det gör för dem som lämnar de yrkesinriktade utbildningarna. En likhet är

Figur 4.7 Andelen som har fått jobb efter studieförberedande gymnasium.

dock att det i båda fallen har skett en försämring i inträdeshastigheten. En del av fördröjningen av inträdet bland dem som gått ut från de studieförberedande linjerna beror naturligtvis på att fler studerar vidare. En betydande nedgång i inträdeshastigheten har dock inträffat för dem som inte studerar vidare: andelen som har haft ett första arbete före 23 års ålder har fallit från över 90 procent till drygt 75 procent.

Det finns skäl att tro att expansionen av den högre utbildningen har påverkat den genomsnittliga konkurrenskraften på arbetsmarknaden hos gruppen som inte studerar vidare. Detta framgår av figur 4.8 där man ser hur genomsnittsbetygen utvecklas för dem som påbörjar respektive inte påbörjar högre studier. Eftersom betygen förändras över tiden rangordnar vi betygen för varje enskilt år (på en skala från noll för dem med lägst betyg till 100 för dem

Figur 4.8 Genomsnittlig betygsrang bland dem som påbörjar respektive inte påbörjar högskolestudier efter teoretiskt gymnasium.

med högst betyg). Med detta sätt att mäta är medelbetyget alltid 50. Den genomsnittliga rangen bland dem som går till högre utbildning faller från nära 70 till under 60 mot slutet av perioden. Detta är en naturlig följd av att fler läser vidare. Vad som kanske kan tyckas mer överraskande är att den genomsnittliga betygsrangen faller från strax under 40 till under 30 bland dem som *inte* läser vidare. Hur är det möjligt att båda grupper har lägre betyg trots att genomsnittsbetyget alltid är detsamma? Förklaringen är att den grupp som numera går vidare till högre utbildning, men som tidigare inte gjorde det, tillhör dem som hade de högsta betygen bland dem som tidigare inte läste vidare. Denna grupp har dock sämre betyg än de som läste vidare redan före högskoleexpansionen.

Detta mönster är viktigt. Det innebär att gruppen som går från teoretiskt gymnasium in på arbetsmarknaden, utan att läsa vidare, har sämre betyg i genomsnitt nu än tidigare. Det kan ha två effekter. För det första kan det innebära att denna grupp generellt kommer att finna det svårare att få jobb, eftersom de har sämre kvalifikationer. För det andra belyser denna förändrade sammansättning av båda grupperna hur *signalvärdet* av olika utbildningar kan ha förändrats. Betyg är något som arbetsgivare kan observera. Andra aspekter såsom motivation, arbetsmoral och ansvarstagande är svårare att bedöma för en arbetsgivare, speciellt för nyinträdande unga som saknar referenser. Kan man säga något om denna typ av egenskaper utifrån det faktum att en individ med betyg nog att studera vidare inte gör det? Om en stor del av dem som går ut från ett teoretiskt gymnasium söker sig ut på arbetsmarknaden kan arbetsgivare uppfatta detta som normalt. Om däremot nästan alla läser vidare, kan den som inte läser vidare uppfattas brista i ambition eller andra goda egenskaper som arbetsgivaren intresserar sig för. Om expansionen innebär att den allt mindre grupp som går direkt till arbetsmarknaden är, eller av arbetsgivare uppfattas som, ett »sämre« urval av studenterna, kan det förklara en del av den utveckling vi ser avseende tiden till det första arbetet för dem som fullföljer teoretiskt gymnasium men inte läser vidare på högskolan.

Via högre utbildning till jobb

Nästan hälften av alla kvinnor och mer än en tredjedel av alla män har, som framgått, påbörjat högre studier vid tjugofem års ålder. I vad som följer ska vi se närmare på hur lång tid det tar att få jobb för dessa grupper. Ett sätt att mäta är att se hur lång tid det tar från första registrering på högskola till man får sitt första »riktiga arbete«. När sju år har gått sedan man påbörjade högre studier har mellan 80 och 90 procent hittat ett första jobb. Man kan se en svag trendmässig minskning i andelen som hittat jobb både fem och sju år efter registrering. Detta kan delvis bero på att vissa utbildningar har blivit längre, och att det alltså tar längre tid att lämna utbildningssystemet. I slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet (1993/94) förlängdes t.ex. civilingenjörsutbildningen, sjuksköterskeutbildningen och förskolelärarytbildningen (UF 20 SM 0502).

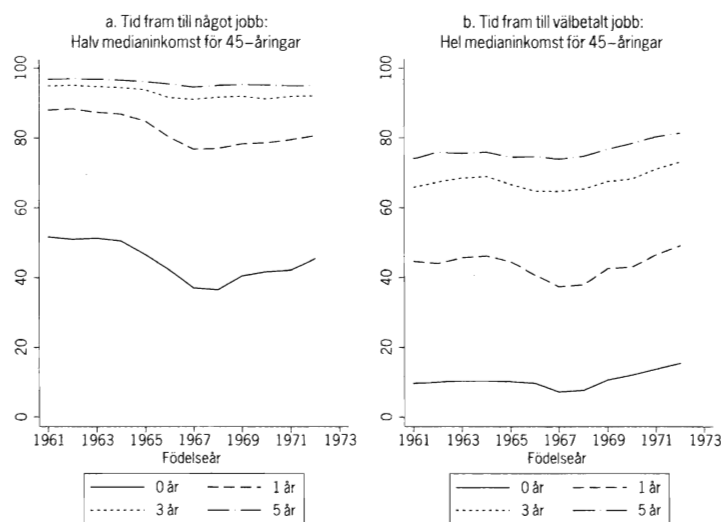
Det är också möjligt att det tar längre tid att finna ett arbete även *efter* examen. Detta skulle i så fall vara ett mer uppenbart problem: det kan vara bra att många utbildar sig längre, men när de lämnat högskolan efter avslutad utbildning är det önskvärt att de hittar arbete snabbt. Hur gestaltar sig då tiden fram till arbetsmarknadsinträdet bland dem som slutfört sina högre studier? I denna analys används en annan åldersrestriktion än tidigare, eftersom studieperioden annars blir alldeles för kort. I figur 4.9 visas hur stor andel som hittar arbete direkt samt 1, 3 och 5 år efter avslutade universitetsstudier. Figuren är baserad på individer som tagit examen mellan 24 och 26 års ålder. Det är alltså inte en helt representativ grupp akademiker, men heller ingen extrem grupp.

Av figuren framgår hur det gått för årskullarna som är födda mellan 1961 och 1972 och som därmed tagit examen mellan 1985 och 1998. Eftersom de med universitetsexamen kan förväntas få relativt höga inkomster efter avslutade studier har vi valt att även studera inträde på arbetsmarknaden till jobb som ger en inkomst motsvarande minst medianlönen för en 45-åring (dvs. en dubbelt så hög inkomstgräns som i övriga analysen).

Huvudintrycket av figuren är att det går snabbt för dem som

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

avslutar högre utbildning att hitta ett arbete efter examen. Figur 4.9a visar att det över tid dock är färre som hittar arbete snabbt: 1-årskurvan har sjunkit från 88 till 80 procent över perioden som helhet även om det skett en återhämtning under senare år. Andelen nyutexaminerade akademiker som inte kommer i arbete senast året efter examen har alltså nästan fördubblats. Även 5 år efter examen finns en liten nedgång. Det är värt att poängtera att resultaten förblir närmast identiska om man korrigerar för studieinriktning – utvecklingen beror alltså inte på att senare årskullar läser andra utbildningar. Figur 4.9b visar andelarna som olika lång tid efter examen hittat relativt välbetalda jobb. Här är bilden en annan. Med undantag för de årskullar som tog sina examina under början av 1990-talskrisen – d.v.s. de som är födda 1967–68 – går det fortare för dagens akademiker att snabbt hitta ett välbetalt arbete än det gjorde för dem som tog sin examen i mitten av

Figur 4.9 Andel som har haft ett första jobb vid olika tid efter universitetsexamen.

1980-talet. Andelarna som 3 och 5 år efter examen har hittat välbetalda jobb varierar mindre med konjunkturen och visar även de på en uppåtgående trend över tid. Denna uppgång hänger sannolikt samman med en ökning av den generella utbildningspremien dvs. hur mycket ett års ytterligare studier ger i form av högre lön (se Björklund mfl. 2003) och att dagens unga akademiker därför får relativt välbetalda jobb.

Även om resultaten inte tyder på någon dramatiskt försämring under denna period för dem med högskoleexamen, kan det vara värt att diskutera vilka faktorer som kan förklara att det tar allt längre tid att finna ett jobb efter högskoleexamen, och eventuellt även den ökning av akademikerarbetslösheten som tycks ha inträffat efter vår studieperiod. Det finns flera tänkbara förklaringar till denna utveckling. Naturligtvis kan man inte utesluta att de nyutexaminerades preferenser, sökbeteende och/eller vilja att flytta för att ta ett arbete har förändrats även om det är svårt att se varför en sådan förändring skulle ha skett just nu. Det ligger närmare tillhands att söka svaret i faktorer som har att göra med utbildningssystemet.

En faktor av betydelse kan vara att grupper som tidigare inte hade möjlighet att komma in på universitetet på grund av att de hade för dåliga gymnasiebetyg, nu kan läsa vidare eftersom högskolan har byggts ut. Som framgår av figur 4.8 har de som påbörjar högre studier i genomsnitt allt lägre betyg vilket skulle kunna innebära att de har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden efter avslutade studier.

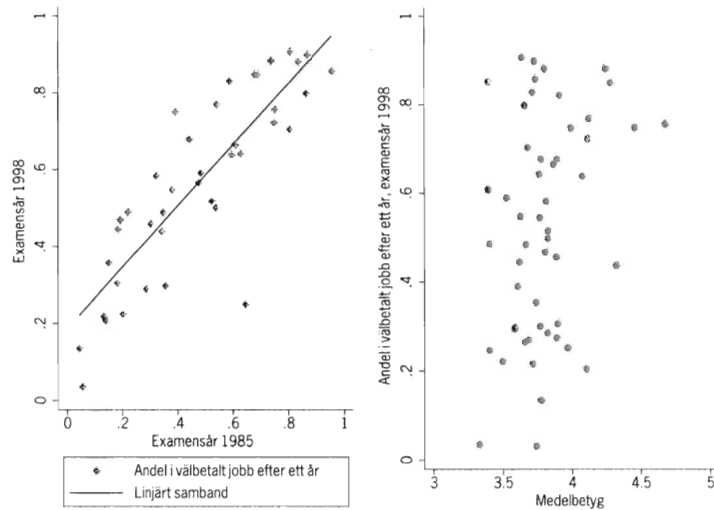
Matchningsprocessen kan också ha blivit mer komplicerad eftersom signalvärdet av en högskoleutbildning urvattnats i takt med att allt fler utbildar sig. På samma sätt som att högskoleexpansionen kan göra att en arbetsgivare alltmer uppfattar det som negativt att *inte* ha läst vidare efter teoretiska gymnasiestudier, leder antagligen expansionen till att det i mindre utsträckning betraktas som positivt att faktiskt läsa vidare. I samband med att medelbetygen faller bland både dem som läser vidare och de som inte läser vidare, kan alltså signalvärdet ha utvecklats negativt för båda grupperna.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

Ytterligare en möjlighet är att kvaliteten på den högre utbildningen försämrats. Eftersom utbildningen expanderat fort finns alltid en risk att det uppstår brist på kvalificerade lärare och andra förändringar som kan sänka kvaliteten. Det är dock svårt att bedöma i vilken utsträckning detta är en betydande förklaring till det observerade mönstret.

En mer substantiell förklaring ges möjligen av en enkel utbuds- och efterfrågeanalys. Även om ett större utbud av akademiker gör att det skapas fler akademikerjobb, på det sätt som diskuterades i kapitel 2, är det fullt möjligt att utbudsökningen varit så stor att vi fått ett »överutbildningsproblem«, ett argument som får stöd i vissa studier av matchningen av utbildning och yrke där det tycks bli allt vanligare att personer med högskoleutbildning utför jobb som kräver mindre utbildning än så (le Grand m.fl. 2001). Tåhlin (2006) visar dock att andelen överutbildade, givet utbildningsnivå, i stort sett varit konstant, vilket är väl förenligt med studier av löneskillnader som visar att lönepremien för högskoleutbildning har ökat över samma tidsperiod (se t.ex. Gustavsson, 2006). Det framgår också av figur 4.9 att fler får välavlönade arbeten efter examen.

Man kan också fråga sig om det faktum att en betydande andel tar tid på sig att hitta ett arbete har att göra med att många väljer utbildningar med »fel« inriktning? I figur 4.10 nedan visas hur studenter med olika studieinriktning lyckades på arbetsmarknaden i avgångskohorterna 1985 och 1998. Varje punkt i diagrammen representerar en bestämd utbildningsinriktning. Figur 4.10a visar att det finns en remarkabel stabilitet i sannolikheten att lyckas direkt på arbetsmarknaden beroende på inriktning: samma inriktningar som var lyckosamma i detta avseende 1985 var det också 1998. Notera också att det är stora skillnader mellan utbildningar i sannolikheten att ha ett välbetalt arbete kort tid efter examen. Figur 4.10b visar att det däremot inte finns något samband mellan andelen med välbetalda arbeten och medelgymnasiebetygen bland dem som följer en viss typ av utbildning. Kombinationen av dessa två bilder pekar på att det trots att det är förutsägbart vilka

Figur 4.10 Andel i välbetalda arbeten ett år efter olika högskoleexamina: förhållandet 1985–1998 och förhållandet med gymnasiebetyg.

Anm.: X-axeln i figur a visar andelen högskoleexaminerade 1985 och som ett år senare hade uppnått hela medianinkomsten för en 45-åring. Y-axeln i både figur a och b visar denna andel bland dem som gick ut motsvarande utbildning 1998. X-axeln i figur b visar medelbetygen från gymnasiet bland dem som tog ut en viss typ av examen 1998.

utbildningar som leder till arbete inte finns någon tendens till att de med goda betyg, mer än andra, väljer dessa utbildningar. Vi finner inte heller någon betydande relation mellan hur väl studenterna 1985 lyckades på arbetsmarknaden och hur utbildningarnas volym därefter har utvecklats. En tolkning av detta är att varken studenter (som väljer inriktning) eller statsmakten (som dimensionerar utbildningarna) är särskilt intresserade av vilka utbildningar som leder till välbetalda jobb.

Familjebakgrundens betydelse för inträdet på arbetsmarknaden

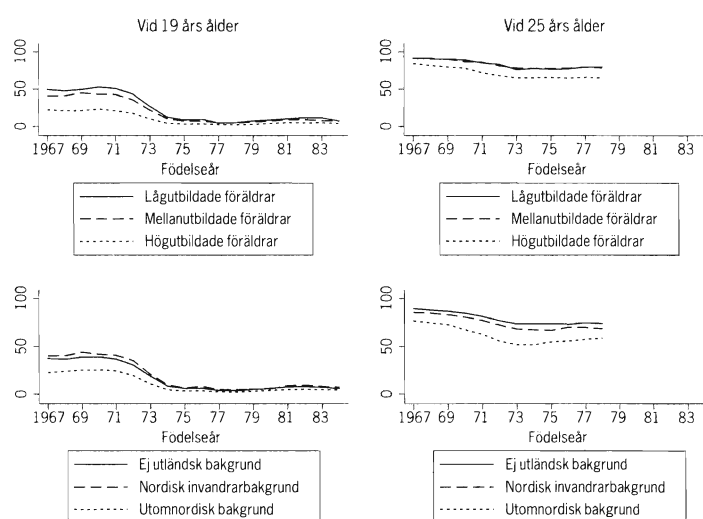
Vår sociala bakgrund påverkar oss genom hela uppväxttiden. Den hänger ihop med var vi bor, vilka vi leker med och går i skolan med och vilka vuxna vi träffar och lär känna. Det är också väl känt att individers val och prestationer i skolsystemet samvarierar med deras bakgrund. Det är därför rimligt att tro att inträdet på arbetsmarknaden påverkas av vår familjebakgrund. I kapitel tre diskuterades betydelsen av social bakgrund och arbetsmarknadsinträde ur ett teoretiskt perspektiv. Här belyses två aspekter av social bakgrund i en empirisk analys: betydelsen av föräldrarnas utbildningsnivå respektive födelseland.

Det är inte självklart vilket samband vi kan förvänta oss mellan föräldrarnas utbildning och barnens inträde i arbetslivet. Barn till högutbildade tenderar att utbilda sig längre, vilket försenar inträdet på arbetsmarknaden, allt annat lika. Vid en given utbildningsnivå är det dock tänkbart att högutbildade föräldrar har bättre kontakter som underlättar inträdet. Å andra sidan kan en pappa som är psykolog vara en mindre användbar referens för en dotter som är mekaniker – hur värdefulla kontakterna är sammanhänger med typen av jobb och tidpunkten för inträdet. Ungdomar vars föräldrar har starkare socioekonomisk ställning kan i högre utsträckning ha råd att skjuta upp inträdet på arbetsmarknaden. Sambandet mellan social bakgrund och arbetsmarknadsinträdet behöver således belysas empiriskt. Detta gäller kanske i ännu högre utsträckning när vi talar om etnisk bakgrund och eventuella skillnader i synen på utbildning och arbete.

Familjebakgrund och ålder vid inträdet på arbetsmarknaden

Figur 4.11 visar andelen i olika födelsekohorter som hade haft sitt första arbete med 50 procent av en 45-åringars medianlön vid 19 respektive 25 års ålder, utifrån föräldrarnas utbildningsnivå. Bland

dem födda före 1973 ser vi att det finns en tydlig skillnad mellan barn till å ena sidan låg- och mellanutbildade och å andra sidan högutbildade föräldrar. I den förstnämnda kategorin hade i dessa kohorter 40–50 procent trätt in på arbetsmarknaden vid 19 års ålder. Som redan nämnts valde många av dem tvååriga gymnasie-linjer, och det fanns även en inte helt försumbar grupp som sökte sig ut på arbetsmarknaden efter grundskolan. Bland dem med högutbildade föräldrar låg andelen som trätt in på arbetsmarkna-den vid nitton år på ca 20 procent. Den nedgång som sedan sker resulterar i att endast ett fåtal har arbete innan de lämnar tonåren. Lite intressant är att andelen i arbete bland dem med högutbildade föräldrar genomgående är ungefär hälften av andelen vi ser i de

Figur 4.11 Andel som har haft sitt första jobb vid olika åldrar, födda 1967–1984.

Anm.: »Lågutbildade föräldrar« innebär att ingen har gymnasium, »Mellan« att någon har gymnasium men ingen högskola, och »Hög« att någon har högskola.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

andra grupperna. Nivåerna har alltså förändrats, men betydelsen av social bakgrund ser ut att vara konstant.

Nedgången i andelarna som har arbetat före 25 års ålder innebär för grupperna utan högskoleutbildade föräldrar en minskning från 90 till ca 80 procent. I gruppen med högutbildade föräldrar är motsvarande förändring från 75–80 till 65 procent. Det absoluta gapet mellan grupperna har alltså ökat något medan det relativa snarast har minskat.

Den tydligaste skillnaden efter etnisk bakgrund går mellan dem med utomnordisk bakgrund och andra ungdomar. De som har sin bakgrund i Norden utanför Sverige arbetade tidigare i något högre utsträckning än andra redan vid nitton års ålder. Detta förklaras åtminstone delvis av att många föräldrar till dessa ungdomar tillhörde den lågutbildade arbetskraftsgenerationen bland invandrarna. Vid 25 års ålder finns tydliga skillnader, som var allra störst i årskullarna 1973 och 1974. Därefter har gapet minskat, men det är ändå tydligt att det verkar ta längre tid för ungdomar med utomnordisk bakgrund att komma in på arbetsmarknaden. Detta stämmer väl med den bild av sämre möjligheter för vissa grupper som ges av exempelvis Rooth och Ekberg (2003) och Behtoui (2006).

Val av utbildning och familjebakgrund

Mönstren som diskuterades ovan kan ha flera orsaker. Om föräldrarnas utbildningsnivå påverkar barnens genomsnittliga utbildning kommer detta i sin tur att påverka när inträdet på arbetsmarknaden sker. Ett första steg för att förstå hur social bakgrund hänger ihop med inträdet på arbetsmarknaden är därför att se vad bakgrunden betyder för val av utbildning. Gången från grundskola till arbetsmarknad sker genom en serie val. Hur individen vid varje tidpunkt väljer fortsatt verksamhet kommer att bero på de restriktioner som följer av tidigare val, av resultaten i genomförda studier, liksom på individens värdering av de skilda tillgängliga alternativen. Med det här perspektivet blir det uppenbart att vi

inte kan betrakta etableringsprocessen som något som börjar när individen har avslutat sin utbildning, utan att vi måste beakta vilka utbildningsval som görs på vägen.

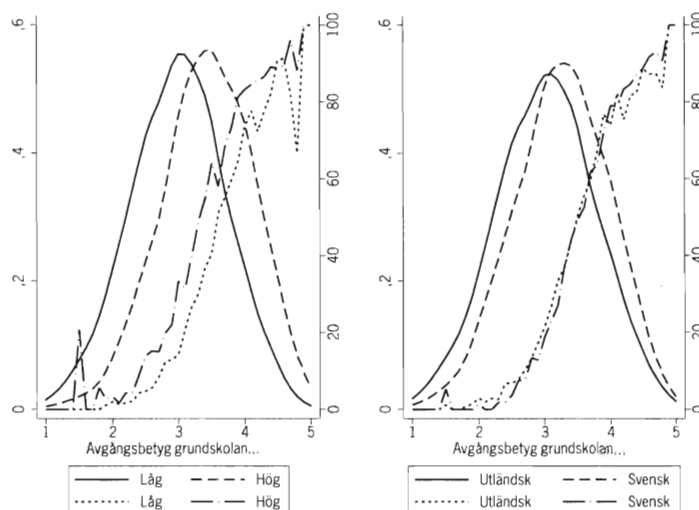
Det står klart att barn med högutbildade föräldrar i högre utsträckning än andra själva väljer att fortsätta till högre utbildning. SCB (2005) redovisar att 40 procent av alla ungdomar i åldrarna 20–24 med högutbildade föräldrar studerade vid högskola höstterminen 2003. För dem vars föräldrar hade gymnasieutbildning respektive grundskola var andelen 18 respektive 11 procent. Vissa, men betydligt mindre skillnader, finns också mellan dem med svensk och utländsk bakgrund, men här varierar mönstren beroende på föräldrarnas utbildning: utbildningsdeltagandet är relativt sett högre bland dem med svensk bakgrund då föräldrarna är högutbildade, men lägre då föräldrarna saknar högskoleutbildning.

Kan vi då förstå varför dessa skillnader mellan grupper uppkommer? Erikson och Jonsson (1993, 2002) diskuterar frågan mer i detalj och pekar på två förhållanden som bidrar till skillnaderna:

- i. barn från högre socialgrupper klarar sig bättre i skolan och tenderar få högre betyg än barn från arbetarklassen, och
- ii. de tenderar att även vid samma genomsnittsbetyg i högre utsträckning än barn från arbetarklassen välja att fortsätta att studera.

Som nämndes kapitel 2 kallas skillnaden i prestation den primära effekten av social bakgrund, och skillnaden i val (givet prestation) den sekundära effekten (Boudon 1974). Dessa primära och sekundära effekter exemplifieras i figur 4.12 där de två klockformade kurvorna i figur 4.12a visar betygsfördelningarna för elever där åtminstone en av föräldrarna är universitetsutbildad respektive elever där ingen förälder har mer än gymnasial utbildning. De två kurvorna som stiger brant upp mot 100 procent visar andelarna inom de två grupperna som, vid ett visst medelbetyg, hade påbörjat högskolestudier inom sex år efter det att de gick ut grundskolan. Att den klockformade kurvan för barn till universitetsutbildade

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

Figur 4.12 Betyg i årskurs nio och registrering vid högskolan inom 6 år efter grundskola efter föräldrautbildning.

Anm.: »Hög» anger minst en förälder med högskoleutbildning, »Utländsk» att båda föräldrarna är födda utomlands. De klockformade kurvorna visar betygsfördelningen från grundskolan (täthetsfunktionen visas på den vänstra y-axeln). Kurvorna som stiger från 0 till 100 procent (högra y-axeln) visar andelen som fortsatt till högskolestudier.

de föräldrar i figuren ligger till höger om den för barn till lågutbildade föräldrar, visar betydelsen av de primära faktorerna, dvs. att de förra har högre genomsnittsbetyg än de senare. Men när man jämför dem som har samma genomsnittsbetyg från grundskolan framgår betydelsen av de sekundära effekterna. Kurvorna för övergångssannolikheter visar att barn till högutbildade föräldrar i högre utsträckning påbörjar högskolestudier vid i stort sett alla betygsnivåer. Av figur 4.11b framgår att barn till invandrade föräldrar har lägre betyg i årskurs nio, men givet betyg är skillnaderna små i sannolikheten att gå vidare till högskolan.

I kapitel 2 diskuterades kort några förhållanden som kan förklara varför primära och sekundära effekter uppträder, dvs. varför

barn med viss social bakgrund presterar bättre i skolan och varför barn till högutbildade föräldrar i högre utsträckning väljer att läsa vidare givet betyg.²³ Det är troligt att samvaron mellan barn och föräldrar gynnar barn i högutbildade familjer. Lågutbildade föräldrar har rimligen mindre möjlighet att bistå barnen i skolarbetet, och detsamma gäller sannolikt utlandsfödda föräldrar som inte fullt ut behärskar det svenska språket. Dessa förhållanden kan bidra till prestationsskillnaderna mellan barn med olika social och etnisk bakgrund. Skillnaderna i utbildningsval, givet prestation i skolan, kan bero på skilda uppskattningar av kostnaderna som är förknippade med fortsatta studier, exempelvis i form av sänkt levnadsstandard under studietiden, eller på skilda bedömningar av hur svårt det är att klara av studierna. Högutbildade föräldrar vet exempelvis att det inte krävs alltför hög begåvning för att genomföra högskolestudier, och blir därför mer benägna att uppmuntra sina barn att studera vidare.

Efter utbildningen

Familjebakgrunden har, som beskrivits ovan, stor betydelse för inträdet på arbetsmarknaden via dess effekter på valet av utbildningslängd och inriktning. Detta kan sägas vara en indirekt effekt av social bakgrund. Ett sätt att istället studera den direkta effekten är att undersöka om familjebakgrunden har någon betydelse för hur lång tid det tar att träda in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.

Tabell 4.1 visar hur tiden till inträdet på arbetsmarknaden, efter avslutad högsta utbildning, varierar med föräldrarnas utbildning respektive etniska bakgrund. Fördelen med att som här använda regressionsanalys är att vi kan se hur en viss variabel samvarierar med inträdet på arbetsmarknaden givet alla andra inkluderade variabler. Risker för skensamband blir mindre än då man bara delar upp materialet efter en enstaka dimension och

²³ Se för en vidare diskussion Erikson och Jonsson (1996) och Breen och Goldthorpe (1997) som diskuterar olika anledningar till detta samband.

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

Tabell 4.1 Flödet till arbete efter avslutad högsta utbildning: regressionsresultat.

	Avslutad utbildning			
	Grundskola	Praktiskt gymnasium	Teoretiskt gymnasium	
Föräldrars utbildning (relativt gymnasium)				
Hög (någon med högskola)	0,817** (0,021)	0,904** (0,012)	0,860** (0,013)	
Låg (ingen med gymnasium)	1,016 (0,025)	1,033* (0,014)	1,066** (0,024)	
Utländsk bakgrund (relativt svensk)	0,693** (0,022)	0,845** (0,018)	0,753** (0,021)	
Kvinna (relativt man)	0,720** (0,015)	0,898** (0,010)	1,021 (0,015)	
	Avslutad utbildning			
	Kort högskola	Kort högskola (100 % inkomst)	Lång högskola	Lång högskola (100 % inkomst)
Föräldrars utbildning (relativt gymnasium)				
Hög (någon med högskola)	0,953** (0,008)	0,986 (0,010)	0,982** (0,007)	0,994 (0,007)
Låg (ingen med gymnasium)	1,003 (0,011)	0,999 (0,013)	1,008 (0,012)	0,997 (0,012)
Utländsk bakgrund	0,903** (0,016)	0,991 (0,021)	0,902** (0,013)	0,891** (0,014)
Kvinna (relativt man)	1,017 (0,012)	0,604** (0,008)	0,996 (0,007)	0,807** (0,006)
Examensålder	1,028** (0,002)	1,031** (0,002)	1,038** (0,002)	1,028** (0,002)

Anm.: Modellen innehåller även kontroller för examensår. Skattningarna efter avslutade högskolestudier är »stratifierade» på utbildningsinriktning vilket innebär att skattningarna är baserade på jämförelser mellan personer med samma inriktning. *(*) innebär att skattningen är statistiskt signifikant på 5(1)-procentsnivån.

jämför tiden till inträdet på arbetsmarknaden. Tabellen visar resultat från en s.k. Cox-regression där den beroende variabeln är tiden till dess man får sitt första arbete. I denna modell innebär ett värde större än 1 att inträdet på arbetsmarknaden går snabbare i förhållande till referenskategori, medan mindre än 1 pekar på att det går långsammare. På varje utbildningsnivå inkluderas endast de som inte gått vidare till högre nivåer av utbildning. I praktiken innebär detta att kategorin »Grundskola« inkluderar dem som inte har slutfört gymnasium före 23 års ålder, och att »Gymnasium« inkluderar dem som inte registrerats vid högskola någon gång inom fyra år efter gymnasieexamen. Tabellen visar också skattningen för skillnader mellan kvinnor och män. De statistiska modellerna kontrollerar även för vilket år man avslutade sin utbildning, betyg på gymnasiet och vilken högskoleutbildning man har genomfört. Dessa faktorer inkluderas i syfte att renodla effekten av social bakgrund.

I den översta raden ser vi att barn till föräldrar med högre utbildning inte övergår till arbete i lika stor utsträckning som barn till gymnasieutbildade föräldrar (vilka utgör referenskategori och därmed får värdet 1). Barn till gymnasieutbildade föräldrar övergår i sin tur långsammare till arbetsmarknaden än barn till lågutbildade föräldrar. Efter grundskola och praktiskt gymnasium finns också betydande skillnader mellan pojkar och flickor, där de senare går in i arbete i lägre utsträckning, medan vi inte finner någon påtaglig skillnad mellan könen bland dem som gick ut från teoretiska gymnasielinjer. Skillnaderna beroende på föräldrarnas födelseland är i vissa fall också stora, och visar att många med utländsk bakgrund har svårt att komma in på arbetsmarknaden.

Bland dem som avslutat högskoleutbildningar finner vi – kanske något överraskande – att även här är övergången till arbete något långsammare bland dem som har högutbildade föräldrar. Detta gäller dock inte när vi frångår det grundläggande måttet för inträde, dvs. 50 procent av 45-åringars medianinkomst, för att istället sätta gränsen vid 100 procent av denna inkomst. Faktum är att om vi inte kontrollerar för vilken utbildning man har genom-

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

fört så visar det sig att de med högutbildade föräldrar snabbare går in i arbeten som ger hög inkomst. Detta innebär att barn med högutbildade föräldrar oftare än andra väljer högskoleutbildningar som leder till jobb med höga inkomster.

För ungdomar med utländsk bakgrund innebär värdena i tabell 1 att flödet till arbete efter utbildning är ca 10 procent lägre än för dem med svensk bakgrund, givet vilken utbildning man avslutat och när man gjorde detta. Det är också värt att notera att det mellan kvinnor och män finns små eller inga skillnader när vi använder inkomstgränsen om 50 procent av en 45-åringars medianinkomst, men att skillnaderna blir mycket stora med den högre inkomstgränsen. Möjliga förklaringar är dels att kvinnor får arbeten med lägre lön, dels att kvinnor är föräldralediga och arbetar deltid i större utsträckning än män. Av tabellen framgår också att äldre studenter snabbare än yngre hittar arbeten efter examen.

Man ska knappast tolka resultaten som att det är svårare för barn till högutbildade föräldrar att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. Detta kan visserligen vara fallet, t.ex. på lägre utbildningsnivåer då föräldrar som själva har praktiska yrken kan vara till bättre hjälp. Men då skillnaderna även finns efter högskolestudier bör vi söka efter alternativa förklaringar. En möjlighet är att det delvis rör sig om en inkomsteffekt. Barn till högutbildade har i genomsnitt bättre ekonomiska förutsättningar för att resa, utveckla andra intressen eller invänta ett riktigt attraktivt arbete. Den senare hypotesen stöds av att skillnaderna försvinner när vi ser på tiden fram till ett välbetalt arbete.

Gruppen med utländsk bakgrund skiljer sig i de flesta fall inte från övriga ungdomar vad gäller betydelsen av föräldrarnas utbildning. Två undantag kan dock noteras: (i) utbildningsbakgrunden spelar något mindre roll för dem med utländsk bakgrund som slutar efter grundskolan; (ii) tendensen att barn till högutbildade snabbare når högre inkomster efter avslutad högskola återkommer *inte* bland dem med utländsk bakgrund. Skillnaderna mellan pojkar och flickor i övergången till arbete är desamma för dem med utländsk bakgrund som för övriga ungdomar.

Vi har även studerat hur olika aspekter förknippade med utländsk bakgrund samvarierar med inträdeshastigheten. När det gäller ursprungsland ser vi i de flesta fall att det går betydligt bättre för dem med nordisk bakgrund än för andra invandrargrupper. Detta resultat gäller oavsett utbildningsnivå med undantag för inträde efter högre studier där det i stort sett inte finns några skillnader alls. När det gäller tid i landet går det fortast för dem som är födda i Sverige (med utländska föräldrar), därefter går det långsammare ju senare i livet personen har kommit till Sverige. Framförallt skiljer de som kommit efter 10 års ålder ut sig i negativ bemärkelse. Med andra ord verkar mönstren följa dem vi är vana att se i studier av sysselsättningsskillnader.

I separata analyser för män och kvinnor visar det sig att föräldrabakgrund spelar större roll för män, medan betygen är mer betydelsefulla för kvinnor: Att ha föräldrar med antingen högre utbildning eller utländsk bakgrund fördröjer inträdet på arbetsmarknaden mer för män. Kvinnor från familjer med högre utbildning når också hela medianinkomsten för 45-åringar snabbare än andra högskoleutbildade kvinnor, medan motsvarande mönster inte finns för män. Höga betyg är förknippade med snabbare inträde oavsett kön, men analysen visar att betygen betyder mer för kvinnors inträde än för mäns.

Sammanfattning

Dagens unga utbildar sig längre än vad de som föddes i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet gjorde. Det är huvudskälet till att de träder in på arbetsmarknaden senare i livet. Detta gäller för kvinnor i ännu högre grad än för män.

Men även bland dem som inte väljer längre utbildningar, i synnerhet den grupp som inte ens går ut gymnasiet, tar det idag längre tid att komma in på arbetsmarknaden. Det är oroväckande att denna grupp dessutom har blivit något större. En möjlig förklaring till att gymnasieavhoppet har ökat är att det yrkesförberede-

4. Ungdomars inträde på arbetsmarknaden

dande gymnasiet har blivit mer teoretiskt krävande, samtidigt som ambitionerna för att få alla ungdomar genom gymnasiet har ökat.

För dem som går ut det yrkesförberedande gymnasiet är den viktigaste institutionella förändringen att utbildningen har förlängts, vilket gjort att mycket få idag finner arbete före 19 års ålder. Då det inte verkar som att det har blivit lättare för dem som slutfört treåriga yrkesförberedande utbildningar att hitta arbete, och då statistiken inte heller pekar på att fler i dessa grupper läser vidare, måste man ifrågasätta om denna reform var lyckad.

Bland dem som följt teoretiska program men inte går vidare till högskolestudier har en femtedel av åttiotalisterna ännu inte, vid 25 års ålder, haft ett första arbete som ger en lön om hälften av en 45-åringars medianlön. Det är en fördubbling jämfört med årskullarna födda i slutet av 1960-talet. Bland dagens akademiker finns det också en grupp för vilken det tar längre tid att få fotfäste på arbetsmarknaden efter avslutad examen. Samtidigt har andelarna som snabbt får välbetalda jobb efter universitetsexamen faktiskt ökat under senare år.

Barn till högutbildade föräldrar fortsätter i avsevärt högre grad än andra till högre utbildning, vilket i sin tur innebär att de kommer in i förvärvsarbete senare än andra grupper. Men även när vi jämför grupper med samma utbildning tenderar barn till högutbildade föräldrar att finna arbete senare än andra grupper. Det talar för att de kan välja andra alternativ än studier och förvärvsarbete och att de har resurser att vänta tills det blir möjligt att få ett attraktivt arbete. Det är också möjligt att expansionen av högskolan har gjort att många barn till högutbildade väljer att utbilda sig vidare trots svaga studiemeriter. Det är då inte förvånande om en del av dessa upplever svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Barn med utländsk bakgrund har generellt svårare att komma in på arbetsmarknaden och detta gäller även när man jämför ungdomar med samma utbildning och där föräldrarna har en jämförbar utbildningsnivå.

Integrationsfrågan har blivit en av de mest debatterade samhällsfrågorna under de senaste åren. En rad faktorer pekar också på att intresset är motiverat: 12 procent av Sveriges befolkning är född utanför landet och skillnaden mellan olika grupper vad gäller sysselsättning och inkomster är ofta anmärkningsvärt stor. Problemets omfattning och betydelse för både individ och samhälle har föranlett en mängd statliga utredningar som beskriver den allmänna situationen och i vissa fall ger förslag till åtgärder.²⁴ De politiska satsningarna, på lokal och nationell nivå, för integration på arbetsmarknaden har också varit många. Det har rört sig om allt från kommunala introduktionsprogram för nyanlända, via säråtgärder och prioriteringsregler hos arbetsförmedlingarna till mer omfattande program, som Storstadssatsningen där insatser på arbetsmarknaden varit en viktig del.

Integrationsproblematiken är inte unik för Sverige. I de flesta västländer är arbetslösheten hög i många invandrargrupper. Upploppen i Paris 2005 visade på samma sätt som kravallerna i Storbritannien 2001 och de s.k. Rodney King-upploppen i Los Angeles 1992 på spänningar som till viss del kan hänföras till socioekonomiska klyftor kopplade till etnisk bakgrund. Frågor om migration och integration har därför fått större utrymme även inom den samhällsvetenskapliga forskningen i Sverige och andra länder.²⁵

24. För statliga utredningar och rapporter, se t.ex. Edin och Åslund (2001), Integrationspolitiska maktutredningen (2004) och Århammar (2004). Integrationsverket (2006b) ger i *Rapport integration 2005* en omfattande belysning av aktuell statistik och redogör också för ett antal nya studier på området.

25. Exempel på svenska doktorsavhandlingar på området är Rooth (1999), Österberg (2000), Åslund (2000), Hammarstedt (2001), Vilhelmsson (2002), Nekby (2003), Rashid (2004) och Tezic (2004).

När man talar om integration ur ett arbetsmarknadsperspektiv gäller diskussionen som regel de skillnader i sysselsättning eller arbetslöshet som finns mellan olika delar av befolkningen, oavsett om personen har varit i arbete tidigare eller inte. Även bland dem som faktiskt har kommit in på den svenska arbetsmarknaden visar det sig att invandrare löper större risk att förlora jobbet också sedan man tagit hänsyn till var de arbetar och hur länge de arbetat (Arai och Vilhelmsson 2004). Men det kanske största problemet är ändå att vissa personer aldrig kommer in på arbetsmarknaden. Den som har ett första arbete börjar rimligen bygga upp referenser och kontakter som gör det lättare att komma tillbaka om han eller hon skulle förlora arbetet. Utanförskapet och känslan av exkludering, som kan leda fram till misstro mot samhället, är sannolikt större bland dem som inte ens tagit det första steget in på arbetsmarknaden. Det finns därför goda skäl att studera just det första inträdet på arbetsmarknaden för invandrare.

SNS Valförspolitiska råd 2002 behandlade integrationsfrågan utförligt. Rapporten med titeln »Arbete? Var god dröj!« (Lundh m.fl. 2002) presenterade en mängd nya fakta på området och gav en utförlig översikt över tidigare forskning. Den typiska svenska studien redovisar uppgifter om t.ex. sysselsättning, arbetslöshet eller inkomster, uppdelat efter födelseland. Kraftigt förenklat finner man då att de infödda i genomsnitt har den starkaste ställningen, därefter personer från de nordiska länderna, övriga västeuropeiska länder och Nordamerika. Sedan kommer östeuropéer, följda av sydamerikaner. Grupper med stora problem är exempelvis invandrare med ursprung i Afrika och Mellanöstern, som somalier och irakier. Men – och det är ett viktigt påpekande – oavsett ursprung finns det många som lyckas på den svenska arbetsmarknaden. Nästa steg i presentationen brukar vara att konstatera att de skillnader som finns inte enkelt kan förklaras av faktorer som bristande utbildning. I genomsnitt har den invandrade befolkningen ungefär samma utbildningsnivå som den infödda, och även i grupper med stora problem är många av personerna välutbildade.

Grundläggande humankapitalteori säger att nyanlända invandrare kan förväntas ha en svagare ställning på arbetsmarknaden i jämförelse med andra grupper. De saknar förutom kontakter på den svenska arbetsmarknaden en del viktiga kunskaper och färdigheter – språk är det mest uppenbara exemplet. En del av det humankapital individen har med sig kan också behöva kompletteras för att ge full avkastning i det nya landet.²⁶ När en invandrare efterhand tillgodogör sig dessa olika typer av färdigheter bör man enligt humankapitalteori kunna observera att inkomsterna stiger och att ställningen på arbetsmarknaden närmar sig den hos den övriga befolkningen. Denna så kallade inkomstassimilering är kanske den mest studerade frågan rörande invandring och arbetsmarknad. Svenska studier pekar på att skillnaderna på arbetsmarknaden minskar över tiden men att de inte försvinner helt. Integrationsverket (2006b) visar siffror som tyder på att sysselsättningsnivån bland invandrade män tenderar att stanna runt 60 procent. Nekby (2003) finner skillnader mellan invandrade och infödda som kvarstår åtminstone 25 år efter invandringstillfället.

Detta kapitel fokuserar på det första steget i assimileringprocessen: tiden till det första »riktiga jobbet«. På samma sätt som för ungdomar i det föregående kapitlet kommer vi att redovisa hur tiden till första jobbet har utvecklats sedan mitten av 1980-talet. Därefter diskuterar vi hur mönstren skiljer sig åt mellan olika grupper innan vi övergår till att analysera vilka individuella faktorer som påverkar arbetsmarknadsinträdet. Avslutningsvis diskuterar vi de olika politikområden som påverkar invandrares inträde på arbetsmarknaden.

²⁶ Rooth och Åslund (2006) studerar betydelsen av utbildning och kunskaper i svenska som framgångsfaktorer för invandrare.

Tiden till det första riktiga jobbet

Presentationen nedan baseras på individdata över samtliga utrikes födda personer som invandrat till Sverige under perioden 1985–2001, och som var 18–45 år vid invandringstillfället.²⁷ Individerna kan följas till och med 2003 vilket ger en uppföljningshorisont på minst 2 år och maximalt 18 år efter invandringsåret. Som i tidigare kapitel räknar vi det första år då individens inkomst överstiger 50 procent av 45-åringars medianinkomst som det år individen har haft sitt första riktiga arbete i Sverige. Vi inkluderar även personer som kan ha befunnit sig i Sverige tidigare – det första arbete vi ser gäller alltså den observerade perioden i landet.

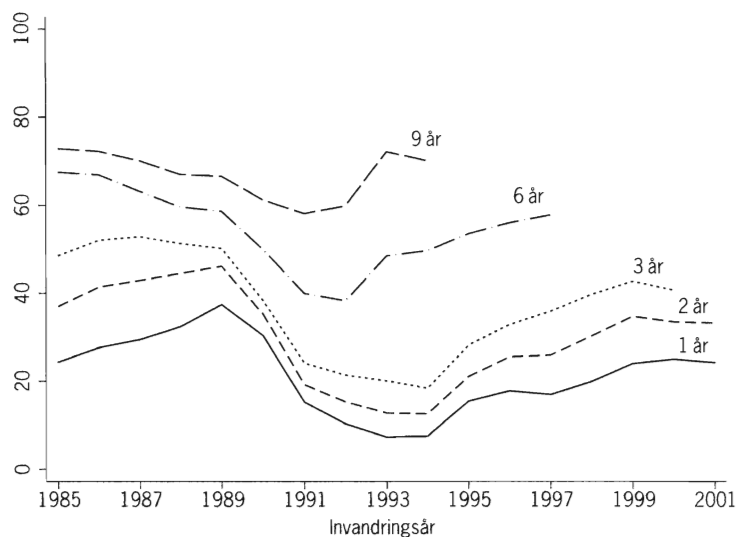
Figur 5.1 visar hur många i respektive invandringskohort som har haft ett första »riktigt« arbete vid olika tidpunkter efter invandringstillfället. Eftersom uppgifterna gäller om man har haft ett första arbete eller inte så kommer andelen alltid att stiga över tiden för en given kohort, dvs. kurvan för 1 år ligger alltid under den för 2 år som i sin tur ligger under kurvan för 3 år osv. Figuren kan läsas på flera sätt. Eftersom x-axeln anger invandringsår visar linjerna hur andelen som har haft ett första jobb en viss tid efter invandringsåret har utvecklats över tiden. Genom att studera avstånden mellan de olika kurvorna för ett givet invandringsår får vi en bild av hur inträdeshastigheten har sett ut för just den aktuella kohorten.

Figuren visar att av dem som kom till Sverige 1985 hade ca 25 procent sitt första riktiga arbete redan året efter invandring. Andelen som kom in snabbt på arbetsmarknaden ökade sedan i takt med att konjunkturen i Sverige blev allt bättre. Av 1989 års invandrare hade 38 procent haft sitt första arbete efter ett år, och 46 procent efter två år i Sverige. Det vi sedan ser är att denna andel minskar kraftigt i samband med 1990-talets lågkonjunktur. Bland dem som kom 1991 hade bara 24 procent haft sitt första arbete ef-

²⁷ En inte försumbar andel av dem som invandrar till Sverige är födda i landet. För den aktuella åldersgruppen under den studerade perioden är andelen svenskfödda invandrare 11 procent. Dessa ingår alltså inte i den population som studeras.

ter mer än tre år i landet, och 1994 nåddes bottennoteringen på 18 procent. När sedan konjunkturen förbättrades återgick inträdesmönstret till att mer likna det under 1980-talet, även om det inte skedde någon fullständig återhämtning av andelen som snabbt hittar jobb. Bland dem som kom till Sverige i inledningen av 2000-talet hade ungefär en tredjedel haft ett riktigt arbete efter två år i landet, att jämföra med ca 45 procent i slutet av 1980-talet.

Utvecklingen över tiden som presenteras i figuren nedan kan bero på en rad faktorer. Att konjunkturen förändras är en av dessa. Åslund och Rooth (2007) visar i en studie av flyktingar som kom till Sverige före och efter inledningen av den ekonomiska krisen under 1990-talet att det nationella arbetsmarknadsläget vid

Figur 5.1 Andel (procent) i respektive kohort som har haft ett första arbete efter ett visst antal år.

Anm.: Linjerna visar 1, 2, 3, 6 respektive 9 år. Eftersom värdena gäller andelen som någon gång har haft ett arbete ligger alltid linjen för 1 år under den för 2 år osv.

invandringstillfället har betydelse både för kort- och långsiktig framgång. De grupper som kommit i goda tider har högre inkomster under åtminstone en tioårsperiod. Studien visar också hur känslig etableringen är för konjunktursvängningar. De studerade flyktingarna började på en mycket låg nivå men gjorde sedan snabba framsteg så länge konjunkturen var god. När sedan konjunkturen vände ner avstannade assimileringprocessen i princip helt, för att sedan så sakta fortsätta när arbetsmarknaden började återhämta sig.

Inträdesmönster i olika invandrargrupper

Samtidigt är det fel att hänföra hela den utveckling som visas i figuren till att det allmänna ekonomiska läget förändras. Eftersom sammansättningen av invandringskohorterna varierar över tiden skulle inträdesmönstret ha förändrats även om förutsättningarna på den svenska arbetsmarknaden hade varit oförändrade. Egenskaperna hos de nyanlända kan variera med avseende på utbildning, ålder, hälsa osv., men låt oss till att börja med koncentrera oss på två faktorer som ofta hänger samman med hur snabbt individerna kommer in på den svenska arbetsmarknaden, nämligen ursprungsregion och orsaken till migrationen. Under 1980-talets senare del steg antalet flyktingar till Sverige kraftigt. Samtidigt förekom en inte obetydlig arbetskraftsinvandring som en följd av den starka konjunkturen. När sedan arbetsmarknaden kollapsade, mer eller mindre upphörde arbetskraftsinvandringen medan flyktinginvandringen var fortsatt stor. Särskilt stort var inflödet 1993–94 som en följd av kriget i före detta Jugoslavien. Det är naturligt att de som invandrar av arbetsmarknadsskäl många gånger redan har ett arbete vid ankomsten, alternativt på goda grunder tror att de kommer att få ett inom kort. För flyktingar är situationen en helt annan, och det vore därför förvånande om inte arbetsmarknadsinträdet tog längre tid för flyktingar än för arbetskraftsinvandrare.

Anhöriginvandringen – som enligt officiell statistik utgjorde mer än hälften av den totala invandringen 1980–2005 – är mer

svårbedömd beträffande det förväntade etableringsmönstret. I vissa fall handlar det om tidig återförening av flyktingfamiljer och då blir skillnaden mellan anhöriggruppen och flyktingarna mer en teknikalitet. Det dock rimligt att tro att viljan att komma till Sverige som anhörig också kan påverkas av möjligheterna att komma in på arbetsmarknaden – i dessa fall har anhöriga större likheter med arbetskraftsinvandrare. I andra fall rör det sig om personer som gifter sig med någon som redan är etablerad i Sverige. Det är inte uppenbart att alla som anländer av detta skäl planerar att börja jobba direkt, men för dem som vill hitta arbete är det en fördel att ha kontakter via anhöriga som anlänt tidigare (eller alltid bott här) om dessa redan hunnit in på arbetsmarknaden. Vi visar i kapitel 6 att mycket tyder på att sociala kontakter, även utan direkt arbetsmarknadsanknytning, spelar en viktig roll för inträdet på arbetsmarknaden.

Tyvärr saknas uppgifter om invandringsorsak i de data som används här. Figur 5.2 ger dock möjlighet att studera hur inträdet varierar beroende på födelseland, något som ofta hänger samman med invandringsorsaken. Urvalet av länder som vi redovisar baseras dels på att de aktuella länderna svarat för omfattande invandring under perioden, dels på att de kan användas för att illustrera viktiga poänger i sammanhanget.²⁸ Låt oss börja med att diskutera mönstret för Finland. Det är tydligt att detta till stor del rör sig om arbetskraftsinvandring: ca 25 procent når redan under invandringsåret (inte med i figuren) upp till inkomstgränsen för »första arbetet«, ett år senare har hälften av de nyanlända gjort det. En annan sak att notera är hur pass okänsligt mönstret är för de kraftiga ekonomiska svängningarna under perioden. Visserligen sker det en nedgång, men den skulle sannolikt ha varit större om inte migrationen anpassat sig till arbetsmarknadsläget: finns det inga jobb att komma till så kommer man inte.

För invandringen från före detta Jugoslavien ser vi ett betydligt mer dramatiskt tidsmönster. Under slutet av 1980-talet ligger

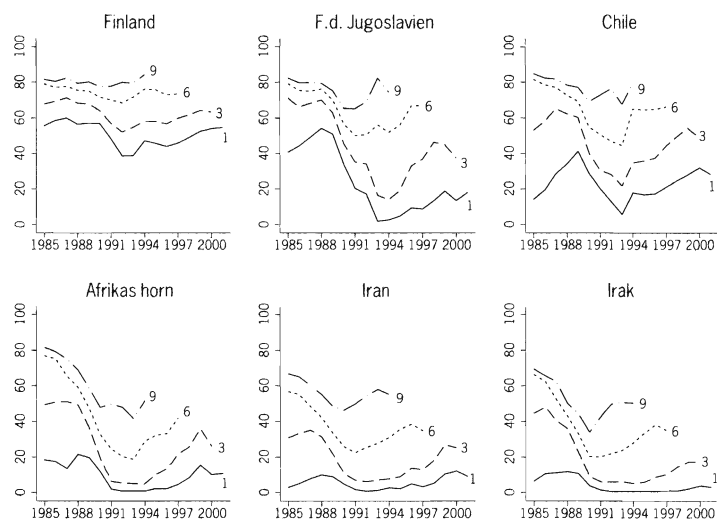
²⁸. Av integritetsskäl kan länderna i gruppen Afrikas horn inte separeras i datamaterialet. De ingående länderna är Etiopien, Eritrea, Somalia, Djibouti och Sudan.

andelen som haft ett arbete inom år 1 respektive år 2 efter ankomsten till Sverige i nivå med Finland. Detta tyder på att en stor del av invandringen motiverades av möjligheter på arbetsmarknaden. Parallellt med den ekonomiska krisen ökar sedan antalet flyktingar från regionen, för att 1993 och 1994 dominera invandringen till Sverige. Resultatet är mycket låga inträdesandelar i mitten av 1990-talet. För denna grupp följer sedan vad som måste betraktas som en framgångssaga i sammanhanget. Trots att de anländer som flyktingar från ett krig till den sämsta av tider för svensk ekonomi, ser vi en tydlig återhämtning i andelen som haft ett arbete inom sex år och att 1994 års invandrare efter nio år i Sverige ligger i nivå med dem som kom till 1980-talets gynnsamma arbetsmarknad. Skillnaden efter sex och nio år är också stor i jämförelse med dem som under samma period kom från Mellanöstern och Afrika. Där emot var andelarna av de nyanlända invandrarna från f.d. Jugoslavien som snabbt fick ett första arbete fortsatt låga även efter att arbetsmarknaden förbättrades i slutet av 1990-talet.

Chile intar något av en mellanposition i sammanhanget. Vi ser en tydlig nedgång under krisen, men också en förhållandevis stark återhämtning om än inte riktigt till 1980-talets nivåer. Beträffande nivåerna vid olika tidpunkter efter invandringstillfället ligger personer födda i Chile mellan t.ex. Finland och Irak. För invandrare från Irak är inträdesmönstret oroande, precis som för Iran och kategorin Afrikas horn. Bland dem som kom från dessa länder 1985 hade visserligen 70–80 procent haft ett arbete någon gång under sina första nio år i landet, men för senare anlända föll denna siffra snabbt. Så långt vi kan följa detta mer långsiktiga assimileringsmått har det inte skett någon fullständig återhämtning under senare år. Mest anmärkningsvärt är kanske ändå den svaga inträdesnivån på medellång sikt. När invandringen från en region till stor del består av flyktingar är det inte att vänta att alla hittar arbete direkt. Men att mindre än 20 procent av dem som kom från dessa länder i den relativt gynnsamma perioden runt millennieskiftet haft ett arbete under sina två första år i Sverige måste betraktas som ett problem.

Man kan invända att vi ställer för höga krav på vad som är att betrakta som ett första arbete, dvs. att individen ska ha haft en årsinkomst motsvarande minst 6–7 månadslöner för en städare. Om vi istället bara kräver att man ska ha haft en löneinkomst över huvudtaget kommer självklart fler personer att klassificeras som att de har haft ett arbete. Men fortfarande, efter minst två år i Sverige, har mer än hälften av dem som kom från Afrikas Horn och Iran runt millennieskiftet inte haft någon löneinkomst. För Irakier är siffran ännu lägre: två tredjedelar har efter två år aldrig haft något som helst förvärvsarbete i Sverige.

Det går också att anlägga ett motsatt perspektiv: för att en individ ska anses etablerad på arbetsmarknaden krävs mer än en viss

Figur 5.2 Andel i respektive kohort som har haft ett första arbete efter ett visst antal år, fördelat på födelseland/-region.

Anm.: Linjerna visar 1, 3, 6 respektive 9 år. Eftersom värdena gäller andelen som någon gång har haft ett arbete ligger alltid linjen för 1 år under den för 3 år osv.

inkomst under ett enskilt år. Genom att studera andelen som uppfyller inkomstkriteriet också två år efter att de gjort det för första gången kan vi få en bild av absorptionsgraden, dvs. hur stabil kopplingen till arbetsmarknaden är för de nyinträdda. Vi finner att detta är fallet för två av tre personer i hela den studerade populationen. Inte oväntat är andelen högre för individer från vissa länder än från andra. Tre av fyra individer från t.ex. Finland, Tyskland och f.d. Jugoslavien uppfyller kriteriet även efter två år, medan detta är fallet bara för varannan person från t.ex. Iran och Turkiet.

Individuella faktorer som påverkar inträdet

Vi har redan diskuterat ett antal faktorer som sannolikt påverkar hur snabbt en person etableras på arbetsmarknaden: orsaken till invandringen, arbetsmarknadsläget vid ankomsten till Sverige och var i världen man har sitt ursprung. Att invandringsorsak kan vara av stor betydelse är uppenbart. Mindre självklart är varför ursprungsland skulle vara det. Men det är ett tydligt mönster som återkommer i de flesta västländer. Exempelvis skriver Borjas (2000) att forskningen visar att ursprungsland är den absolut viktigaste förklaringen till hur det går på arbetsmarknaden för invandrare i USA. Det går att tänka sig olika förklaringar till denna effekt, men samtliga går ut på att födelseland reflekterar någon annan faktor av betydelse. I det svenska fallet kan man hävda att människor från länder med mer likartad ekonomisk utvecklingsnivå och samhällsstruktur har lättare att tillämpa sin yrkeserfarenhet eller att förstå de institutioner som påverkar arbetsmarknaden. Det är också möjligt att utbildningar från vissa delar av världen håller högre standard och/eller är mer överförbara till svenska förhållanden. Därtill kan invandrare från Norden och Västeuropa ha lättare att lära sig svenska språket än vad t.ex. personer från Mellanöstern och Afrika har. En annan infallsvinkel är att européer möts av mindre fördomar och diskriminering, och att de därför har lättare att ta

första steget in på arbetsmarknaden (Lange, 2000, Integrationsverket, 2006a).

Tabell 5.1 visar skattningar av sambandet mellan arbetsmarknadsinträdet och olika individkaraktäristika med hjälp av samma typ av regressionsanalys som användes i kapitel 4. Ett värde större än 1 indikerar att inträdet går snabbare i förhållande till referens-kategorin, medan ett värde mindre än 1 pekar på att det går långsammare.²⁹

Ett första konstaterande är att kvinnor finner sina första arbeten senare än män. Mellan ett år och nio år efter invandringen ligger skillnaden hela tiden mellan 10 och 15 procentenheter. Detta är inte förvånande – utrikes födda kvinnor har i allmänhet ett lägre arbetskraftsdeltagande än utrikes födda män i Sverige. Under

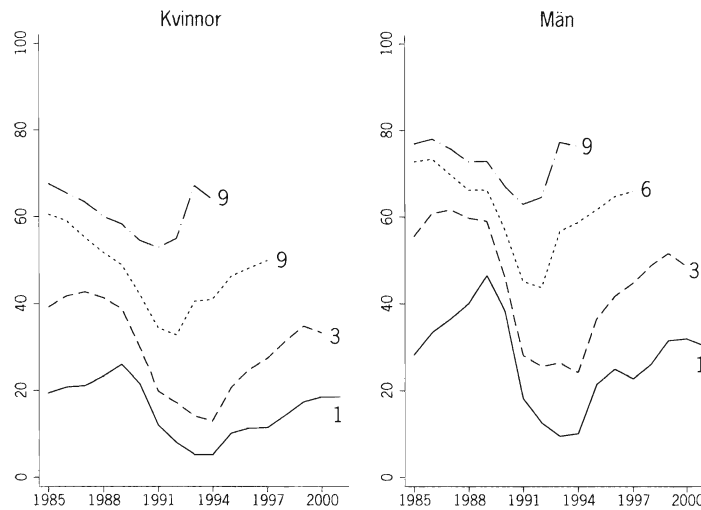
Tabell 5.1 Sambandet mellan tiden fram till invandrades inträde på arbetsmarknaden och individegenskaper: regressionsresultat.

förklaringsvariabel	skattad effekt på inträdeshastighet	förklaringsvariabel	skattad effekt på inträdeshastighet
kvinnor (relativt män)	0,648	utbildning (relativt <9 år)	
		9–10 år	1,195
ålder (relativt 18–19)		2-årigt gymnasium	1,378
20–24	1,258	3-årigt gymnasium	1,379
25–29	1,388	eftergymnasial <3 år	1,391
30–34	1,307	eftergymnasial ≥3 år	1,738
35–39	1,205	forskarutbildning	2,062
40–44	1,069	uppgift saknas	0,708
45	0,938		
			antal observationer
			381 006

Anm.: »Tid till arbete« visar resultat från en s.k. Cox-regression där den beroende variabeln är tiden till dess man får sitt första arbete. I denna modell innebär ett värde större än 1 att inträdet går snabbare i förhållande till referens-kategorin, medan mindre än 1 pekar på att det går långsammare. Modellen innehåller även kontroller för invandringsår och födelseland. Samtliga skattningar är statistiskt signifikanta på 1-procentsnivån.

29. Bevelander (2000) presenterar en likartad analys för perioden 1970–1995.

5. Invandrades inträde på arbetsmarknaden

Figur 5.3 Andel som har haft ett första jobb, fördelat efter kön och invandningsår 1, 3, 6 respektive 9 år efter invandring.

Anm.: Linjerna visar 1, 3, 6 respektive 9 år. Eftersom värdena gäller andelen som någon gång har haft ett arbete ligger alltid linjen för 1 år under den för 3 år osv.

de första åren efter invandring är det också tänkbart att detta mönster är starkare än senare. Forskning tyder på att familjer som migrerar tenderar att skjuta upp barnafödande till efter migrationen (Andersson, 2004). I andra fall sker familjebildning genom att en person bosatt i Sverige gifter sig med någon från utlandet. Givet de könsskillnader som finns i ansvaret för barn och familj kan man därför tänka sig att det är vanligare bland nyanlända kvinnor att avstå från att försöka etablera sig på arbetsmarknaden direkt.

Detta mönster framgår också av figur 5.3. Vid varje given tid efter invandring är det fler män än kvinnor som har haft sitt första riktiga arbete, oavsett vilken kohort vi studerar. Överlag är utvecklingen över tiden i figuren mer dramatisk för män än för kvinnor: uppgången i snabba inträden i slutet av 1980-talet är kraftigare,

precis som nedgången i början av 1990-talet och i viss mån återhämtningen i de senare anlända grupperna. Förutom de förklaringar som diskuterades ovan kan en bidragande faktor vara att arbetskraftsmigranterna i större utsträckning är män, och att dessa migranter utgör en större andel av inflödet i goda tider vilket ökar variationen mellan kohorter. Efter nio år i Sverige kvarstår en betydande skillnad i andelen som har haft ett första arbete. För dem som kom i slutet av 1980-talet är skillnaden 12–13 procentenheter medan den är något lägre i senare kohorter. Om vi studerar enskilda födelseländer (jfr figur 5.2) uppdelat efter kön, visar det sig att skillnaderna mellan män och kvinnor inom respektive land i stor utsträckning liknar dem som finns i invandrargruppen som helhet.

Resultaten visar också att ålder vid invandringen samvarierar med inträdestakten på arbetsmarknaden. Ur ett teoretiskt perspektiv är det inte entydigt om unga eller äldre kan väntas komma in snabbare. Unga är attraktiva för att de har lång tid i arbete framför sig och kan också antas vara mer flexibla eftersom de ofta inte har bildat familj. Å andra sidan har äldre personer hunnit skaffa arbetslivserfarenhet, vilket naturligtvis ökar deras värde. Skattningarna pekar på att personer i åldrarna 25–29 kommer in snabbast, och att övergången till arbete är lägst för de yngsta och äldsta i datamaterialet. På lång sikt är det dock som väntat lättare för dem som invandrar i unga år att komma in på arbetsmarknaden jämfört med dem som invandrar efter 40 års ålder.

Vi kan skilja ut fyra utbildningsnivåer bland dem som invandrar till Sverige. För dem med allra lägst utbildning (dit man sannolikt också skulle kunna räkna många av dem som saknar uppgift om utbildning) går inträdet långsammast. Sedan följer de som har 9–10 års grundskola. Det finns ingen större skillnad mellan dem som har kort respektive långt gymnasium eller kortare högskoleutbildningar. Snabbast går inträdet för grupperna med högst utbildningsnivå. Detta är inte förvånande i de fall det rör sig om högkvalificerad arbetskraftsmigration, men kan ändå vara en ljuspunkt för dem som oroar sig för att invandrades utbildning inte är värd något på den svenska arbetsmarknaden.

Analysen ger också möjlighet att beräkna ett tidsmönster som tar hänsyn till att invandringskohorter skiljer sig åt i en mängd avseenden. Det visar sig då att mönstret är ungefär detsamma som framkom i den grundläggande beskrivningen ovan. På två års sikt finner vi att i jämförelse med referensåret 1985 ökade inträdeshastigheten till och med 1989 för att sedan falla kraftigt. I de senare invandringskohorterna sker en uppgång i jämförelse med mitten av 1990-talet, men det är fortfarande en bit kvar till 1980-talets nivåer.

Om vi istället för att studera tiden till inträdet skattar modeller över sannolikheten att ha varit i arbete inom en viss tidsperiod (1, 2, 3 år osv.), framkommer att bilden för dem som kom till Sverige under 1988–1990 försämras mellan år 2 och år 3 relativt övriga kohorter. Detta beror på att en gynnsam arbetsmarknad är avgörande för assimileringen: de som inte hade kommit in på arbetsmarknaden när krisen kom gjorde det inte heller förrän arbetsmarknadsläget förbättrades under andra halvan av 1990-talet.

Politikens betydelse

Vi har visat att invandrades bakgrund och egenskaper har stor betydelse för hur snabbt inträdet på arbetsmarknaden sker. Detta utesluter dock inte att politiska beslut kan påverka denna process. Åtminstone tre olika politikområden har en potentiellt stor inverkan: migrationspolitik som rör *vem* som invandrar, »placeringspolitik« som rör *var* invandrare bosätter sig och introduktionspolitik som rör vägen från invandring till jobb.

Migrationspolitik – vem som invandrar

Via migrationspolitiken påverkar ett land vilka som invandrar och därigenom eventuellt hur lätt arbetsmarknadsinträdet går för invandrare som grupp. Till exempel kan andelen arbetskraftsinvandrare regleras politiskt. Vissa länder för också en uttalad politik för

att locka invandrare som kan väntas ha lätt att lyckas i mottagarlandet beroende på att individens kvalifikationer är efterfrågade där. Australien och Kanada är exempel på länder som använder poängsystem baserade på faktorer som utbildning, yrkeserfarenhet och språkkunskaper för att välja ut vilka som ska ges arbets- och uppehållstillstånd. Även Sverige har regler om utfärdande av arbetstillstånd som bygger på en tanke om arbetskraftsbrist inom landet, men denna invandrarkategori är liten och svarade år 2005 bara för 9 procent av det totala antalet utfärdade uppehållstillstånd.

Invandringen till Sverige styrs i stor utsträckning av faktorer som i alla fall vid en första anblick inte lätt låter sig påverkas. För uppehållstillstånd till flyktingar utgör FN:s flyktingkonvention den grundläggande ramen. Sveriges asyllag ger dessutom den som har skyddsbehov till följd av rädsla för tortyr eller dödsstraff eller på grund av väpnad konflikt rätt att stanna i landet. Reglerna för anhöriginvandring har ändrats över tiden och begränsas idag huvudsakligen till make/maka och minderåriga barn vars föräldrar bor i Sverige. Andra nära anhöriga (t.ex. föräldrar) kan endast få uppehållstillstånd i undantagsfall.³⁰ Även om det under senare år har skett en förskjutning mot en mer restriktiv asyl- och anhörigpolitik styrs en stor del av invandringen till Sverige av internationella konventioner och kan därför inte regleras utifrån arbetsmarknadens aktuella behov eller beroende på vem man tror kommer att lyckas.

När det gäller arbetskraftsinvandringen innebär den fria rörligheten inom EU och Norden att denna i princip är helt öppen från flertalet grannländer. Även om olika institutionella arrangemang (t.ex. yrkescertifiering) kan göra det mer eller mindre attraktivt att arbeta i Sverige är detta en invandringskategori som inte så lätt låter sig påverkas av politiska beslut. Däremot finns naturligtvis möjligheten att öppna för fri arbetskraftsinvandring från

30. Man måste kunna visa på att man har bott tillsammans innan den första personen flyttat till Sverige och att det finns ett ekonomiskt, socialt eller känslomässigt beroendeförhållande mellan personerna.

fler länder. Givet hur den svenska debatten förs tycks detta kunna bli aktuellt på lång sikt som ett sätt att hantera en eventuell kommande arbetskraftsbrist.

Placeringspolitik – var invandrare bosätter sig

Personer som invandrar till Sverige (eller något annat land) påverkas omedelbart av ett antal institutioner som är resultat av politiska beslut. Speciellt tydligt är detta när det handlar om flyktinginvandrare. En första institutionell faktor är det regelverk och de finansiella incitament som påverkar var nyanlända invandrare bosätter sig. Sverige har, precis som många andra länder (t.ex. Danmark, Tyskland och Storbritannien), i olika perioder fört en politik i syfte att styra dessa beslut. Argumenten för en sådan politik, vilka ofta framförs av politiker från storstadsområden, baseras på att någon form av styrning måste införas eftersom alltför många invandrare söker sig till redan marginaliserade områden vilket gör situationen ännu svårare i dessa områden.

Som ett svar på dessa farhågor fattade riksdagen för en tid sedan beslut som leder till en ökad styrning av nyanlända flyktingars val av bostadsort. Genom att det särskilda bidraget för eget boende, »bostadsersättningen«, avskaffades från och med 1 mars 2005 begränsades flyktingars möjligheter att själva välja var de vill bo. Istället hänvisas de i större utsträckning till migrationsverkets anläggningar. Under 2006 har också frågan om nyanländas bostättning åter kommit att aktualiseras genom den stora ökningen av antal uppehållstillstånd, och därmed efterfrågan på introduktionsplatser i kommunerna, som blev resultatet av den tillfälliga lagen om extra prövningsrätt för personer som fått avvisnings- eller utvisningsbeslut.³¹

Det bör dock noteras att beslut om ökad styrning av flyktingars bostadsort inte är okontroversiella. De förslag som lämnats av en statlig utredning av frågan (SOU 2003:75) gick i motsatt rikt-

31. Lagen gällde under perioden från 15 november 2005 till 31 mars 2006.

ning. De huvudsakliga argumenten *mot* en ökad styrning kommer från erfarenheterna från den placeringspolitik som infördes i mitten av 1980-talet och som senare kom att kallas »Hela Sverige-strategin« för flyktingmottagning. Även denna reform var delvis en reaktion på klagomål från storstäderna om att de tog en orättvis andel av »invandringsbördan«. Från början var tanken att individer skulle placeras på orter som hade goda förutsättningar för arbete och utbildning. När antalet asylsökande steg mot slutet av årtiondet betonades alltmer värdet av små orter och att solidariskt ta emot flyktingar. Placeringarna kom i praktiken att styras av tillgången på lediga bostäder. I samband med det stora inflödet av asylsökande från f.d. Jugoslavien i början av 1990-talet kollapsade placeringssystemet, och de som kom kunde i praktiken välja eget boende istället för anläggningsboende under asyltiden. Denna utveckling förstärktes också i och med införandet bostadsersättningen för eget boende 1994.

Edin m.fl. (2004) utvärderade de långsiktiga konsekvenserna av 1985 års »Hela Sverige-reform«. Resultaten visar att de som omfattades av denna placeringspolitik i genomsnitt hamnade på orter som erbjöd sämre förutsättningar för ett lyckat arbetsmarknadsinträde, jämfört med de orter där flyktingar som kommit tidigare hade bosatt sig. Detta hade en negativ effekt på deras ställning på arbetsmarknaden även efter åtta år i Sverige. Studien visade också att om individerna stannat på de orter där de placerades hade de negativa konsekvenserna varit ännu större. Den statliga styrningen av bosättningen var alltså misslyckad ur ett arbetsmarknads-perspektiv.

Det är inte helt självklart vad som gör en ort gynnsam för invandrades inträde på arbetsmarknaden, men Åslund och Rooth (2007) visar att de lokala arbetsmarknadsförutsättningarna vid invandringstidpunkten har långsiktig betydelse för individen. Den som möter hög lokal arbetslöshet har lägre chanser till arbete och sysselsättning under en tioårsperiod. En besläktad studie har visat att tillgången på jobb inom fem kilometer från den första bostaden påverkar möjligheterna (Zenou m.fl., 2006). Ekberg och

Ohlson (2000) visar också att det går bättre för de bosnier som flyttar till Gnosjö än de som flyttar till Göteborg eller Malmö. Den studien kan dock inte säga om det rör sig om orsakssamband eller bara korrelationer.

Även andra lokala faktorer än de som rör arbetsmarknadsläget i regionen kan påverka arbetsmarknadsinträdet. Det framhålls t.ex. ofta som ett integrationsmässigt problem att nyanlända bosätter sig där andra invandrare bor. Ur ett arbetsmarknadsperspektiv behöver detta dock inte alls vara dåligt. Eventuella negativa konsekvenser som sämre språkkunskaper eller bristande kontakter med infödda och de jobb möjligheter detta ger, kan uppvägas av etniska nätverk som kan öppna dörrar till arbetsmarknaden. Dessutom kan diskrimineringen vara mindre på orter där invandrarna utgör en större del av befolkningen. Studierna av Edin m.fl. (2003) och Fredriksson och Åslund (2005) visar att det ur ett arbetsmarknadsperspektiv inte är att betrakta som ett problem i sig om nyanlända bosätter sig i närheten av sina landsmän. I kapitel 6 återkommer vi till frågan och visar nya resultat som ytterligare stärker bilden av att etniska nätverk är viktiga för inträdet på arbetsmarknaden för många invandrare.

Introduktionspolitik – från invandring till jobb

Efter att individen bosatt sig på en viss ort möts invandrare av en mängd olika introduktionspolitiska åtgärder. Dessa kan omfatta kommunala introduktionsprogram, språkkurser, utbildningskompletteringar eller arbetsförmedlingens insatser. På detta område har intresset under senare år varit minst sagt stort. Fokus har dock varierat över tiden i hur mycket som ska satsas på utbildningsinsatser respektive arbetsmarknadsinriktade insatser. År 2001 träffades en central överenskommelse om nyanländas introduktion mellan Arbetsmarknadsverket, Integrationsverket, Migrationsverket, Skolverket och Kommunförbundet (nuvarande Sveriges kommuner och landsting). Överenskommelsen hade en tydlig inriktning på att förbättra förutsättningarna för snabb etablering på arbets-

marknaden. Detta stod i kontrast till den praxis som på många håll började utvecklas under »Hela Sverige-strategin«, där nyanlända hölls borta från arbetsmarknaden och arbetsförmedlingen: inträdet på arbetsmarknaden skulle följa efter introduktionsprogram och kurser i svenska, inte integreras med dessa insatser.

Integrationsverket har publicerat en stor mängd rapporter och studier av hur de kommunala introduktionsprogrammen fungerar.³² Man kan konstatera att det finns en stor variation mellan kommunernas arbetssätt: hur snabbt de erbjuder språkundervisning, i vilken utsträckning denna kombineras med praktik på arbetsplatser osv. Kanske ännu viktigare är det faktum att långt ifrån alla nyanlända omfattas av lokala introduktionsprogram. Undantaget språkundervisning erbjuder de flesta kommuner bara introduktion till dem som omfattas av statlig ersättning för introduktionen, dvs. flyktingar och anhöriga som anlänt inom två år efter att en familjemedlem fått asyl. Integrationsverket (2004a) visar att bara 20–30 procent av dem som kommit under de senaste åren tillhör denna kategori. Det är dock oklart vilken effekt introduktionen egentligen har. Svantesson och Aranki (2006) presenterar resultat som pekar på att vissa typer av introduktion snarast är förknippade med lägre grad av etablering på arbetsmarknaden. De finner att arbetsgivarkontakter under introduktionen är positivt korrelerade med framtida ställning på arbetsmarknaden, medan kontakter med yrkes- och studievägledare visar ett negativt samband med sysselsättning. Författarna tolkar detta som att vägledarna ofta föreslår att personen ska utbilda sig istället för att söka arbete. Dessa resultat måste dock tolkas med stor försiktighet, eftersom deltagandet i introduktionsinsatser förmodligen påverkas av om man redan har fått arbete eller förväntar sig att kunna ordna ett på egen hand.

Kommuner har en skyldighet att erbjuda språkundervisning till vuxna invandrare som saknar grundläggande kunskaper i svenska språket, så kallad SFI (svenska för invandrare). Kenner-

32. Se till exempel Integrationsverket (2002, 2003, 2004a, b, 2005).

berg och Sibbmark (2005) visar att deltagandegraden var högre i mitten av 1990-talet än i slutet av decenniet. Detta berodde delvis på en förskjutning från flyktingar till andra kategorier av migranter. Av dem som fick uppehållstillstånd år 2000 hade 46 procent påbörjat SFI inom ett år och 56 procent inom tre år. Kunskapen om hur deltagande i SFI påverkar möjligheterna att lyckas på arbetsmarknaden är dock mycket begränsad. Tillgängliga undersökningar pekar på att bättre kunskaper i svenska språket är förknippade med ökade chanser till arbete och högre inkomst, även om det inte går att utesluta att kausaliteten i viss utsträckning går i motsatt riktning, dvs. att de som lyckas få arbete också lär sig språket bättre. Enkäter bland rekryterande arbetsgivare visar dock att många ser goda kunskaper i svenska som en förutsättning för anställning (Rooth och Åslund 2006).

Många nyanlända deltar också i andra former av utbildning. Det är vanligt att personer kompletterar sin utländska utbildning i Sverige. I många fall är detta motiverat för att man ska kunna få avkastning på de investeringar i utbildning man har gjort i hemlandet. Rooth och Åslund (2006) visar också att avkastningen på att komplettera en högskoleutbildning verkar vara förhållandevis hög. Det finns dock andra fall där utbildningen i Sverige knappast kan motiveras utifrån ett arbetsmarknadsperspektiv. Integrationsverket (2006) redovisar en undersökning om högskoleutbildade utlandsfödda som hösten 1997 deltog i utbildning på grundskolenivå i Sverige. Studien visade att 20–25 procent av de inskrivna utlandsfödda hade eftergymnasial utbildning, och att nära hälften av dessa högutbildade tillbringade mer än fem terminer i grundläggande utbildning.

Via arbetsförmedlingarna kan arbetslösa invandrare, precis som andra jobbsökande, erbjudas att ta del av arbetsmarknadsåtgärder som arbetsmarknadsutbildning, arbetspraktik och anställningsstöd. De utvärderingar av arbetsmarknadspolitiska åtgärder som har gjorts visar att effekterna för invandrade liknar dem för befolkningen i övrigt. Det innebär att åtgärder som liknar ett vanligt arbete har störst effekt på chansen till anställning, men att

dessa åtgärder också medför störst undanträngning av reguljära arbeten. För olika invandrargrupper har det dessutom länge funnits särregleringar av olika slag. Utrikes födda är en »prioriterad grupp« inom arbetsmarknadspolitiken vilket innebär att gruppens andel av åtgärder ska vara minst lika stor som dess andel av det totala antalet arbetslösa. Under senare år har också ett antal åtgärder lanserats som i princip riktar sig till de personer med utländsk bakgrund som ännu inte har tagit steget in på den svenska arbetsmarknaden. Johanssons och Åslunds (2006) utvärdering av programmet »Arbetsplatsintroduktion för vissa invandrare« – där särskilda förmedlare ska hjälpa personer att få kontakt med och anställning hos en arbetsgivare – visar att åtgärden hade positiva effekter för gruppen utrikes födda som helhet. Studien visar dock också att åtgärden inte fullt ut riktar sig till den tänkta målgruppen: deltagarna har ofta varit lång tid i Sverige och många gånger har de dessutom tidigare erfarenhet av att arbeta i Sverige. Arbetsmarknadspolitiken för invandrare består också av en mängd lokala projekt med finansiering från kommuner, länsarbetsnämnder, länsstyrelser och inte minst Europeiska socialfonden, vilket i dagsläget gör det mycket svårt att få en samlad bild av de insatser som görs och ännu svårare att veta vad dessa har för effekter – vilket rimligen i sig måste betraktas som problematiskt.

Sammanfattning

Vi har här visat hur inträdet på arbetsmarknaden för nyanlända invandrare har utvecklats sedan 1985. I slutet av 1980-talet hade nära 40 procent av de nyanlända haft sitt första »riktiga« arbete senast året efter att de kom till Sverige. Inträdeshastigheten sjönk sedan dramatiskt i samband med den ekonomiska krisen: av dem som kom 1994 hade mindre än 20 procent trätt in på arbetsmarknaden efter tre år i Sverige. Dock verkar det just i denna kohort – som dominerades av personer från före detta Jugoslavien – därefter ha skett en förbättring så att andelarna som har kommit in på arbets-

5. *Invandrades inträde på arbetsmarknaden*

marknaden efter nio år ligger på samma nivå som för dem som kom innan krisen. Under senare år har andelen som kommer in snabbt på arbetsmarknaden ökat, men inte riktigt till det sena 1980-talets nivåer då det goda ekonomiska läget underlättade för nyanlända att komma in på arbetsmarknaden.

Inträdet går i genomsnitt snabbare för män än för kvinnor, och lättare för dem med högre utbildning. På kort sikt kommer de som är 25–34 år vid invandringen in snabbare i arbete, men på längre sikt ser vi som väntat att fler av dem som kom i unga år har hunnit etablera sig. Det finns också stora skillnader i inträdet beroende på var i världen man har sitt ursprung. Personer födda i t.ex. Finland kommer ofta till Sverige av arbetsmarknadsskäl och etableras snabbt, medan grupper som domineras av flyktingar och deras anhöriga har större problem. Detta är inte oväntat, men när knappt 20 procent av dem som kom från exempelvis Irak under relativt gynnsamt arbetsmarknadsläge har haft sitt första arbete efter tre år i Sverige finns där ett uppenbart problem.

Invandrare är föremål för omfattande politiska insatser: från försök att styra bosättningen, via mer eller mindre obligatoriska introduktionskurser och svenskundervisning till mer långsiktig komplettering av utbildning. I många fall är detta motiverat: kunskaper i svenska är en viktig nyckel till arbetsmarknaden och för dem som har en gedigen utbildning kan komplettering vara en väg att verkligen få avkastning på denna även i Sverige. Men samtidigt måste beslutsfattare vara beredda att ställa frågan om det är så att vissa insatser snarare fördröjer än underlättar inträdet på arbetsmarknaden, och om existensen av omfattande åtgärder skapar normer och rutiner som gör att människor inte får del av det stöd som är bäst lämpat för just dem.

Tidigare kapitel har visat hur mönstret för ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden ser ut idag och hur det har utvecklats sedan mitten av 1980-talet. Vi har kunnat konstatera att tiden fram till det »första arbetet« har ökat i båda grupperna. Förlängningen av de praktiska gymnasieprogrammen och expansionen av högre utbildning är viktiga förklaringar till det allt senare inträdet för ungdomar. Men även efter att man har avslutat sin utbildning tar det idag längre tid att komma i arbete än vad det gjorde före 1990-talets ekonomiska kris. För invandrare kan vi på liknande sätt konstatera att även om vi beaktar förändrad sammansättning i termer av t.ex. födelseland tar det längre tid för dagens nyanlända att hitta arbete än vad det gjorde för tjugo år sedan.

Här övergår vi till att studera arbetsgivarsidan. Då det förefaller ha blivit svårare att få det första riktiga jobbet är det extra angeläget att veta vad som karaktäriserar de arbetsgivare som erbjuder dessa arbeten. Utgör vissa branscher inkörsportar till arbetsmarknaden? Är det stora eller små företag och arbetsställen som släpper in unga och nyanlända? Kan det försenade inträdet förklaras av att de arbetsgivare som tidigare anställde de riktigt unga har försvunnit på grund av strukturomvandling? Vi beskriver också vilken roll egenföretagande spelar som väg in på arbetsmarknaden för olika grupper.

Givet att vi vet var de första jobben finns är det intressant att fråga sig hur man kommer i kontakt med dessa. Vi studerar två faktorer som kan vara av betydelse för invandrades och ungdomars inträde på arbetsmarknaden: tidigare arbetsgivarkontakter under studietiden och olika typer av sociala nätverk.

Var finns de första jobben?

Tabell 6.1 visar hur de ungdomar och invandrare som hittade sitt första arbete under 2002 fördelade sig över branscher, sektorer respektive storlek på arbetsställen. Ett första jobb definieras utifrån den arbetsplats som betalar ut den högsta lönen under det år då en ungdom eller invandrare för första gången tjänar hälften av den typiska arbetsinkomsten för en 45-åring. Denna inkomstgräns används här genomgående och motsvarar ungefär 7 månadslöner för en heltidsanställd städare. För ungdomar redovisar vi en kolumn för alla som fick ett första jobb 2002 och en som bara inkluderar de med utländsk bakgrund. För att kunna tolka uppgifterna om de första jobben måste vi relatera till något. Tabellen ger två referensgrupper: »alla sysselsatta« respektive »alla nyanställda«, i båda fallen oavsett ålder. Den första gruppen är relevant eftersom branscher som sysselsätter en stor del av befolkningen också rimligen bör svara för en stor del av de första jobben. Att jämföra med de nyanställda är intressant eftersom vi då kan relatera t.ex. bransch- och sektorfördelningen för dem som får sina första jobb till andra som också är nyanställda, men som har tidigare arbetslivserfarenhet. Som sysselsatta räknas alla i åldrarna 16–65 år som uppfyllde inkomstgränsen för ett »riktigt jobb« år 2002. Som nyanställda räknas de som uppfyllde inkomstgränsen 2002, men som 2001 antingen inte var anställda eller var anställda på en annan arbetsplats.

Vi kan börja med att konstatera att den låga andel unga som får sina första arbeten inom jord- och skogsbrukssektorn ungefär motsvarar branschens andel av det totala antalet sysselsatta. Bland vuxna invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund går mycket få in i branschen. Tillverkningsindustrin svarar för 17 procent av de ungas första arbeten och för 15 procent för dem som invandrat. I förhållande till branschens 22 procent av alla sysselsatta är siffrorna låga, men det verkar förklaras av andelen nyanställningar i branschen också är förhållandevis liten. Det finns dock stora skillnader inom grupperna där invandrare från Östeu-

Tabell 6.1 De första jobbens fördelning över branscher, sektorer och företagsstorlekar 2002.

	Unga	Unga, utländsk bakgrund	Invand- rare	Alla syssel- satta	Alla nyan- ställda
<i>Bransch</i>					
Jord, skogsbruk	1,3	0,3	0,7	1,5	1,0
Tillverkningsindustri	17	17	15	22	15
Bygg	4	3	2	6	6
Handel	24	24	17	19	19
Finansiella tjänster, företagstjänster	13	13	17	14	18
Forskning och utbildning	11	7	13	12	12
Hälso-, sjukvård	15	19	20	15	15
Personliga, kulturella tjänster	11	13	13	6	6
Offentlig administration	4	3	3	6	8
Summa:	100	100	100	100	100
<i>Sektor</i>					
Privata företag	63	66	60	60	59
Privata, övriga	2	2	2	2	2
Offentligt ägda företag	5	5	4	6	7
Offentligt, övriga	30	27	33	32	32
Summa:	100	100	100	100	100
<i>Arbetsställestorlek (privata företag)</i>					
10 eller färre	24	24	30	28	29
11 till 40	29	26	22	24	26
41 till 150	22	22	23	20	20
Fler än 150	25	28	24	27	25
Summa:	100	100	100	100	100
Medelstorlek	308	347	281	368	333
Medianstorlek	34	40	35	35	32
Antal obs	9 306*	9 748	20 491	172 193**	34 562**

*10 procent slumpmässigt urval **5 % slumpmässigt urval

ropa respektive ungdomar utan gymnasium eller med praktisk gymnasieutbildning oftare än andra får sina första jobb i tillverkningsindustrin (se tabellbilagan). Byggbranschen erbjuder relativt få inträdesjobb. Mellan 5 och 6 procent av både antalet sysselsatta och antalet nyanställda finns inom byggindustrin, men andelen inträdesjobb är betydligt lägre, i synnerhet för grupperna med utländsk bakgrund.

Handeln är en viktig inkörsport för unga oavsett bakgrund. Nästan vart fjärde första arbete finns i branschen. Det är framför allt de med lägre utbildning som anställs inom handeln. Bland dem som avslutat universitet gick endast 6 procent till handeln (se tabellbilagan). Bland invandrarnas första jobb finns 17 procent inom handeln, vilket ligger strax under branschens andel av den totala sysselsättningen och nyanställningarna. Lika stor andel av invandrarna går in i branschen företagstjänster, till vilken bemannings- och lokalvårdsföretagen räknas. Detta motsvarar branschens andel av nyanställningarna, men är högre än både andelen av de sysselsatta och andelen av ungdomarnas första arbeten. Det förefaller alltså som att branschen nyrekryterar i relativt stor utsträckning och att detta ofta sker bland invandrare men mer sällan bland ungdomar. Detta överensstämmer delvis med Andersson och Wadensjö (2004) som också finner att bemanningsbranschen har hög genomströmning till andra branscher och därför drar slutsatsen att dessa jobb fungerar som en språngbräda in till andra arbeten, i synnerhet för invandrade som ofta kommer från arbetslöshet till dessa jobb.

Unga med utländsk bakgrund hittar sina första jobb inom handel, företagstjänster och tillverkningsindustri i ungefär samma utsträckning som ungdomar i allmänhet. De ligger dock närmare vuxna invandrare när det gäller hälso- och sjukvården där var femte nyetablerad invandrare och ungdom med utländsk bakgrund fick sitt första jobb år 2002, att jämföra med 15 procent för ungdomar i genomsnitt. Ett liknande mönster finns för kategorin »personliga och kulturella tjänster, renhållning« där restauranger och cateringföretag av olika slag ingår. Branschen anställer nästan

dubbelt så många unga mot vad som motiveras av dess andel av de sysselsatta. För unga med utländsk bakgrund och vuxna invandrare är denna överrepresentation ännu större. Tabellbilagan visar också att hela 17 procent av personer födda utanför Europa fick sitt första arbete i denna bransch.

Finns de första jobben i privat eller offentlig sektor? Av tabell 6.1 framgår att privata företag svarar för 60 procent av alla sysselsatta, enligt vår definition, men en något lägre andel av nyanställningarna. Eftersom 63 procent av ungdomars första arbeten och 66 procent av de första jobben för unga med utländsk bakgrund finns i privata företag erbjuder alltså dessa företag något fler inträdesjobb än vad som skulle förväntas utifrån sysselsättningsandelarna. Spegelbilden blir därmed en viss underrepresentation av »första-jobb« i offentlig sektor.

I den politiska debatten framhålls ofta småföretagens betydelse för skapandet av nya jobb. Vi presenterar därför i tabell 6.1 och i tabellbilagan nyanställnings- och sysselsättningsmönstret för privata företag efter arbetsställets storlek. 28–29 procent av de anställda och nyanställda återfinns på arbetsplatser med färre än 10 anställda. Andelen av ungdomars första-jobb är dock lägre: 24 procent i båda ungdomsgrupperna. Däremot är det vanligare att vuxna invandrare får sitt första jobb i små företag. Om vi jämför medianstorleken på arbetsplatsen för de olika grupperna framkommer en liknande bild. Bland alla anställda har medianarbetsplatsen 35 anställda, vilket ligger nära arbetsplatsstorleken för invandrare och unga. Alla nyanställdas arbetsplatser har dock en medianstorlek på bara 32 personer vilket visar att förhållandevis många nyanställda arbetar på små arbetsplatser. För nyinträdda ungdomar med utländsk bakgrund har medianarbetsplatsen däremot hela 40 anställda.

Småföretagen utmärker sig alltså inte som inkörsportar för ungdomar. Utifrån ekonomisk teori är detta inte överraskande. Att anställa personer utan erfarenhet och referenser innebär, som vi tidigare diskuterat, ofta ett större risktagande än att anställa väl-etablerade personer. I ett litet företag är kostnaden för en miss-

lyckad rekrytering ofta stora eftersom möjligheterna att t.ex. korrigera genom omplacering är mindre. Små företag håller sig inte heller med en personalavdelning eller rekryteringsprocess som på ett effektivt sätt kan sälla fram rätt person. Trots möjligheter till provanställning förväntar vi oss därför att mindre arbetsgivare i högre utsträckning satsar på »säkra kort«.

Ur ett policyperspektiv kan dessa resultat tolkas på två vitt skilda sätt. Man kan å ena sidan hävda att det är angeläget att politiska syfta till att minska småföretagens risker och kostnader vid nyanställningar så att också dessa ska ha råd att anställa oprövade personer. Å andra sidan kan man tolka resultaten som att det är bättre att ställa hoppet till – och därmed inrikta politiken på – de större arbetsgivarna som redan nu bättre kan hantera riskerna med att anställa nyinträdande.

Är egenföretagande en väg till det första jobbet?

Ett vanligt tema i svensk debatt är att egenföretagandet är lågt och att detta begränsar sysselsättning och tillväxt. Enligt OECD var ca 10 procent av de sysselsatta i Sverige år 2004 egenföretagare, vilket är lägre än snitten för både OECD och EU som ligger på 17 respektive 16 procent, men strax över t.ex. USA, Norge och Danmark som ligger runt 8 procent. Av detta framgår att inte finns något självklart positivt samband mellan andelen egenföretagare och ekonomiskt välstånd. Därmed inte sagt att ökat egenföretagande inte *kan* vara ett sätt för ett enskilt land att öka sysselsättning eller tillväxt.

I diskussionen om arbetslöshet bland utrikes födda har ibland stora förhoppningar knutits till invandrares företagsamhet. Politiker skönjer en möjlighet att dels förbättra integrationen på arbetsmarknaden, dels öka antalet entreprenörer vilket av många ses som en garant för framtida arbetstillfällen. Samtidigt menar många att det förhållandevis utbredda egenföretagandet i vissa invandrargrupper snarare är ett resultat av exkludering och diskriminering på arbetsmarknaden. Den som inte kan få arbeta med det man är utbildad för, eller få ett arbete överhuvudtaget, väljer

utvägen att starta en egen rörelse. I schablonbilden av invandrarföretaget är också detta företag ett serviceföretag inom handel eller restaurang (Najib, 1999).

Enligt rapporter från Integrationsverket 2006 och Nutek (2005, 2006) framkommer dock att likheterna är större än skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda när det gäller egenföretagande och inställningen till detta. Andelen som kan tänka sig att bli företagare är strax under 60 procent i båda grupperna, och sannolikheten att nystartade företag överlever de tre första åren är lika stor i båda grupperna. Motiven för att bli företagare är oftare positivt laddade faktorer som möjligheten att arbeta självständigt än problem med att få arbete. Det finns dock undersökningar som pekar på att det senare argumentet är viktigare bland utrikes födda företagare och att denna grupp oftare upplever problem och diskriminering från finansiella företag och försäkringsbolag. Enligt Nuteks undersökning säger sig hela 75 procent i åldrarna 18–30 år kunna tänka sig att bli företagare, men i realiteten är det endast ett fåtal procent som faktiskt är egenföretagare. Detta antyder att företagandet snarare än att fungera som en inträdesport till arbetslivet betraktas som något som ligger längre fram i karriären.

Frågan vi ställer oss här är hur vanligt det faktiskt är att träda in på arbetsmarknaden som egenföretagare? Tabell 6.2 visar andelen egenföretagare bland dem som hade sitt första riktiga arbete 2002, enligt vårt sätt att mäta detta. Det är värt att påpeka att den inkomstgräns som vi använder gör att andelen företagare bland alla sysselsatta är lägre än vad som framkommer i annan statistik. Tabellen visar att 5,3 procent av alla som arbetade i privata företag och hade en inkomst överstigande vår gräns för första jobbet (dvs. ca 7 månadslöner för en städare) var egenföretagare. Bland dem som just trätt in på arbetsmarknaden rör det sig om ganska modesta andelar egenföretagare. Bland de unga är det färre än 2 procent som träder in på arbetsmarknaden som egenföretagare. Bland ungdomar är egenföretagande vanligast hos dem med utländsk bakgrund eller kortare utbildning. Generellt sett kan man dock konstatera att andelen unga som går in på arbets-

Tabell 6.2 Andel egenföretagare bland första-jobben.

Andel egenföretagare bland första-jobben	Alla första-jobb	Endast privata företag
Unga	1,3	1,7
Ej gymnasium	2,3	2,5
Praktiskt gymnasium	1,9	2,2
Teoretiskt gymnasium	0,6	0,6
Startat men ej slutfört universitet	0,8	1,3
Slutfört universitet	0,4	1,0
Unga, utländsk bakgrund	2,9	3,4
Invandrare	4,7	6,9
Nordiska	3,6	5,1
Västeuropeiska, Nordamerika	3,3	4,3
Östeuropa	2,6	4,1
Resten av världen	6,8	10,0
Alla med »riktiga« arbeten	3,5	5,3
Alla nyanställda	2,2	3,3

marknaden som egna företagare är liten. Kanske är inte detta förvånande – att driva ett företag som huvudsaklig sysselsättning kräver sannolikt en viss arbetslivserfarenhet.

Bland vuxna invandrare är egenföretagande som första arbete betydligt vanligare än bland nyinträdna ungdomar. Av de invandrare som nyligen trätt in i arbete i den privata sektorn är 7 procent egenföretagare. Bland dem som är födda utanför Europa är en av tio egenföretagare. Egenföretagande är därmed dubbelt så vanligt i denna grupp av nyinträdna jämfört med de sysselsatta i allmänhet, och tre gånger så vanligt som bland övriga nyanställda på arbetsmarknaden. En möjlig förklaring är att många utomeuropeiska invandrare har varit egenföretagare i hemlandet och att det därför är naturligt att bli företagare även i Sverige. En sådan hypotes har formulerats på basis av att det finns kulturella skillnader i synen på företagande och man i vissa delar av världen värderar företagandet högre än i Sverige (Najib, 1999). Tidigare forskning ger ett visst men inte entydigt stöd till denna hypotes (Ekberg &

Hammarstedt, 1999; Najib, 1999). Samtidigt är det svårt att med detta perspektiv förklara det faktum att den formella utbildningsnivån bland invandrarföretagare är så hög. Najib (1999) redovisar att hälften av invandrarföretagarna har en eftergymnasial utbildning, jämfört med en fjärdedel bland övriga företagare. Det är också betydligt vanligare att inhemska företagare har en utbildning som är inriktad mot företagets verksamhetsområde. Det tycks med andra ord inte osannolikt att andelen invandrarföretagare skulle ha varit lägre om invandrare med hög teoretisk utbildning hade haft lättare att hitta kvalificerat arbete på den övriga arbetsmarknaden.

Utvecklingen över tiden – har ungdomarnas och de nyanländas arbetsgivare försvunnit?

I kapitel 4 visades att andelen unga som arbetar har minskat. Framför allt sker detta genom att fler utbildar sig längre, så att det i varje åldersgrupp finns färre personer som kan gå in på arbetsmarknaden. Ett lägre utbud kan vara resultatet av att fler vill studera istället för att arbeta, eventuellt kombinerat med en politisk ambition att öka utbildningsnivån. Men det kan också bero på att arbetsmarknaden inte längre efterfrågar ungas och utbildades arbetskraft till följd av att de typiska ungdomsjobben har försvunnit. På motsvarande sätt är det möjligt att nyanlända invandras arbetskraftsutbud minskat för att de kompletterar utbildning och följer språkkurser av egen önskan, eller för att samhället starkt uppmuntrar till detta. Alternativt är deras långsamma inträde på arbetsmarknaden en följd av att inträdesjobb som tidigare fanns har försvunnit.

I detta avsnitt undersöker vi om strukturomvandlingen resulterat i sjunkande efterfrågan på ett sätt som särskilt missgynnat ungas och de nyanländas sysselsättning under den tidsperiod vi studerar. Ovan fokuserade vi på var de första »riktiga« jobben finns för dem som träder in idag. I detta avsnitt frågar vi oss om

det är samma typer av arbetsgivare som tidigare som idag anställer ungdomar och nyanlända invandrare, och om dessa gruppers arbetsgivare har försvunnit över tiden?

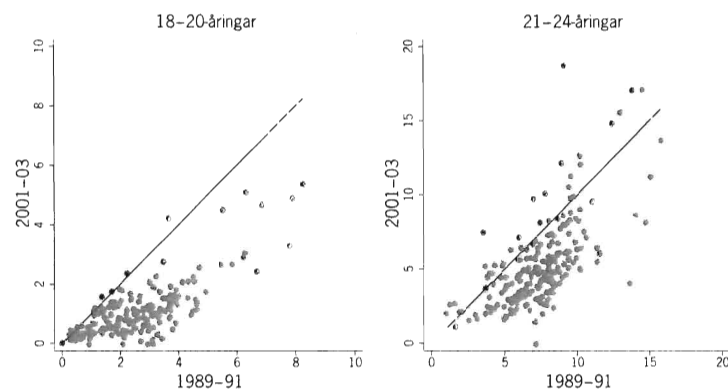
Ungdomarnas arbetsgivare

Figur 6.1 visar hur stor andelen 18–20 respektive 21–24-åringar var bland de anställda i olika branscher 1989–91 respektive 2001–03. Ekonomin har delats upp i ca 200 olika bransch kategorier. Vi studerar åldersgrupperna som helhet, inte bara de nyinträdda, och får därmed en bild av vilka de potentiella första arbetsgivarna är: vem anställer den som är ung?

Figureerna visar att det finns en stark korrelation mellan hur stor andelen ungdomar var i en viss bransch kring 1990 och hur stor andelen var drygt 10 år senare. Det finns alltså typiska ungdomsbranscher. Därtill ligger de allra flesta observationerna under »45-graderslinjen«, vilket innebär att andelen unga har sjunkit i nästan alla branscher. Detta trots att vi har tagit hänsyn till att andelen ungdomar i befolkningen förändrats över tiden. Bilden som framkommer är att minskningen av ungdomssysselsättningen sker inom de flesta branscher. Endast i 9 av de ca 200 branscherna ökade andelen 21–24-åringar, i resten minskade den.³³ När vi korigerar för förändringar i andelen ungdomar i befolkningen mellan åren är det 31 branscher som ökade sin andel unga anställda. I ålderskategorin 18–20-åringar var det endast 8 branscher som ökade sin andel även efter att hänsyn tagits till skillnader i andelen ungdomar i befolkningen.

Tabell 6.3 visar de branscher som har högst andel ungdomar bland sina anställda under de två perioderna (1989–91 och 2001–03). Dessa branscher finns som väntat framförallt inom service-sektorn både för 18–20-åringarna och för de lite äldre unga. Exempel är hotell, restaurang, butikshandel osv. Ingen av dessa

33. Där Stormarknad, Agenturhandel, Bevakning och Drift av sportanläggningar är de mer betydande bland dem där andelen unga ökat. För att ingå i figuren krävs att branschen anställde minst 1000 personer under bägge tidsperioderna.

Figur 6.1 Andel 18–20-åringar och 21–24-åringar bland anställda i olika branscher, 1989–91 och 2001–03.

Anm.: Värdena har korrigerats för förändringar i ålderssammansättningen i befolkningen.

typiska ungdomsbranscher uppvisar en ökning i andelen 18–20-åringar, och i flera fall har andelen mer än halverats under det dryga decennium som skiljer observationsperioderna. Däremot har andelen 21–24-åringar ökat inom några av de traditionella ungdomsbranscherna. Det är intressant att notera att det inom t.ex. centralkök, cateringföretag och restauranger, och bland de anställda på bensinstationer, verkar som att de riktigt unga har fått lämna plats åt de något äldre unga. För 21–24-åringar finner vi också, till skillnad från situationen för de yngsta, den »naturliga« utvecklingen att andelen unga ökat i branscher som flyttat uppåt i rangordningen och minskat i dem som sjunkit.

I de flesta branscher har det alltså skett en minskning av andelen unga anställda. Det verkar dock finnas ett starkt samband över tiden när det gäller vilka branscher som anställer ungdomar. Det är därför ändå möjligt att förändringar av branschstrukturen har

påverkat sysselsättningen bland de unga. För att undersöka detta har vi konstruerat tidsserier där vi håller andelen ungdomar i varje bransch konstant på 1989 års nivå, men låter branschernas inbördes storlek förändras efter hur den totala sysselsättningen ändras. Variationer i denna hypotetiska sysselsättningsnivå visar alltså effekterna av att branschammansättningen förändrats över tiden. Därmed kan vi se i vilken utsträckning ungdomssysselsättningen har krympt på grund av att branscher som traditionellt har anställt många unga har tappat i betydelse.

Tabell 6.3 De branscher som har de högsta andelarna ungdomar anställda.

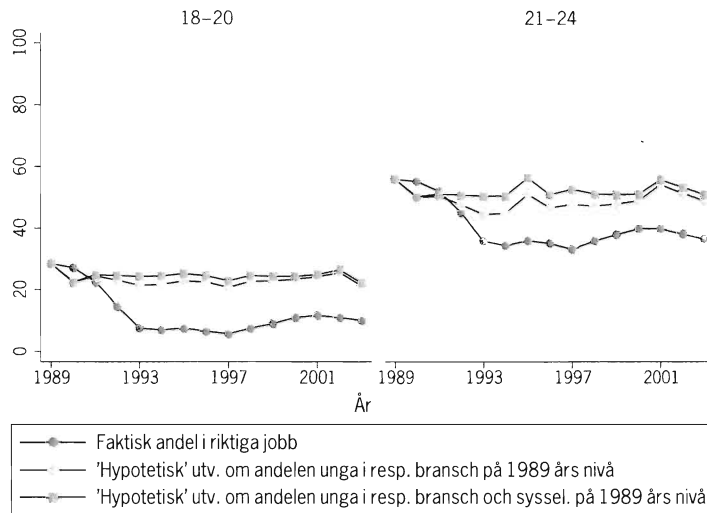
Bransch	Rangordning		Andel (procent)	
	2001–2003	1989–1991	2001–2003	1989–1991
18–20-åringar				
Centralkök, catering (555)	1	1	5,4	8,3
Stormarknad (521)	2	6	5,1	6,3
Restaurang (553)	3	2	4,9	7,9
Detaljhandel drivmedel (505)	4	4	4,7	6,9
Butikshandel (522)	5	10	4,5	5,5
Vandrarhem, camping (552)	7	3	3,3	7,8
Hotell (551)	14	5	2,4	6,7
21–24-åringar				
Centralkök, catering (555)	1	4	17,1	14,6
Restaurang (553)	2	6	17,1	13,9
Detaljhandel drivmedel (505)	3	8	14,8	12,4
Vandrarhem, camping (552)	4	1	13,7	15,8
Stormarknad (521)	5	18	12,7	10,2
Hotell (551)	9	2	11,3	15,1
Lokalvård (747)	18	5	8,7	14,1
Maskinkonsult (721)	26	3	8,2	14,8

Anm.: Data är för de branscher (bland branscher med minst 1000 anställda) som hade de 5 högsta andelarna ungdomar under någon av perioderna (208 respektive 204 branscher under de två perioderna). Som anställda räknas endast de som tjänade minst 50 procent av medianinkomsten för 45-åringar. Bransch är definierat på arbetsställenivå. Endast personer med väldefinierat arbetsställe i data ingår (vilket innebär att 92–95 procent ingår, beroende på år).

Vi kan i figur 6.2 se att detta inte är någon starkt bidragande förklaring till den stora minskningen i sysselsättning sedan slutet av 1980-talet. Vid ingången till 1990-talet hade ca 30 procent av 18–20-åringarna och knappt 60 procent av 21–24-åringarna »riktiga jobb« enligt vår definition. Sedan föll andelarna snabbt för att stabiliseras kring 10 respektive 40 procent i de två grupperna. Figuren visar också två kurvor över »hypotetisk« sysselsättning. Tanken är att dessa kurvor ska visa den del av utvecklingen som kan förklaras av strukturomvandling. Den översta visar hur sysselsättningen skulle ha utvecklats om alla förändringar berodde på att vissa branscher minskat och andra ökat sina andelar av den totala sysselsättningen, om varken den totala sysselsättningen eller andelen ungdomar inom varje bransch hade förändrats. Den mellersta kurvan visar istället vad som hade hänt om den totala sysselsättningen utvecklats som den gjorde, men andelen ungdomar hade varit konstant inom varje bransch.

Huvudbudskapet från figuren är att 1990-talskrisen inte drabbade ungdomsbranscherna hårdare än andra branscher. Inte heller under senare år framkommer några trendmässiga förändringar i denna riktning: den översta kurvan är relativt stabil. Nedgången i faktisk sysselsättning förklaras till viss del av en allmän sysselsättningsvariation (skillnaden mellan den översta och den mellersta kurvan), men allra mest av en specifik »ungdomseffekt« (skillnaden mellan den mellersta och den nedersta kurvan). I figuren har 1989 valts som basår. Om andra år väljs kan mönstret för senare delen av 1990-talet och inledningen av 2000-talet variera något, men bilden av en stor och bestående förändring i ungdomars sysselsättning som inte kan förklaras av att vissa branscher har krympt kvarstår.

En invändning mot slutsatsen att strukturomvandling inte är huvudförklaringen till nedgången i sysselsättning är att det kan ha skett strukturomvandling inom respektive bransch som har missgynnat unga personer. Men givet att så gott som alla branscher minskat andelen ungdomar förutsätter denna förklaring att strukturomvandlingen är något som skett inom i stort sett alla

Figur 6.2 Andel med riktiga jobb i åldrarna 18–20 respektive 21–24 år: faktisk och hypotetisk utveckling.

Anm.: Värdena har korrigerats för förändringar i ålderssammansättningen i befolkningen.

branscher och att effekten på unga är likartad överallt. Det är därför mer troligt att de sjunkande ungdomsandelarna orsakats av att institutionella förändringar har gjort att de ungas arbetsutbud har minskat. I bokens avslutande kapitel diskuterar vi denna utveckling närmare.

De nyanlända invandrarnas jobb

Låt oss nu göra motsvarande typ av analys men för nyanlända invandrare. Ett vanligt argument i litteraturen kring invandrares allt svagare ställning på arbetsmarknaden är att de typiska invandrarjobben som fanns i 1960-talets svenska tillverkningsindustri har försvunnit och att den strukturomvandling som skett har drabbat

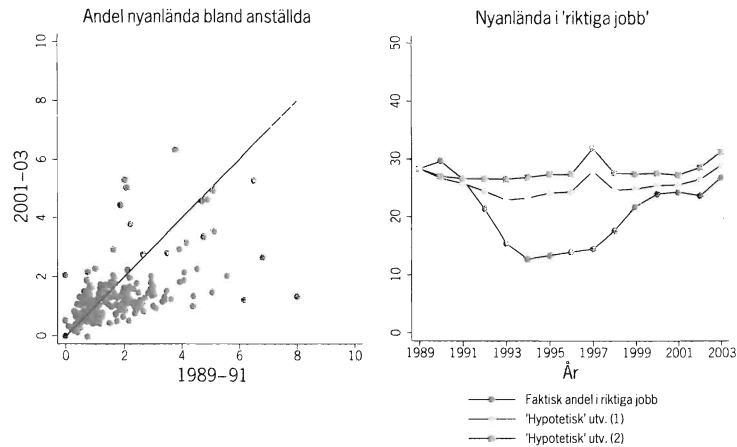
personer med ursprung långt från Sverige särskilt hårt (se t.ex. Scott, 1999 och Bevelander, 2000). Förutom att industrin minskat sin andel av sysselsättningen till förmån för servicenäringar, talas det också ibland om en övergång från *Fordism* till *Toyotatism* inom industrin, vilket gjort att enkla monotona arbeten med låga krav på kommunikation och samarbete har ersatts av industrijobb med mer kvalificerade arbetsuppgifter.

Dessa förändringar ägde till stor del rum före 1985, dvs. före vår observationsperiod. Men det är ändå möjligt att utvecklingen fortsatt i samma riktning och att de jobb som nyanlända invandrare hade i mitten av 1980-talet inte finns kvar i samma utsträckning efter 1990-talets svåra ekonomiska konjunktur. Detta resonemang förutsätter dock att det finns vissa branscher som har särskilt stor andel nyanlända bland sina anställda. Precis som för ungdomar i föregående avsnitt ser vi att detta verkar vara fallet. Figur 6.3 visar att de branscher som 1989–91 hade en stor andel

Tabell 6.4 Branscher med högst andel nyanlända invandrare.

Bransch	Rangordning		Andel	
	2001–2003	1989–1991	2001–2003	1989–1991
Lokalvård	1	20	6,3	3,8
Företagsjänster	2	3	5,3	6,5
Samh.vet. och hum. FoU	3	66	5,1	2,1
Restaurang	4	7	4,9	5,1
Centralkök, catering	5	9	4,6	4,9
Textiltillverkning	15	2	2,7	6,8
Textilblekning	23	5	2,0	5,6
Järnvägstransporter	74	1	1,3	8,0
Färgtillverkning	95	4	1,2	6,2

Anm.: Data är för de branscher (bland branscher med minst 1000 anställda) som hade de 5 högsta andelarna invandrare bland de anställda under någon av perioderna (208 respektive 204 branscher i de två perioderna). Som anställda räknas endast de som tjänade minst 50 procent av medianinkomsten. Bransch är definierat på arbetsställenivå. Endast personer med väldefinierat arbetsställe i data ingår (vilket innebär 92–95 procent av totalt antal anställda, beroende på år).

Figur 6.3 Andel nyanlända invandrare bland anställda i olika branscher 1989–91 och 2001–03, respektive andel nyanlända invandrare i »riktiga jobb«.

Anm.: Som nyanlända invandrare räknas utrikes födda som invandrat till Sverige inom 6 år före mätillfället. Figurerna har korrigerats för förändringar i andelen nyanlända invandrare i befolkningen varje år. Hypotetisk utv. (1) visar utvecklingen om andelen nyanlända i varje bransch hade varit oförändrad; hypotetisk utv. (2) visar utv. om dessutom den totala sysselsättningen hade varit konstant.

nyanlända invandrare bland sina anställda, ofta också hade det under perioden 2001–03. Sambandet är dock inte alls lika starkt som för ungdomar.

Av figuren framgår också att något fler branscher ökade andelen nyanlända invandrare bland sina anställda jämfört med vad som var fallet för ungdomar. Med hänsyn tagen till förändringar i andelen nyanlända invandrare i befolkningen visar det sig att 82 av 204 branscher har ökat sin andel. I tabell 6.4 ser vi att lokalvård avancerat från tjugonde plats till att vara den bransch som har högst andel nyanlända invandrare bland sina anställda. En ännu större uppgång ser vi inom »sambällsvetenskaplig och humanistisk forskning och utveckling«, som har gått från plats 66 till plats 3. Däremot är det tydligt att andelen nyanlända har gått tillbaka i

vissa branscher som låg i topp 1989–91. Detta gäller textiltillverkning och -blekning, och i ännu högre grad järnvägstransporter och färgtillverkning.

Att branscher med lågkvalificerade arbeten är de som har högst andel invandrare är inte oväntat. Nyanlända saknar ofta vissa kvalifikationer, och under tiden som man bygger upp dessa kan det bästa alternativet vara att ta ett mindre kvalificerat arbete. Mer problematiskt är det faktum att många tenderar att vara kvar i dessa arbeten under lång tid (Rooth 2006).

Högra delen av figur 6.3 visar också att andelen nyanlända invandrare som hade »riktiga jobb« gick ner under den ekonomiska krisen, men har sedan återgått till nästan samma nivå som vid 1990-talets början. Studerar vi de »hypotetiska« kurvorna framgår, precis som för ungdomar, att huvuddelen av förändringarna inte kan förklaras av att »invandrarbranscher« minskat. Under början av 2000-talet växte tvärtom de branscher som anställer en stor andel nyanlända relativt andra branscher, vilket bidrog till den ökningen av andelen nyanlända i »riktiga arbeten« under slutet av observationsperioden.

Hur får man kontakt med det första jobbet?

Vi har nu sett var de första jobben finns, men hur hittar unga och nyanlända invandrare dessa arbeten? Det kan ske på många olika sätt, från platsannonser i tidningar eller på internet, via arbetsförmedlingens information om lediga tjänster, till olika former av informella sökanaler via bekanta och deras bekanta. Många studier pekar ut informella kanaler som det kanske viktigaste sättet för arbetstagare och arbetsgivare att mötas. Ekström (2003) visar i linje med Klingvall (1998) och Okeke (2001) att 65 procent av arbetsgivarna använde informella kanaler vid sin senaste anställning. Det ska jämföras med att 39 procent av arbetsgivarna uppgav att de använde den offentliga arbetsförmedlingen och 4 procent utnyttjade privat arbetsförmedling. Internationella översikter ty-

der på att det är vanligt att använda informella kanaler i de flesta länder och Pellizzari (2004) finner i en studie av 15 olika länder att runt 60 procent av alla anställda får sina jobb antingen genom egna kontakter med arbetsgivaren eller via bekanta. Ett genomgående mönster är att personer med lägre utbildning oftare hittar jobb genom informella kanaler.

En förklaring till att det är så vanligt att personer anställs utan att det skett en formell utannonsering av tjänsten är att arbetsgivaren kan vilja undvika misstaget att anställa fel person, och därför avvaktar med att utlysa tjänster tills man vet att det finns lämpliga sökanden. Därav följer att arbetslösas sökbeteende blir mycket betydelsefullt. Om de sökande förlitar sig på platsannonser riskerar de att missa många arbetstillfällen som aldrig lyses ut. Hur man söker arbete och hur mycket man söker blir därför avgörande för chanserna att hitta arbete.

Baserat på AKU finner Larsson och Lindén (2006) att den genomsnittliga arbetssökanden ägnar 4–5 timmar åt att söka 1,5–2 arbeten i veckan och att hela 85 procent uppger att de endast söker på hemorten. Enligt samma studie ägnar utrikes födda i allmänhet mer tid åt att söka än vad infödda gör, medan unga i åldrarna 16–24 lägger ner färre timmar än de som är 25–44 år. Olli Segendorf (2005) finner också att invandrare i allmänhet söker mer intensivt än infödda, även om antalet använda sökkkanaler är likartat bland dem som hittat arbete. Både Olli Segendorf (2005) och Behtoui (2005a, b) finner att det är mindre vanligt att de som är födda utanför Europa eller västvärlden får arbete via informella kanaler. Däremot är andelen som säger sig ha kontaktat arbetsgivaren direkt ungefär lika stor i denna grupp som bland infödda. Därtill verkar de jobb som förmedlas till invandrare via informella kontakter vara sämre betalda än de jobb som förmedlas genom arbetsförmedlingen eller platsannonser, medan informella kanaler för infödda ger minst lika bra jobb som formella kanaler. Detta kan tolkas som ett utfall av att invandrare i vissa fall är hänvisade till ett dåligt nätverk för att överhuvudtaget få jobb.

Vi kommer i de två följande avsnitten att fördjupa oss i bety-

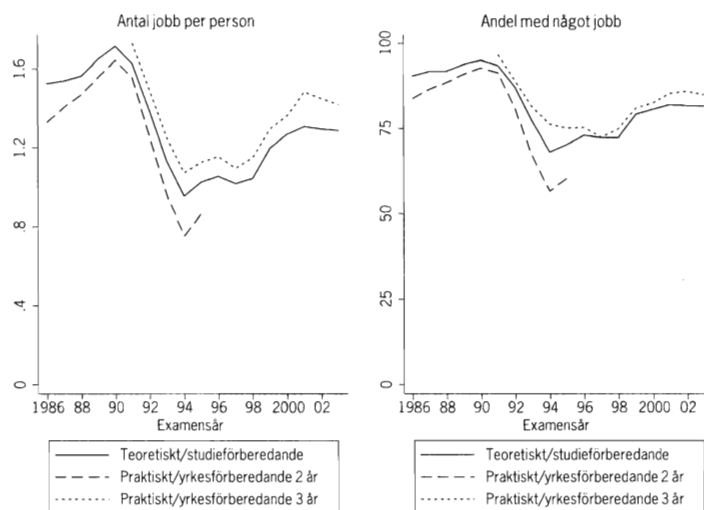
delsen av två olika vägar in på arbetsmarknaden: sommar- eller extrajobb under studierna, respektive etniska nätverk och familjekontakter.

Från sommarjobb till riktigt jobb

Många ungdomar arbetar under somrarna redan på högstadiet. Extraarbete parallellt med studier blir ännu vanligare under gymnasietiden och framför allt i samband med högskolestudier. Under senare år har studiemedelssystemet blivit mer tillåtande och det är nu möjligt att ha högre förvärvsinkomster utan att förlora rätten till studiemedel. Det är rimligt att tro att dessa extraarbeten, som vi här något förenklat väljer att kalla sommarjobb fast de i princip kan innehas när som helst under året, på olika sätt kan underlätta inträdet på arbetsmarknaden. Individen får förutom arbetslivserfarenhet kontakt med en arbetsgivare som kan tänkas erbjuda ett riktigt jobb vid ett senare tillfälle eller utgöra en merit att visa upp för andra framtida potentiella arbetsgivare.

En första fråga är hur vanligt det är med sommarjobb och hur sommarjobbbandet utvecklats över tiden. Vi kommer här uteslutande att diskutera arbete under gymnasietiden. Arbete under högre studier är mer komplicerat eftersom individer kan studera deltid parallellt med hel- eller deltidsarbete och detta är knappast att betrakta som »extraarbete«. Under gymnasietiden följer däremot de allra flesta en studieplan för heltidsstudier, och det är inte heller så stor åldersspridning som det är på högskolan.

Figur 6.4 visar två mått på arbete under gymnasiets sista år: andelen som hade minst en anställning, respektive det genomsnittliga antalet anställningar under kalenderåret före studentexamen. I båda figurerna finns en topp år 1990 som följs av en nedgång och sedan en återhämtning igen sedan slutet av 1990-talet. Som diskuterades i kapitel 4 infördes det treåriga praktiska gymnasiet stegvis i början av 1990-talet parallellt med att det tvååriga avskaffades.³⁴ Detta är anledningen till de »brutna« kurvorna i figuren. Vid given ålder verkar det alltså som att de i praktiskt gymnasium arbetar i

Figur 6.4 Andel med någon anställning respektive genomsnittligt antal anställningar året före gymnasieavgång.

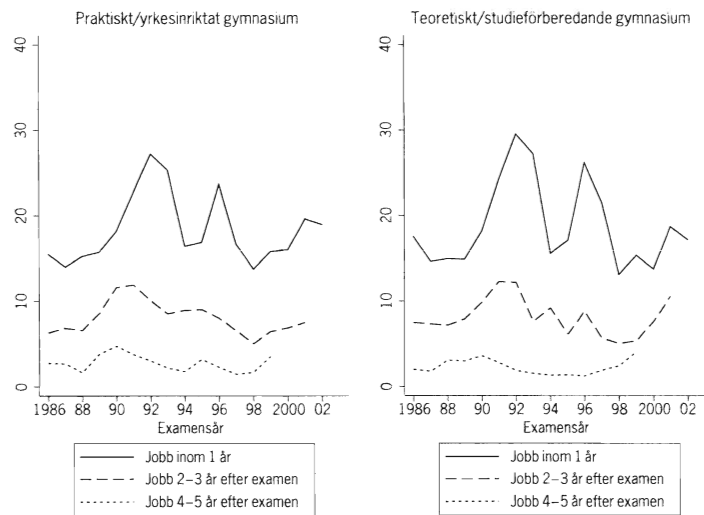
Anm.: Antal anställningar mäts som antalet arbetsgivare som utbetalt någon skattepliktig arbetsinkomst under året.

något större utsträckning under gymnasietidens senare del. Före 1990-talskrisen ligger andelen med minst en anställning runt 90 procent. Under 2000-talet har andelen som sommarjobbat legat stabilt strax över 80 procent för dem i teoretiskt gymnasium, och ytterligare något högre för dem i praktiskt gymnasium. Det genomsnittliga antalet anställningar året innan gymnasieexamen var 1,4 per person bland dem som gick ut praktiskt gymnasium år 2003, att

34. Notera att arbete här betyder att man har en kontrolluppgift med inkomst från minst en arbetsgivare under kalenderåret, vilket gör att andelen med arbete blir högre än i en del andra undersökningar. Med andra sätt att mäta hamnar ofta andelen som uppger att de arbetar extra under gymnasietiden runt 60 procent, men varierar mellan pojkar och flickor och beroende på program (Arnell Gustafsson 2000).

jämföra med 1,3 bland dem som gick ut från teoretiska program samma år. Det kan vara värt att notera att vi inte funnit något nämnvärt samband mellan sommarjobbade och betyg eller mellan sommarjobbade och sannolikheten att fortsätta med högre studier.

Spelar sommarjobb någon roll för inträdet på arbetsmarknaden? Tidigare studier tyder på att arbete under studietiden har ett positivt samband med sannolikheten att lyckas på arbetsmarknaden efter studierna (t.ex. Arnell Gustafsson, 2000). Frågan är däremot om detta går att tolka som en effekt av extrajobben, och i så fall varför denna effekt uppstår? Det är möjligt att duktiga personer har lätt att få arbete både under och efter studietiden, och att det är detta som orsakar sambandet. Häkkinen (2006) gör ett för-

Figur 6.5 Andelar som fått sitt första »riktiga jobb« på en arbetsplats där de tidigare sommarjobbat.

Anm.: Arbetsplatser från vilka det utbetalats en skattepliktig arbetsinkomst under året före gymnasieexamen räknas som arbetsplatser för sommarjobb.

sök att separera dessa effekter i en studie av arbete under studietiden bland finska högskolestudenter. Författaren finner att denna typ av arbete har positiva effekter på arbetsinkomsterna direkt efter examen men att effekterna är kortvariga och att arbetet dessutom tenderar att förlänga studietiden.

Ett sätt att undersöka sambandet mellan feriearbete och inträdet på arbetsmarknaden är att fråga sig om det är vanligt att få det första riktiga jobbet hos arbetsgivare där man tidigare har feriearbetat. Figur 6.5 visar hur stor andel av dem som får sitt första riktiga arbete inom olika tidsintervall efter gymnasiet som arbetade på just den arbetsplatsen året innan de gick ut gymnasiet. Bland dem som gör sitt inträde snabbt efter skolan får hela 15–20 procent det hos en arbetsgivare som de jobbade hos redan under gymnasietiden. Detta gäller både praktiska och teoretiska program. Även bland dem som får jobb 2–3 år efter studierna börjar ca 10 procent på en arbetsplats där de extrajobbat redan under skoltiden. För dem som får sitt första riktiga jobb senare är som väntat sambandet svagare. Sammantaget antyder resultaten att den lilla arbetslivserfarenhet och den kontakt med arbetsmarknaden som gymnasieungdomar kan skaffa sig under studietiden är värdefull för inträdet på arbetsmarknaden när studierna väl är avslutade.

Betydelsen av etniska nätverk och familjekontakter

Till skillnad från studenter, som kan bygga värdefulla kontakter med arbetslivet under studietiden, är invandrare som aldrig har arbetat i Sverige hänvisade till andra kontaktnät. Betydelsen av etniska nätverk har diskuterats flitigt. Att boendet är etniskt segregerat är väl känt. USA:s *Chinatowns* och *Little Italies* får ofta symbolisera de etniska enklaver där folk med gemensam bakgrund bor och många gånger arbetar tillsammans. I Sverige finns det få etniskt homogena enklaver (se t.ex. Andersson 2000 och Bråmås m.fl. 2006), men däremot ett flertal »utsatta områden« där det bor en hög andel personer med bakgrund i spridda delar av världen. Det är ändå fullt möjligt att invandrades nätverk trots detta följer

etniska linjer genom att människor helt enkelt har fler kontakter bland dem med samma bakgrund som de själva.

Edin m.fl. (2003) och Åslund och Fredriksson (2005) studerar effekter på förvärvsinkomster respektive socialbidragstagande av att bo i närheten av andra med samma ursprung. Resultaten är konsistenta med nätverksteorier eftersom de visar att effekten av att bo med »landsmän« helt beror på landsmännens egenskaper. Lågutbildades inkomster påverkas positivt av många etniska kontakter, och överlag ökar värdet av dessa kontakter om gruppen har en stark ekonomisk ställning. Spegelbilden av detta finner författarna i att socialbidragsberoendet inte påverkas av antalet etniska kontakter i det egna bostadsområdet, utan av bidragsberoendet bland dessa personer. Om många i den etniska gruppen får socialbidrag ökar risken att en nyinflyttad individ också kommer att göra detta. Har gruppen starkare socioekonomisk ställning blir risken för detta mindre.

Segregationen på bostadsmarknaden är välbelagd men få studier har gjorts av hur etniskt segregerad arbetsmarknaden är. Nordström Skans och Åslund (2006) visar dock att segregationen mellan arbetsplatser är betydande och har ökat kraftigt under de senaste decennierna. Invandrare jobbar oproportionerligt ofta med andra invandrare, och särskilt gäller detta personer från det egna födelselandet. I studien användes begreppet överexponering som mäter i vilken grad invandrare jobbar med fler invandrare än vad man skulle förvänta sig med tanke på i vilken kommun och bransch de arbetar, samt vilken utbildning, kön och ålder de har. Det visar sig att det i allmänhet finns ett starkt negativt samband mellan en etnisk grupps genomsnittliga överexponering mot andra invandrare och gruppens ställning på arbetsmarknaden. Sambandet mellan överexponering mot invandrare från det egna födelselandet och ställningen på arbetsmarknaden är också negativt, men inte lika tydligt.

Det faktum att arbetsmarknaden är etniskt segregerad gör att frågan om etniska nätverks betydelse för inträdet på arbetsmarknaden blir särskilt relevant. Då det finns vissa arbetsplatser som

domineras av en eller flera grupper av utrikes födda är det intressant att fråga sig om invandrare tenderar att finna sina första arbeten på dessa arbetsplatser. I analysen som presenteras nedan använder vi metoder som tidigare använts i bland annat Nordström Skans och Åslund (2006) för att studera etniska kontakter på första jobben. Vi hänvisar till den studien för en fullständig beskrivning av metoder och empiriska resultat.

I tabell 6.5 visar vi uppgifter om exponering och överexponering bland dem som fick sitt första jobb under 2002. Med exponering menas här hur stor andel av en individs kollegor som var utrikes födda respektive från individens eget eller föräldrarnas födelseland.

Vi ser att vuxna invandrare som trädde in på arbetsmarknaden 2002 i genomsnitt hade 31 procent invandrade kollegor. Detta är långt mer än de 10 procent som gäller för alla i arbete respektive alla nyanställda, men även mer än de 23 procent som Nordström Skans och Åslund (2006) redovisar för hela invandrarbefolkningen. Även när vi kontrollerar för faktorer som kön, ålder, utbildning, bostadsort och bransch kvarstår en överexponering på hela 65 procent vilket återigen är betydligt högre än för hela invandrarbefolkningen (41 procent, se Nordström Skans och Åslund, 2006). Invandrare som just fått sina första jobb arbetar alltså i ännu högre utsträckning på »invandrararbetsplatser« än vad redan etablerade invandrare gör. I viss utsträckning gäller detta även invandrare från övriga Norden, som annars brukar utmärka sig som väl integrerade på arbetsmarknaden.

Vad beror det på att invandrare jobbar med andra invandrare? Det kan bero på att infödda och utrikes födda har färre kontakter med varandra t.ex. på grund av segregation i andra delar av samhället. Men mönstret kan också ha sin grund i vad som brukar kallas en segmenterad arbetsmarknad, dvs. att vissa personer mer eller mindre permanent befinner sig på en sekundär arbetsmarknad med dåliga och lågbetalda arbeten där utsikterna till avancemang är små. Bilden kompliceras dock ytterligare när vi studerar graden av överexponering mot »den egna gruppen«. Det visar sig

då att den genomsnittliga vuxna invandraren har 237 procent fler »landsmän« på sitt första arbete än vad han/hon skulle ha om det inte fanns någon etnisk segregation. Det går inte att helt klarlägga vad som orsakar detta mönster. Resultaten talar dock för existensen av etniska nätverk som gör att personer med liknande bakgrund arbetar tillsammans, och att dessa kontakter många gånger ger det första jobbet för nyanlända.

Nordiska invandrare har visserligen en hög exponeringsgrad mot andra landsmän, men trots det den klart lägsta överexponeringen. Detta är ett resultat av att t.ex. finländare utgör en stor grupp. Nyanlända från Finland kan därför »råka« ha ett antal landsmän bland sina kollegor, även utan att arbetsmarknaden är segregerad. Eftersom det finns relativt få invandrare från Västeuropa och Nordamerika är det mindre sannolikt att dessa av en slump skulle arbeta med någon från samma område. Därför ser vi att överexponeringen är kraftig trots att exponeringen mot den egna gruppen är relativt liten. Överexponeringen är faktiskt ännu högre i denna grupp än bland dem som är födda utanför Europa och Nordamerika. Sannolikt rör sig detta delvis om arbetskraftsinvandrare som kommer till Sverige via kontakter med landsmän som redan har arbete i Sverige. I kategorin »Resten av världen« ser vi också tydligt att man har oproportionerligt många invandrare bland sina kollegor på första-jobben och att många – men långt ifrån alla – kommer från det egna födelselandet.

En närbesläktad fråga är hur mönstren ser ut för ungdomar med utländsk bakgrund, dvs. de som kommit till Sverige före 16 års ålder eller som är födda i Sverige men har två föräldrar födda utomlands. Den mellersta delen av tabell 6.5 visar dessa ungdomars exponering mot utrikes födda i allmänhet, och mot personer från den »egna gruppen«, dvs. föräldrarnas landsmän för ungdomar födda i Sverige. Av tabellen framgår att det finns en betydande överexponering mot invandrare på de första arbetsplatserna för ungdomar med utländsk bakgrund. Värdena avviker kraftigt från det som gäller för inträdande ungdomar generellt och som visas längre ner i tabellen: en genomsnittlig ungdom med utländsk

Tabell 6.5 Exponering och överexponering på första-jobb 2002.

	Mot invandrare		Mot »egen grupp«		Antal obs.
	Expo-nering	Över-exp.	Expo-nering	Över-exp.	
Invandrare, varav	31	65	9	237	13 386
Norden	19	24	8	75	1 174
Västeuropa och Nordamerika	22	41	5	324	1 245
Övriga Europa	27	63	7	176	4 322
Resten av världen	37	75	11	318	6 645
Ungdomar med utl bakgr, varav	22	38	6	142	7 783
Födda i...					
Norden	15	13	4	38	398
Västeuropa och Nordamerika	21	36	3	259	205
Övriga Europa	19	36	4	106	1346
Resten av världen	27	50	7	233	2471
Föräldrar födda i...					
Norden	17	18	6	52	1499
Västeuropa och Nordamerika	26	53	5	463	271
Övriga Europa	20	30	5	188	737
Resten av världen	27	47	6	248	856
Alla ungdomar	11	3			7 593
Alla i arbete	10	-4			149 930
Alla nyanställda	11	-2			29 687

Anm.: Första jobben definieras som den huvudsakliga arbetsplatsen under det år då en invandrare eller ungdom fått sitt inträdesjobb (se kapitlet om Data och metoder). Exponering mot invandrare är andelen utlandsfödda bland kollegorna. Exponering mot »egen grupp« är andelen kollegor från den egna födelseregionen/landet. För ungdomar med utländsk bakgrund används följande kriterier för att bestämma egen grupp: (i) eget födelseland (för utlandsfödda); (ii) födelseland för utlandsfödd förälder med samma kön som individen; (iii) födelseland för utlandsfödd förälder med annat kön än individen. Överexponering är relativt den exponering som skulle förväntas med tanke på kommun, bransch, kön, utbildning och ålder. Nordström Skans och Åslund (2006) redovisar metoderna för att mäta överexponering i mer detalj.

bakgrund har 22 procent invandrare bland sina kollegor på sitt första riktiga jobb vilket är dubbelt så mycket som ungdomar i allmänhet har. Denna överexponering är starkast bland dem med rötter utanför Europa och västvärlden.

Nordström Skans och Åslund (2006) finner att de invandrare

som »andra generationens invandrare« jobbar tillsammans med ofta kommer från föräldrarnas födelseland – det är alltså framför allt den mer specifikt etniska dimensionen som ärvs. Detta är också tydligt när vi studerar de första jobben. I genomsnitt har ungdomar med utländsk bakgrund mer än dubbelt så stor andel kolleger från den egna gruppen på de första jobben som en proportionell fördelning skulle föreslå: överexponeringen är 142 procent. Det finns också stor variation mellan grupper. De som har rötter i Norden är mindre överexponerade än andra grupper.

Ett kanske lite förvånande mönster är att både exponering och överexponering många gånger är högre bland dem som är födda i Sverige med utländska föräldrar jämfört med ungdomar som själva är utlandsfödda. Detta mönster kvarstår när vi studerar enskilda födelseländer (eller mindre grupper av sådana) – fenomenet förklaras alltså inte av att sammansättningen i de grupper som visas i tabellen är olika. En möjlig hypotes är att etniska nätverk blir betydelsefulla för ungdomar först då föräldern är etablerad. De ungdomar som själva har invandrat till Sverige har per definition varit kortare tid i landet jämfört med dem som är födda här. Detsamma gäller också rimligen föräldrarna. Eftersom ställningen på arbetsmarknaden i regel förbättras ju längre tid man har varit i Sverige är det troligt att föräldrarnas kontaktnät är bättre ju längre tid de har varit i Sverige.

Vi har visat att invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund tycks använda sig av kontakter med personer med samma bakgrund för att komma in på sina första riktiga jobb. Det bör dock betonas att detta mönster inte innebär att personer med utländsk bakgrund är de enda som använder sig av information och referenser via personer som de inte har en strikt yrkesmässig relation till för att komma in på arbetsmarknaden. Tvärtom är detta antagligen mycket vanligt. En sådan nätverkseffekt av intresse finns i relationen mellan föräldrar och barn. Vi har studerat i vilken utsträckning någon av föräldrarna arbetar på ungdomars första arbetsplatser. Resultaten visar att var elfte ungdom som fick sitt första jobb 2002 fick det på en arbetsplats där åtminstone en

av föräldrarna arbetade. Lika många började jobba på moderns som på faderns arbetsplats. Dessutom var skillnaderna mellan ungdomar med och utan utländsk bakgrund små. Detta antyder återigen att kontakter i olika former, där en del är direkt relaterade till yrkeslivet men andra av mer social natur, spelar en betydande roll för inträdet på arbetsmarknaden.

Sammanfattning

De arbetsgivare som erbjuder inkörsportarna till arbetsmarknaden för ungdomar som inte studerat på högskolan finns ofta inom handeln. Restaurang och storkök är också viktiga arbetsgivare bland både ungdomar och invandrare som får sina första riktiga arbeten. För invandrare verkar även bemanningsbranschen vara en väg till arbete. I bygg- respektive tillverkningsindustrin är det däremot – relativt branschernas storlek – mindre vanligt att människor gör sitt inträde på arbetsmarknaden.

Privata arbetsgivare är något överrepresenterade bland första-jobben jämfört med offentliga. Småföretag utmärker sig däremot inte som särskilt benägna att anställa dem som är nya på arbetsmarknaden. Detta är ett väntat mönster eftersom små arbetsgivare har svårare att hantera den risk det innebär att satsa på »osäkra kort«. Få ungdomar går in på arbetsmarknaden som egenföretagare, men var tionde person född utanför Europa och Nordamerika tar steget in på arbetsmarknaden på detta sätt. Denna nivå ligger långt över egenföretagandet i befolkningen som helhet.

Det finns ett starkt samband över tiden i var de riktigt unga arbetar. Både i slutet av 1980-talet och i början av 2000-talet återfanns restauranger, centralkök och bensinstationer bland de arbetsplatser som har högst andel unga bland sina anställda med »riktiga jobb«. Det finns alltså typiska ungdomsarbetsgivare. Nedgången i sysselsättning bland unga förklaras dock inte av att dessa branscher har gått tillbaka. Minskningen i antalet arbetande unga har skett inom så gott som alla branscher, och strukturomvand-

lingen mellan branscher har inte systematiskt missgynnats ungdomar.

Det har skett större förändringar över tiden beträffande var nyanlända invandrare arbetar. Så vitt skilda verksamheter som lokalvård och forskning och utveckling har vuxit över tiden och tillhör idag de branscher där en stor andel nyanlända invandrare börjar arbeta. Inte heller nyanlända invandrare tycks ha missgynnats systematiskt av strukturomvandlingen sedan mitten av 1980-talet. Däremot tycks en del av den återhämtning som skedde efter konjunkturedgången på 1990-talet ha berott på en relativt gynnsam utveckling i branscher som traditionellt sett anställer många invandrare.

Många jobb tillsätts via informella kontakter. Eftersom unga och nyanlända saknar egen (svensk) arbetslivserfarenhet och de kontaktytor detta ger, blir de istället beroende av andra typer av nätverk. Arbetsgivarkontakter som uppstår via sommarjobb blir i många fall en väg till snabbt inträde på arbetsmarknaden efter avslutade studier. Dessutom verkar etniska nätverk ha betydelse för hur invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund finner sina första jobb: det är vanligt att börja jobba på arbetsplatser med en stor andel anställda med samma härkomst. För ungdomar är det inte heller ovanligt att man börjar arbeta på samma arbetsplats som en av sina föräldrar. Detta visar att inträdesjobb ofta tillsätts via sociala kontakter och inte enbart via kontakter som knutits på arbetsmarknaden.

Tabellbilaga

De första jobbens fördelning över branscher, sektorer och företagsstorlekar 2002:
invandrare efter födelseregion.

Bransch	Nordiska	Väst- europa, Nord- amerika	Öst- europa	Resten av världen
Jord, skogsbruk	0,6	0,6	1,2	0,4
Tillverkningsindustri	12,1	12,8	21,8	11,8
Bygg	3,6	3,2	2,3	1,4
Handel	18,6	14,9	15,0	16,7
Finansiella tjänster, företagstjänster	17,6	17,2	15,9	16,5
Forskning och utbildning	15,1	24,8	12,0	11,3
Hälsa-, sjukvård	17,7	13,2	20,1	21,8
Personliga kulturella tjänster	10,8	11,4	8,1	17,1
Offentlig administration	3,8	2,0	3,7	3,0
Sektor	0,0	0,0	0,0	0,0
Privata företag	60,6	60,2	57,6	61,0
Privata, övriga	3,4	2,8	1,7	1,7
Offentligt ägda företag	4,0	2,7	5,2	4,3
Offentligt, övriga	32,0	34,3	35,5	33,0
Arbetsställestorlek (privata företag)	0,0	0,0	0,0	0,0
10 eller färre	29,7	29,2	24,2	33,6
11 till 40	24,7	26,8	23,6	19,8
41 till 150	21,2	23,7	27,3	21,7
Fler än 150	24,4	20,2	25,0	24,9
Medelstorlek	322,8	296,1	271,4	261,8
Medianstorlek	32,0	31,5	45,0	33,0
Antal obs	4 850	1 525	5 393	8 721

De första jobbens fördelning över branscher, sektorer och företagsstorlekar 2002:
ungdomar efter utbildningsnivå.

<i>Bransch</i>	<i>Ej gymnasium</i>	<i>Praktiskt gymnasium</i>	<i>Teoretiskt gymnasium</i>	<i>Startat, men ej slutfört universitet</i>	<i>Slutfört universitet</i>
Jord, skogsbruk	1,8	2,4	1,0	0,4	0,3
Tillverkningsindustri	20,8	19,8	16,6	14,9	10,2
Bygg	5,5	7,9	1,6	1,6	1,1
Handel	24,6	26,5	34,8	21,1	6,4
Finansiella tjänster, företagstjänster	11,7	8,3	13,7	18,1	14,1
Forskning och utbildning	5,3	6,1	4,2	16,1	31,7
Hälsa-, sjukvård	17,2	14,1	12,6	11,8	21,6
Personliga kulturella tjänster	12,3	13,2	13,2	9,6	3,8
Offentlig administration	0,7	1,7	2,2	6,5	10,7
Sektor					
Privata företag	69,8	70,6	71,7	57,8	34,7
Privata, övriga	1,9	1,3	1,7	2,2	2,3
Offentligt ägda företag	4,3	4,4	5,3	6,0	4,2
Offentligt, övriga	24,0	23,6	21,3	34,0	58,8
Arbetsställestorlek (privata företag)					
10 eller färre	27,8	27,3	23,1	20,7	16,1
11 till 40	29,7	31,7	30,6	26,8	23,5
41 till 150	21,0	20,3	21,7	21,7	24,3
Fler än 150	21,5	20,7	24,7	30,8	36,1
Medelstorlek	226,2	282,5	267,5	401,3	429,2
Medianstorlek	28,5	26,0	34,0	46,0	72,0
Antal obs	1 077	2 674	1 349	2 193	1 128

Vi har i denna rapport diskuterat inträdet på arbetsmarknaden för ungdomar och nyanlända invandrare. Detta kapitel inleds med en sammanfattning av de resultat som framkommit i tidigare kapitel. Därefter diskuteras vilka implikationer dessa resultat har för beslutsfattare i olika delar av samhället.

Sammanfattning

Inträdet på arbetsmarknaden är en process kännetecknad av genuin osäkerhet. Individer gör en serie utbildnings- och yrkesval som delvis motiveras av vilka effekter detta kommer att få för dem på arbetsmarknaden, men där efterfrågan på olika färdigheter inte är känd på förhand. Arbetsgivare fattar anställningsbeslut där de ofta inte kan vara säkra på hur väl en arbetstagare kommer att passa för arbetet. I förlängningen fattar också arbetsgivarna investeringsbeslut som beror på förväntan om tillgång på olika typer av arbetskraft, beslut som är osäkra på samma sätt som de nyinträddes utbildningsval.

I rapporten studerar vi hur tiden till det första jobbet utvecklats för olika grupper mellan 1985 och 2003. Vi utgår från en definition av »första jobbet« som tar fasta på när en individ för första gången har en inkomst som motsvarar hälften av vad en typisk 45-åring tjänar under ett år. Detta motsvarar ungefär 7 månadslöner för en heltidsanställd städare. När vi studerar tiden till arbetsmarknadsinträde undersöker vi alltså hur lång tid det tar innan en individ för första gången arbetar i relativt stor omfattning. Vårt mått ställer högre krav än scb:s officiella sysselsättningsdefinition

(som är en timmes arbete per vecka), men motsvarar inte en tillsvidareanställning på heltid. Avsikten med definitionen är att mäta inträdet på arbetsmarknaden i meningen att individen har haft en ordentlig anställning, något mer än t.ex. ett sommarjobb, som kan ge en viktig referens vid framtida arbetssökande om personen skulle byta jobb eller förlora sin anställning. Tidigare forskning har visat att detta första steg i etableringsprocessen har stor betydelse för hur det sedan går på arbetsmarknaden. Ett fördröjt eller misslyckat inträde på arbetsmarknaden tycks ha bestående negativa effekter för både ungdomar och invandrare.

Vi börjar vår framställning av arbetsmarknadsinträden med att studera hur ungdomars situation har förändrats. Därefter studerar vi invandrarnas inträde, för att slutligen studera arbetsgivarnas roll för båda dessa grupper. Något förenklat kan man säga att vi först studerar individernas arbetsutbud och de faktorer som påverkar detta, samt hur dessa faktorer har utvecklats över tiden. Därefter studerar vi efterfrågesidan, dvs. vilka mekanismer som påverkar arbetskraftsefterfrågan riktad mot dessa grupper och vad som har hänt med denna över tiden.

Ungdomar

Det är tydligt att inträdet på arbetsmarknaden för ungdomar har fördröjts väsentligt. Den varierande konjunkturen har haft en kraftig inverkan på hur snabbt inträdet har gått vid olika tidpunkter, men det finns också en kraftig och bestående fördröjning som inte kan förklaras av konjunkturen. Till största del kan detta förklaras av den kraftiga expansion av utbildningssystemet som ägde rum under vår studieperiod. Expansionen har skett på flera nivåer: fler påbörjar gymnasieskolan än tidigare, vissa program på gymnasieskolan har förlängts och fler av dem som går ut gymnasiet går vidare till högre studier. Alla dessa förändringar är resultat av tydliga politiska målsättningar. En naturlig följd är att inträdet blir fördröjt.

Arbetsmarknadsinträdet för den grupp av unga som har lägst utbildning, de som inte avslutar gymnasiet, sker över tiden allt se-

nare. Denna grupp har dessutom vuxit i storlek. Även om allt fler ungdomar påbörjar gymnasiestudier har det blivit vanligare att hoppa av studierna i förtid. Denna grupp drabbades hårt av konjunkturnedgången i början av 1990-talet, men högre upp i åldrarna återhämtade sig andelen som hittat jobb i och med att konjunkturen vände. Vi finner dock ingen återhämtning i andelen som hittar jobb kort efter grundskolan. En trolig förklaring är att de som tidigare gick direkt ut på arbetsmarknaden efter grundskolan nu först ägnar ett par år åt gymnasiestudier som de sedan inte slutför.

Många av dem som avslutar yrkesinriktade gymnasiestudier finner jobb direkt efter gymnasiet. Åldern vid inträdet på arbetsmarknaden har dock höjts också för denna grupp, en fördröjning som kvarstår även efter det att konjunkturen förbättrades. Denna fördröjning beror till hälften på att dessa utbildningar tidigare var tvååriga, men gradvis förlängdes till tre år under början av 1990-talet. Anledningen till förlängningen var att de teoretiska inslagen i utbildningarna utökades i syfte att alla gymnasieutbildningar skulle ge grundläggande högskolebehörighet. Övergångarna till högre studier från majoriteten av yrkesutbildningarna är dock fortfarande ytterst få.

Precis som med yrkesprogrammen har tiden till det första arbetet ökat väsentligt för dem som avslutat studieförberedande gymnasium. Fördröjningen är framförallt ett resultat av att de som avslutar dessa utbildningar i högre utsträckning går vidare till högre studier. Men även för dem som inte läser vidare finner vi att det tar längre tid till det första jobbet. En förklaring kan vara att sammansättningen av både gruppen som går vidare och den som inte gör det har förändrats. Expansionen av den högre utbildningen innebär nämligen att både de som går vidare till högre studier och de som inte läser vidare i genomsnitt har allt lägre betyg, en följd av att de som i ökad utsträckning går vidare till högre studier är de som hade bäst betyg av dem som tidigare inte läste vidare. En effekt av detta kan vara att arbetsgivare nu i högre grad tolkar ett beslut om att inte studera vidare som en negativ signal vad gäller individens produktivitet eller ambitionsnivå.

Sedan mitten av 1980-talet tycks det inte ha skett några kraftiga försämringar i inträdeshastigheten för dem som avslutar högre studier. Andelarna som hittat jobb direkt efter studierna har visserligen sjunkit något, men andelen som finner välbetalda jobb snabbt efter studierna har faktiskt ökat. Vi finner också att det finns ett starkt samband över tiden i vilka utbildningsinriktningar som ger goda chanser på arbetsmarknaden, men inget samband mellan arbetsmarknadsutsikter och gymnasiebetyg, dvs. de med bättre betyg tenderar inte att välja utbildningar med gynnsamma arbetsmarknadsutsikter.

Barn till föräldrar med högre utbildning väljer oftare än andra teoretiska gymnasiestudier och de fortsätter till högskolan i större utsträckning. Denna skillnad kvarstår även om man jämför ungdomar med lika bra betyg, vilket innebär att högutbildade föräldrars barn börjar arbeta senare i livet. Men även tiden det tar att hitta arbete efter avslutad utbildning tenderar vara längre för dessa ungdomar. Detta tyder på att de större familjeresurserna ger ungdomarna möjlighet att under någon period välja annan sysselsättning än förvärvsarbete, liksom att vänta på ett mer attraktivt arbete snarare än att ta första bästa.

Utländsk bakgrund är förknippad med lägre deltagande i högre utbildning, men till skillnad från vad som gäller ungdomar med lågutbildade föräldrar, kan detta helt förklaras av skillnader i betyg. Vid en given utbildningsnivå tenderar det att ta längre tid för ungdomar med utländsk bakgrund än för dem med svensk bakgrund att hitta ett arbete, och det gäller särskilt för dem som har sina rötter i utomnordiska länder. Generellt gäller också att det tar längre tid för ungdomar med utländsk bakgrund att finna ett riktigt arbete ju äldre de var när de kom till Sverige. Det är troligt att dessa mönster i större utsträckning beror på svårigheter att få ett arbete än på att denna grupp frivilligt gör val som skjuter upp arbetsmarknadsinträdet.

Invandrare

Många invandrare får arbete direkt när de anländer till Sverige. Ungefär 25 procent har ett första arbete inom ett år, en siffra som står sig både i början och slutet av perioden, även om den var något högre i slutet av 1980-talet och betydligt lägre under lågkonjunkturen på 1990-talet. Men det är också uppenbart att ett stort antal invandrare som kommer till Sverige i arbetsför ålder inte kommer in på arbetsmarknaden alls. Omkring 25 procent av invandrarna har inte hittat ett första jobb hela 9 år efter att de anlät till Sverige.

Det finns goda skäl att tro att invandringsorsaken har stor betydelse för hur det går för invandrare när de väl kommer till Sverige. Medan arbetskraftsinvandrare ofta kommer direkt till ett arbete kommer flyktingar och vissa grupper av anhöriga av naturliga skäl inte alls in på arbetsmarknaden lika snabbt. Det finns stora skillnader mellan ursprungsländer vilka delvis kan förklaras av att orsaken till att man kommit till Sverige varierar beroende på ursprungsland. Invandrare från Finland är till exempel ofta arbetskraftsinvandrare och de lyckas i allmänhet påfallande bra. Men även mellan ursprungsländer med stor flyktinginvandring finns det stora skillnader. De som kom till Sverige från f.d. Jugoslavien under tidigt 1990-tal, kom som flyktingar under värsta tänkbara konjunkturmässiga förutsättningar och få trädde därför in i arbete tidigt. Efter att konjunkturen vände har dock inträdesnivåerna varit slående höga. Invandrare från Chile har haft en utveckling som i vissa avseenden liknar dem från f.d. Jugoslavien, medan mönstren för invandrare från vissa andra länder är minst sagt oroande. En stor andel av invandrarna från Iran, Irak och Afrikas horn tycks inte komma in på arbetsmarknaden. Av dem som anlände 1994 hade mindre än 60 procent i var och en av dessa grupper trätt in på arbetsmarknaden efter 9 år i landet.

Det finns också en betydande variation mellan individer med samma ursprungsland. Män finner till exempel sina första arbeten betydligt tidigare än kvinnor. En förklaring till detta kan vara kvinnors barnafödande och större ansvar för barnen, en annan att

arbetskraftsinvandring är vanligare hos män än hos kvinnor. Vi finner också att de som invandrar i åldrarna 25 till 29 kommer in på arbetsmarknaden snabbast, för yngre och äldre går det långsammare. Ytterligare en framgångsfaktor är utbildning. Trots den bild som ofta förmedlas i media, kommer högre utbildade invandrare snabbare in på arbetsmarknaden än invandrare med lägre utbildningsnivå.

I flera avseenden liknar ungdomar och invandrare varandra i mönstren för inträde på arbetsmarknaden. Det tar i dag längre tid för både ungdomar och invandrare att få sitt första jobb än det gjorde före 1990-talskrisen. Därtill har konjunktursvängningarna påverkat båda grupperna på ett likartat sätt. I bägge grupperna gäller dessutom att de med högre utbildning snabbare får jobb. Gemensamt är också att arbetsmarknadsinträdet för vissa ungdomar och invandrare fördröjs påtagligt till följd av politiskt fattade beslut. Vi återkommer till detta i diskussionsavsnittet nedan.

De första jobben

Arbetsmarknadsinträdet påverkas inte bara av individernas beslut. Även arbetsgivarsidan är av central betydelse. Därför är det intressant att ta reda på vilka arbetsgivare som erbjuder inträdesjobb och i vilken utsträckning det fördröjda arbetsmarknadsinträdet har sin förklaring i att dessa arbetsgivare har försvunnit. Vi belyser hur ungdomar och invandrare kommer i kontakt med sina första arbetsgivare för att få en bättre förståelse för hur denna »matchningsprocess« fungerar för dem som saknar tidigare arbetslivserfarenhet.

Tillverkningsindustrin anställer relativt få nyinträdande, vilket antagligen kan förklaras av låga rekryteringstal generellt. Däremot tycks handeln vara en viktig inkörsport för framför allt lågutbildade ungdomar, men är även av betydelse för invandrare. För invandrare erbjuds förhållandevis många »första-jobb« i företag som sysslar med företagstjänster. Bland de sistnämnda företagen ingår dels bemanningsbranschen, dels lokalvårdsföretag, vilka

anställer relativt många nyanlända invandrare. Unga med utländsk bakgrund liknar i många avseenden andra ungdomar, men har precis som vuxna invandrare förhållandevis ofta sina första jobb inom hälso- och sjukvård, eller i företag inom kategorin »personliga och kulturella tjänster«, vilken exempelvis inkluderar restauranger.

Småföretagen tycks, trots att de generellt står för många nyanställningar, inte erbjuda inträdesjobb för unga i någon större utsträckning. I stället är företag som erbjuder inträdesjobb för unga och invandrare i genomsnitt större än de företag som nyanställer i allmänhet. Detta kan rimligen förklaras av den risk som det innebär att erbjuda någon ett första arbete. För en liten arbetsgivare kan denna risk vara svårare att hantera än för en större. Egenföretagande är en ovanlig väg in på arbetsmarknaden för ungdomar. Bland invandrare födda utanför Europa och Nordamerika är egenföretagande en vanligare inträdesväg: 10 procent av dem i privata företag hade sitt första arbete som egenföretagare 2002, vilket ska jämföras med 5 procent för befolkningen i allmänhet.

Det var i stort sett samma branscher som anställde personer under 20 år 2003 som i slutet av 1980-talet. För gruppen som är något äldre (21–24) har det inte heller skett några större förändringar över tiden i detta avseende. För båda dessa unga ålderskategorier har deras andel bland de anställda minskat inom snart sagt alla branscher.

Förändringar i den totala sysselsättningens branschsammanställning förklarar ingenting av den nedgång i sysselsättning för ungdomar som skett sedan slutet av 1980-talet. Det finns därmed inget stöd för att strukturomvandlingen under den senaste 15-årsperioden skulle ha missgynnat de unga. I den mån teknisk utveckling eller internationell konkurrens har missgynnat ungdomar har den i så fall gjort det inom alla branscher, snarare än genom en förändrad branschammansättning. Mot detta talar t.ex. att en ökad datoranvändning snarast bör ha gynnat yngre på äldres bekostnad.

För invandrare finns däremot tecken på intressanta efterfrågeförändringar. Stabiliteten över tiden beträffande inom vilka bran-

scher invandrare startar sina karriärer är något lägre än för ungdomar. Det finns med andra ord mer av »typiska ungdomsbranscher« än vad det finns »typiska invandrarbranscher«. Dessutom tycks delar av återhämtningen efter 1990-talskrisen ha drivits av en gynnsam utveckling av sysselsättningen i de branscher som traditionellt sett anställer många nyanlända invandrare.

Inom arbetsmarknadsforskningen finns en växande förståelse för betydelsen av informella kontakter och referenser på arbetsmarknaden. I linje med detta ser vi att sommarjobb är en viktig inkörsport till de första jobben för dem som går direkt från gymnasium till arbete: ungefär var femte får sitt första jobb på en arbetsplats där han eller hon jobbat under studietiden. Dessutom får invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund ofta sina första jobb på arbetsplatser med en överrepresentation av invandrare, i synnerhet sådana från samma ursprungsregion som de arbetssökande. Ungdomar utan utländsk bakgrund finner däremot sina första jobb på arbetsplatser där det inte finns någon överrepresentation av invandrare. Sambandet tycks alltså inte bero på att invandrantäta arbetsplatser generellt sett är inträdesarbetsplatser, utan på vem som har kontakter med dem som arbetar där. Detta tyder på att sociala nätverk erbjuder viktiga ingångar till de första jobben. Intrycket förstärks av att var elfte ungdom, med eller utan utländsk bakgrund, får sitt första jobb på en arbetsplats där någon av föräldrarna arbetar.

Diskussion

Vad kan och bör politiker göra?

De resultat vi presenterar i denna rapport syftar till att problematisera frågan om ungdomars och invandrares arbetsmarknadsinträde. Hur har utvecklingen sett ut över tiden och vad kan förändringarna bero på? I en sådan analys är det naturligt att beakta de omfattande politiska ambitionerna på området. En första fråga gäller dock i vilken utsträckning politiska beslut *kan* påverka hur

fort det går för nyinträdande att hitta sina första jobb. Arbets-sökande och utbildningsval är i en marknadsekonomi individers eget ansvar. Tvärtemot den bild som ofta ges i medier och av (oppositions-) politiker, kan inte politiker i allmänhet »ordna jobb«. Arbeten uppstår som regel i ett samspel mellan arbetssökande och arbetsgivare där statsmakten inte spelar någon avgörande roll. Detta blir tydligt i diskussionen om arbetsförmedlingen som ofta beskylls för att inte kunna »ordna jobb« åt de arbetssökande. Även om det naturligtvis kan finnas anledning att kritisera och debattera arbetsförmedlingarnas arbete, är det viktigt att komma ihåg att arbetsförmedlingen i normalfallet inte kan förväntas ordna fram jobb åt någon. Arbetsförmedlingens uppdrag är framför allt att *underlätta för den arbetssökande att själv hitta arbete*. Detta illustrerar även politikens roll i stort. Det är individen själv som väljer väg in på arbetsmarknaden och som fattar de avgörande besluten. Valen påverkas dock av vilka möjligheter som erbjuds, den information som finns tillgänglig och den incitamentsstruktur som råder. Dessa faktorer är i sin tur bara delvis påverkbara genom politiska beslut. Målsättningen för politiken bör vara att underlätta för den inträdande att göra val som leder till ett positivt utfall, både på arbetsmarknaden och i andra dimensioner. När det gäller arbetsgivarna är situationen likartad. Politiker kan inte tvinga företag att vare sig anställa eller investera, dessa beslut måste fattas av företagen själva. Däremot kan politiska beslut påverka förutsättningarna under vilka företagen verkar, och därigenom i vilken grad anställningar och investeringar blir lönsamma för arbetsgivarna.

En andra generell fråga om politikens roll gäller i vilken utsträckning politiken *bör* utformas så att den styr individers val och företags beslut. Ett starkt vägande argument mot detta är att individer själva kan antas vara de som vet bättre än politiker, stat och myndigheter både vad de är bra på och vad de uppskattar att göra. Ett argument för en politisk styrning är dock att en stor del av såväl intäkter som kostnader som följer av individers val faller på andra än den som gör valet, i synnerhet i ett välfärdssamhälle som det svenska. Genom att en stor del av tiden innan man hittar sitt

första jobb finansieras av skattemedel för exempelvis högre utbildning eller svenskundervisning, och eftersom intäkterna från förvärvsarbete genererar skattemedel, blir vi alla, genom välfärdsstaten, intressenter i varandras beslut.

Ytterligare en viktig aspekt i diskussionen om politikens roll är att ett realistiskt utformat system inte kan erbjuda individerna alla tänkbara möjligheter. Av praktiska skäl måste t.ex. utbildningssystem och mottagningssystem för invandrare ha en någorlunda enhetlig utformning. Detta innebär i sin tur att politiker i praktiken måste besluta om vilka alternativ som kan erbjudas. Ett förslag om att t.ex. förlänga yrkesutbildningen leder således till att en längre studieväg tillkommer, men också att en kortare försvinner. Politiker måste fatta beslut som påverkar vilka alternativ en individ har möjlighet att välja mellan, och oavsett vilket beslutet blir begränsar det någons möjlighet till ett optimalt val. En rimlig om än tämligen allmänt hållen princip för hur besluten bör utformas är därför att man bör försöka skapa institutioner som gör att ungdomar och invandrare fattar beslut som är meningsfulla både för individen och för samhället i stort.

Insatsernas värde – och kostnader

Många av de resultat vi har redovisat för ungdomar och för invandrare visar att en stor del av tiden före inträdet tillbringas utanför arbetsmarknaden, t.ex. i utbildning, introduktionsprogram eller språkutbildning för invandrare. Dessa aktiviteter syftar inte endast till att underlätta inträdet på arbetsmarknaden. Utbildning har ett socialt eller personligt värde utöver arbetsmarknadskonsekvenserna och introduktionsprogrammen syftar till att underlätta etableringen i det svenska samhället i även andra avseenden än de arbetsmarknadsmässiga. En viktig insikt som följer av att studera tiden till arbetsmarknadsinträde är att alla dessa aktiviteter kan ha positiva effekter på och utanför arbetsmarknaden, men att de också medför betydande arbetsmarknadsmässiga kostnader. Tid som tillbringas i utbildning eller introduktionsåtgärder har en al-

ternativkostnad bestående av vad tiden annars skulle ha använts till. Detta innebär att det ur ett arbetsmarknadsperspektiv inte är tillräckligt att den som genomgått någon form av utbildning lyckas lika bra som om han eller hon inte hade fullföljt utbildningen. De positiva effekterna måste också uppväga kostnaden i termer av den tid som kunde ha tillbringats på arbetsmarknaden. Hur stora dessa alternativkostnader är beror alltså på hur tiden annars hade kunnat användas.

Det förefaller som om den kraftiga expansion av utbildningssystemet som genomfördes under 1990-talet delvis byggde på uppfattningen att det är oproblematiskt att öka antalet utbildningsplatser vid en tidpunkt då efterfrågan på arbetsmarknaden är låg. På liknande grunder utökades utbildnings- och introduktionsinsatserna för invandrare under de år då arbetslösheten var hög. Det finns dock ett allmänt problem med detta: sysselsättning kräver både efterfrågan på arbetskraft och utbud av personer som vill arbeta. Om man i tider av hög arbetslöshet gör stora strukturella förändringar bör man därför också beakta de långsiktiga effekterna på arbetsutbudet. När konjunkturen vänder och det utvidgade utbildningssystemet består, kommer alternativkostnaderna för utbildningen att öka dramatiskt. Eftersom studenterna endast bär en del av denna kostnad blir effekten att sysselsättningen inte återhämtar sig som den annars skulle ha gjort. Om en kortsiktig brist på jobb möts med en permanent minskning av arbetskraftsutbudet, får därför tillfälliga chocker permanenta effekter. Detta innebär att en felaktig föreställning om att nedgången i antalet jobb beror på permanenta strukturella förändringar riskerar att bli självuppfyllande.

Ett viktigt exempel är språkundervisning och andra introduktionsinsatser för nyanlända invandrare. Dessa är naturligtvis väl-motiverade i många fall, men det är ändå värt att diskutera vilka problem som kan uppstå ifall sådana insatser görs slentrianmässigt och utan kunskap om vilka effekterna blir. Det är t.ex. möjligt att skapandet av institutioner som individer måste passera på väg till arbetsmarknaden de facto snarare fördröjer än underlättar inträ-

det. När det gäller svenska för invandrare (SFI) har det länge funnits en farhåga om att arbetsförmedlare vägrar registrera personer utan genomförd SFI som arbetssökande. Även om det idag inte är en officiell praxis är det sannolikt att sökande utan SFI ges lägre prioritet på förmedlingarna. Undersökningar visar dock att förhållandevis många redan idag arbetar även om de har mycket begränsade kunskaper i svenska. Detta talar för att det är fel att se svenska som ett nödvändigt villkor för arbetsmarknadsinträde. I den sedan länge pågående diskussionen kring SFI finns insikten att kombinationen undervisning och praktik/arbete i många fall är den bästa lösningen, men att verkligen nå dit förefaller vara svårt.

Vi vet i nuläget ytterst lite om vilka effekter olika typer av introduktionskurser har, men om inte utbildningsinnehållet är tillräckligt meningsfullt innebär dessa kurser framför allt förlorad tid. Det faktum att ett betydande antal högskoleutbildade invandrare tillbringar flera år med att läsa in svensk grundskola är beklämmande. Det är svårt att inte se detta som ett slöseri med individers tid och offentliga medel samtidigt som det sannolikt också är skadligt för individernas självrespekt.

Ett utbildningsväsende med sikte på arbetsmarknaden

Arbetsmarknadssituationen för ungdomar varierar beroende på deras utbildningsnivå. En majoritet av dem som avslutar gymnasiala yrkesutbildningar hittar arbeten tämligen fort. Mycket tyder dock på att den reform som genomfördes i början av 1990-talet, och som förlängde dessa utbildningar, inte var lyckosam ur ett arbetsmarknadsperspektiv. Inget tyder på att reformen förbättrade studenternas arbetsmarknadsutsikter efter avslutad utbildning. Övergångarna till högre studier är fortfarande försumbart små från de flesta yrkesprogram. Den huvudsakliga effekten av förlängningen tycks ha varit att fördröja inträdet på arbetsmarknaden med ett år för dem som genomgår utbildningen, samt att det blivit svårare att klara av utbildningen för dem som saknar intresse för de akademiskt inriktade ämnena. För att kunna motivera för-

längningen av yrkesutbildningen krävs därför att man kan visa att den har påtagliga fördelar utöver att ge behörighet till högskolan. Dessa kan mycket väl finnas, men de återstår att påvisa.

Situationen för dem som inte slutför gymnasiet ser ytterst bekymmersam ut. Än värre är att denna grupp har blivit större med tiden och att allt färre i gruppen snabbt tar sig in på arbetsmarknaden. En rimlig förklaring till att färre klarar av studierna är att kraven för att ta sig igenom gymnasieskolan har ökat, bland annat på grund av att det teoretiska inslaget i yrkesutbildningarna har ökat. Fördröjningen av inträdena på arbetsmarknaden beror i sin tur sannolikt på att allt fler påbörjar gymnasiestudier utan att fullfölja dem. Dagens system kombinerar en höjd ribba för att ta sig igenom utbildningen med kraftansträngningar för att få in elever som inte ens med de tidigare, lägre kraven påbörjade gymnasiet. Det ligger nära tillhands att tro att detta härrör från en politik byggd på missriktad välvilja kombinerad med en svag analys av vad som orsakar gruppens problem på arbetsmarknaden. Även om gymnasieavhoppare definieras utifrån avsaknaden av utbildning utöver grundskolan är det långt ifrån säkert att deras svårigheter att få arbete beror på att de saknar utbildning. Det är osannolikt att lösningen på problemen ligger i att de uppmuntras att ta del i utbildningar som de ändå inte kommer att slutföra. Risken är att denna politik har gjort »det bästa till det godas fiende«.

Reformer av yrkesgymnasiet har varit under diskussion en längre tid. När detta skrivs i oktober 2006 har den nytilträdde regeringen aviserat reformer som går längre i riktning mot renodlade yrkesutbildningar, ofta kallade »lärlingsutbildningar«. För att dessa ska utgöra en realistisk väg ut på arbetsmarknaden för dem som inte kan eller vill fullfölja gymnasiet måste man undvika frestelsen att lägga in teoretiska inslag som inte är direkt relevanta för att komma in på arbetsmarknaden – poängen är just att det behövs en ingång för dem som inte uppskattar sådana inslag. Beskrivningar om att eleverna ska kunna lägga till teoretiska ämnen efter önskemål signalerar att det kan vara befogat med en farhåga om att de reformerade utbildningarna i praktiken kan komma att

bli för teoretiska. Som konstaterades ovan kan i praktiken inte utbildningssystemet vara helt anpassat efter varje individ. »Frivilliga« kurser kan också via normer och förväntningar komma att uppfattas som obligatoriska, vilket kan leda till att avhoppen inte minskar i önskad omfattning.

Fokus för diskussionen av utbildning i denna rapport har genomgående varit dess arbetsmarknadseffekter. En framgångsrik utbildning har andra välfärdsvinster i termer av ökad förståelse av natur och samhälle, självförtroende och, i bästa fall, självinsikt. Att släppa ambitionen att alla ska gå igenom gymnasiet kan därför också innebära förluster. När det gäller dem som idag misslyckas i gymnasiet förefaller dock inte förlusterna i dessa avseenden vara betungande: det är inte osannolikt att ett snabbt inträde på arbetsmarknaden kan ge väl så positiva välfärdseffekter som ett par års misslyckade gymnasiestudier.

I detta sammanhang kan det vara på sin plats att diskutera de problem som ofta framhålls med för tidig stratifiering, dvs. uppdelning av ungdomar i olika fåror där möjligheterna till fortsatta studier varierar. Den stora risken med att erbjuda tidiga utbildningsval hänger samman med de inlåsningseffekter som kan uppstå. Den som är tillfälligt omotiverad och som kanske har föräldrar som inte uppmuntrar till vidare studier riskerar att göra ett kortsiktigt behagligt, men långsiktigt felaktigt val om möjligheten finns. De internationella erfarenheterna från länder med tidig stratifiering i skolan såsom Tyskland, Österrike och Italien, visar att tidiga studieval medför kostnader både i termer av effektivitet och jämlikhet. Ju tidigare valen görs, desto mindre vet eleven och dess familj om hans eller hennes studiekapacitet och framtida intressen. Det gör att risken för att fatta fel beslut är stor. Dessutom visar erfarenheten att tidiga val tenderar att missgynna ungdomar med lägre social bakgrund. Men de svenska erfarenheterna antyder att det även finns en kostnad förknippad med för sen stratifiering, eftersom den helt enkelt kan göra den sammanhållna utbildning som erbjuds för svår, eller alltför ointressant, för vissa grupper.

Kostnaderna för tidig stratifiering gör att det är det viktigt att

studieval föregås av ordentlig information och vägledning där både föräldrar och elever får kännedom om de alternativ som finns och dess konsekvenser. Därtill är det viktigt att erbjuda möjligheter att vid ett senare tillfälle ändra väg. Komvux erbjuder redan sådana alternativ. Poängen med att öppna för denna möjlighet vid ett senare tillfälle snarare än att integrera den i all undervisning är uppenbar. För det första innebär det att inte alla måste bära bördan av extra studier för att några ska kunna ändra väg. För det andra kommer en sådan förskjutning av de teoretiska inslagen antagligen också gynna dem som verkligen vill ändra inriktning eftersom det kan vara lättare att tillgodogöra sig det teoretiska utbildningsinnehållet när (och om) viljan att läsa vidare infinner sig.

Den ökade tillgången på högskoleplatser har haft stor effekt på arbetsmarknadsinträdet för dem som följer gymnasiets studieförberedande utbildningar och för övergångarna till högre studier. De nya grupper som nu kommer in på högskolan skulle tidigare ha trätt in på arbetsmarknaden direkt, bl.a. för att betygen inte räckte till för högre studier. Genom att en större andel ungdomar idag läser vidare på högskolan har genomsnittsbetygen sjunkit både bland dem som läser vidare och bland dem som inte läser vidare. Det är möjligt att denna förändring har inneburit att arbetsgivarna har mindre tilltro till ambitionsnivån hos dem som idag väljer att inte läsa vidare. Dessutom har sannolikt »signalvärdet« av att ha studerat på högskolan minskat eftersom fler personer med sämre betyg gör det jämfört med tidigare. Därmed kan arbetsmarknadsutsikterna i genomsnitt ha försämrats inom båda dessa grupper, även om läget för dem som nu tillkommit bland de högskoleutbildade kan ha förbättrats.

Även om det inte är uppenbart att uppehållen mellan gymnasium och högskola blivit längre sedan mitten av 1980-talet, är svenska universitetsnybörjare förhållandevis gamla. Individens kostnader för en snabbare övergång till högre studier är sannolikt relativt små, medan vinsterna kan bli stora. De inskränkningar i möjligheterna till konkurrenskomplettering som nu tycks vara på

väg är ett steg i denna riktning, men antagligen kan betydligt mer göras för att uppmuntra ungdomar att avsluta sina gymnasiestudier inom tre år och därefter övergå till universitet utan ett alltför långt uppehåll. De politiska styrmedlen är här dessutom betydande – antagningsreglerna till högre studier är ett kraftfullt verktyg för att styra hur snabbt övergångarna sker.

Vikten av kontakter och korrekt information

Trots att universitets- och högskolestudenter i allmänhet inte tycks ha speciellt stora problem att ta sig in på arbetsmarknaden kan det vara av intresse att fundera över hur arbetsmarknadsinriktad den högre utbildningen egentligen är. Fastän det över tiden i stort sett är samma utbildningar som snabbt leder till förvärvsarbete, finns inget samband mellan arbetsmarknadsutfall och betyg. Det tyder på att chanserna att få ett jobb inte prioriteras av studenterna när de gör sina utbildningsval. Det är självklart att individers utbildningsval inte bara styrs av arbetsmarknaden, utan också av intresse och i viss mån tillfälligheter. Men det bör ifrågasättas om den information som riktas till studenter som ska välja inriktning ger en korrekt bild av vilka arbetsmarknadsutsikterna faktiskt är. Vi finner heller inte att utbildningar som över tiden snabbt lett till arbete ökar i omfattning jämfört med andra. Detta tyder på att intresset från statsmakten för att unga ska hitta arbete efter sin utbildning inte heller är betydande.

Även om det inte är trivialt att prognostisera vilka utbildningar som fyller arbetsmarknadens krav i framtiden bör man inte heller överdriva svårigheterna. Det finns antagligen vinster att göra genom att på marginalen anpassa utbildningssystemet efter de erfarenheter som finns från tidigare år. Att omfördela en del av platserna från utbildningar där svårigheterna att hitta jobb har varit stora under många år till förmån för utbildningar där övergångarna gått snabbare kan knappast ge annat än positiva effekter. Att däremot låta tillfälliga konjunktursvängningar och modenycker påverka platstillgång är inte att rekommendera.

För att en sådan politik ska vara meningsfull krävs att studenterna har möjlighet att bedöma vilka utbildningar som leder till jobb. För att uppnå detta måste kunskapsläget om utfallet på arbetsmarknaden beroende på utbildningsval förbättras, och den kunskap som finns måste i högre grad göras tillgänglig för studenterna. Det nyligen annonserade initiativet från Arbetsmarknadsstyrelsen om att sammanställa sådan information är ett lovvärt initiativ i rätt riktning. Det är nödvändigt att redan på ett tidigt stadium diskutera och informera om betydelsen av utbildningsval – i synnerhet om sådana val ska göras tidigare än vad som sker i dag. Indikationer tyder på att det nuvarande informationsläget är långt ifrån tillfredsställande. Ett exempel är informationen som Stockholms Stad lämnar till dem som ska göra sitt gymnasieval (Stockholm Stad, 2005). Genomgående betonas här vikten av att välja efter intresse, och arbetsmarknaden kommenteras mest utifrån hur svårt det är att prognostisera dess framtida behov. Informationen om mediegymnasiet är närmast är att betrakta som desinformation: den bild som lämnas om vilka yrken man utbildar sig till genom medieprogrammet har väldigt litet gemensamt med den dystra verklighet som råder enligt SCB (2006). Endast 3 procent av dem som gått programmet jobbar inom närliggande områden!

Vår analys tyder på att kontakter har stor betydelse för var ungdomar och invandrare får sina första jobb. Denna kunskap är en inte oväsentlig byggsten till att förbättra övergångarna från utbildning till jobb. Inslag av praktik finns redan nu inom många mer yrkesinriktade utbildningar, på gymnasieskolan genom APU (arbetsplatsförlagd utbildning), även om denna ofta kritiserats för att inte vara förlagd till riktiga arbetsplatser, och på universitetsnivå genom t.ex. examensarbeten. Det finns dock anledning att fundera över hur man kan öka inslagen av relevant praktik inom olika delar av utbildnings- och introduktionssystemet.

Vi vet också att många invandrare använder sig av »etniska« kontakter i sina försök att hitta arbete. En risk med den bostadsplaceringspolitik som nyligen återinförts för vissa grupper, är att

den försvårar för invandrare att komma in på arbetsmarknaden. Anledningen är dels att de inte kan dra nytta av kontakter med landsmän som redan har arbete, dels att invandrarna riskerar att placeras i områden där arbetsmarknaden är dålig men där det finns lediga bostäder. Dessutom tyder forskningen på att ett mottagningssystem som premierar inträde på arbetsmarknaden, snarare än kursverksamhet, ger bättre resultat. I detta fall har utvecklingen på senare tid gått i en riktning som förhoppningsvis kommer att underlätta inträdet.

Politik för en öppen arbetsmarknad

Hittills har diskussionen i mångt och mycket handlat om utbildnings- och introduktionssystemet. Men hur kan övergången till arbete förbättras givet att man avslutat utbildning eller introduktion? Här har både näringspolitik och arbetsmarknadspolitik en viktig funktion. De utvärderingar som finns av arbetsmarknadspolitiken ger en relativt entydig bild för ungdomar. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder av typen arbetsmarknadsutbildning och arbetspraktik riskerar att förlänga tiden till jobb om de sätts in för ungdomar generellt. Anledningen är att de flesta arbetslösa ungdomar (till skillnad från äldre arbetslösa) hittar jobb relativt snabbt även utan åtgärder. Trots att ungdomsarbetslösheten är hög handlar det här inte om långtidsarbetslöshet i samma utsträckning som för andra grupper. Eftersom den som deltar i en arbetsmarknadsåtgärd i allmänhet inte söker jobb riskerar deltagarna att »låsas in« och därmed inte hitta arbete lika snabbt som de annars skulle ha gjort. Däremot visar utvärderingar att åtgärder som stimulerar de ungas jobbsökande har positiva effekter. Exempelvis visar Forslund och Nordström Skans (2006) att de som ännu inte fyllt 25 i enlighet med regelverket prioriteras i arbetsförmedlingarnas matchningsarbete under de första 100 dagarnas arbetslöshet, och ofta placeras i åtgärder i slutet av denna period. Effekten är att de som är 24 år hittar arbeten i högre utsträckning än de som är 25 år under de första 100 dagarna, men inte därefter. Resultaten talar för att ung-

domarna antingen självmant söker arbeten för att slippa ta del av åtgärderna, eller att den extra hjälp de får från förmedlarna gör att de söker arbete mer eller effektivare. Oavsett vilken tolkning som är riktig visar resultaten att jobbsökande faktiskt är en effektiv väg till arbete. Det verkar också vara så att kommunala program, vilka är de som huvudsakligen erbjuds ungdomar, fungerar väsentligt sämre än andra program när det gäller att hjälpa ungdomar till jobb. Därtill tycks praktikprogram också vara mer effektiva än arbetsmarknadsutbildningsprogram. En förklaring är antagligen att dessa ger värdefulla kontakter på arbetsmarknaden.

Beträffande arbetsmarknadspolitiken för invandrare visar erfarenheterna från arbetsförmedlingens generella arbetsmarknadspolitiska insatser att »rangordningen« mellan program är densamma för utlandsfödda som infödda: åtgärder som ligger närmast vanliga arbeten ger individen bättre chans till fortsatt arbete. Kunskapsläget om den omfattande politik som bedrivs och/eller finansieras av andra aktörer (kommuner, länsstyrelser, esf-rådet) är däremot dåligt. Det finns också än så länge få utvärderingar av arbetsförmedlingarnas nya åtgärder som syftar till att underlätta inträdet för utlandsfödda. Vissa resultat pekar dock på att intensifierad sök- och matchningshjälp kan vara en fungerande metod även för denna grupp som är på väg in på arbetsmarknaden.

En förändring av arbetsmarknadspolitiken som troligen skulle erbjuda en enklare väg in i yrkeslivet för de riktigt unga arbetslösa, vore att ta bort de restriktioner som hindrar personer under 20 att delta i annan arbetsmarknadspolitik än den som erbjuds inom de kommunala ungdomsprogrammen. På samma sätt är det sannolikt att nyanlända skulle gynnas av färre uttalade eller outtalade krav på genomförd introduktion innan insatser som kan tänkas leda till ett arbete blir aktuella. Att istället låta arbetsförmedlarna, tillsammans med de arbetssökande, avgöra vilka åtgärder som passar individen bäst, oavsett ålder eller vistelsetid, skulle antagligen ha positiva effekter på dessa gruppers chanser att hitta jobb. Dessutom vore det en positiv signal i riktning mot att arbete är legitimt även om man inte har fyllt 20 år eller har fullgoda kunskaper i svenska.

Utbud, efterfrågan och institutioner

Uppdelningen i efterfrågan och utbud som vi gjort i denna rapport är delvis artificiell – alla aspekter som vi studerar påverkas naturligtvis av såväl efterfrågan som utbud. Det är därför naturligt att ställa frågan om de institutionella förändringarna inom utbildningssystemet, som t.ex. minskat utbudet av ung arbetskraft genom att allt fler läser vidare, var ett nödvändigt svar på förändringar i efterfrågan på arbetsmarknaden. De resultat vi presenterar tyder inte på att det skett någon strukturomvandling inom näringslivet som systematiskt missgynnat de nyinträdande. De mönster vi ser förutsätter i så fall att en sådan utveckling skett inom samtliga branscher där de nyinträdande arbetar utan att ha påverkat relationen mellan branscher. Detta är mindre troligt: varken teknisk utveckling eller internationell konkurrens är trovärdiga förklaringar till att andelen ungdomar i exempelvis campingbranschen fallit så kraftigt.

Om inte strukturomvandlingen missgynnat ungdomar eller invandrare, vad förklarar då den bestående fördröjning av inträdet som vi i olika grad ser på alla nivåer för ungdomar och för de flesta invandrargrupper? Det är viktigt att komma ihåg att arbetskraftens sammansättning har förändrats så mycket att det är vanskligt att tolka tidsmönstren, ens om analysen görs per utbildningsnivå eller ursprungsland. Inom dessa kategorier har det skett stora förändringar, bl.a. till följd av utbildningsexpansionen som gör att betygsmässigt svaga grupper läser vidare i större utsträckning än förr. Det får konsekvenser för såväl studieresultat som signalvärdet av utbildning liksom för signalvärdet av att avstå från utbildning. Nivån på ungdomsarbetslösheten och svårigheterna att komma in på arbetsmarknaden påverkas naturligtvis både av hur många och av vilka som deltar i arbetskraften.

Om vi, trots denna invändning, är villiga att acceptera att inträdesmöjligheterna för stora grupper unga och nyanlända faktiskt har försämrats i viss utsträckning, vad beror då detta på? Det ligger nära tillhands att tolka det som en naturlig, om än oönskad, effekt av de högre arbetslöshetsnivåer som råder allmänt idag.

När arbetslösheten stiger – permanent eller tillfälligt – drabbas de som ännu inte kommit in på arbetsmarknaden hårt. Denna tolkning innebär att policyrekommendationerna snarare bör inriktas på en lönebildning och en näringspolitik som ger en låg strukturarbetslöshet, samt en konjunkturpolitik för att undvika alltför kraftiga svängningar i arbetslöshetsnivån.

Å andra sidan är det inte troligt att en aldrig så god politik inom dessa områden leder till en återgång till de extremt låga arbetslöshetsnivåer som rådde under 1980-talet. Mot bakgrund av de resultat som tyder på långsiktigt negativa konsekvenser av svårigheter att komma in på arbetsmarknaden kan det finnas anledning att fundera över om de nya, högre arbetslöshetsnivåerna kräver särlösningar för dem som träder in på arbetsmarknaden för första gången. Vissa institutionella förändringar som har skett under senare år har också gått i en riktning som gynnar nyinträdan- de. Till skillnad från den bild som ofta ges i medierapporteringen, är den svenska arbetsrätten idag inte att betrakta som speciellt strikt i ett internationellt perspektiv. Framför allt har möjligheterna till visstidsanställningar ökat, vilket är till fördel för dem som uppfattas som osäkra kort eftersom de aldrig har varit i arbete. Ett ökat sjuklöneansvar har därtill sannolikt missgynnat äldre snarare än unga. Särbehandling när det gäller arbetsrätt eller arbetsgivaravgifter för unga och nyanlända flyktingar har diskuterats högljutt i Sverige och andra länder som ett sätt att underlätta för vissa grupper på arbetsmarknaden. Ett problem med särlösningar är dock att träffsäkerheten sannolikt är dålig när det gäller att uppmuntra just till den första anställningen. De som etablerats tidigt är inte i behov av subventioner och ska rimligen inte heller behöva utstå osäkrare villkor under längre tid än andra, medan de som tagit allra längst tid på sig att komma in riskerar att falla utanför särregleringar som utgår från ålder eller vistelsetid.

De politiskt beslutade institutioner vi diskuterat här är inte de enda som påverkar de nyinträdandes möjligheter. Även lönebildningen är en viktig faktor, och här spelar arbetsmarknadens parter en avgörande roll. För dem som träder in på arbetsmarknaden

utan referenser och ibland också i avsaknad av formella kvalifikationer kan höga ingångslöner vara ett hinder. Om arbetsgivare och fackföreningar kan komma överens om lösningar som innebär att ingångslönerna inte sätts för högt är det sannolikt en betydligt bättre lösning för dessa grupper än fler trubbiga särlösningar i lagstiftningen. Det är också möjligt att den allmänt högre utbildningsnivån i ekonomin och en ökad betydelse av fortbildning på arbetsplatsen inneburit att betydelsen av lönetrappor, t.ex. på grund av s.k. interna arbetsmarknader, spridit sig till områden som tidigare kunnat fungera med relativt liten lönespridning. I sådana fall kan det krävas att lönebildningen anpassar sig till den nya verkligheten så att inte en för platt löneprofil gör att ingångslönerna hamnar för högt och stänger ute unga och nyinvandrade. Det är värt att påpeka att detta inte är ett argument för allmänt sänkta löner, utan för en omfördelning av inkomsten över tiden i arbete.

Vi har i denna rapport försökt ge en bild av hur vägen in på arbetsmarknaden ser ut och hur den har förändrats under de senaste decennierna. Bilden visar att det finns anledning att fundera över den tid det tar för ungdomar och invandrare att hitta arbete på den svenska arbetsmarknaden. Det gäller både den tid det tar innan de påbörjar sitt arbetssökande, dvs. för ungdomar i huvudsak tiden i utbildning och för invandrare tiden som tillbringas i både utbildnings- och introduktionsväsendet, och de förhållanden som råder när de väl avslutat sin tid i dessa system. Utmaningen är att finna former för politiken som ger ungdomar och invandrare fritt inträde i arbetslivet och i samhället som helhet.

Referenser

- Acemoglu, D. (2002), »Directed Technical Change«, *Review of Economic Studies*, vol. 69:4, s. 781–810.
- Andersson, P. och E. Wadensjö (2004), »Hur fungerar bemanningsbranschen?« IFAU Rapport 2004:15.
- Andersson, R. (2000), »Etnisk och socioekonomisk segregation i Sverige 1990–1998«, i J. Fritzell (red.) *Välfärdens förutsättningar – arbetsmarknad, demografi och segregation*, SOU 2000:37, Fritzes.
- Andersson, G. (2004), »Childbearing after Migration: Fertility Patterns of Foreign-born Women in Sweden«, *International Migration Review*, vol. 38, s. 747–774.
- Appelqvist, M. (2000), »Flyktingmottagandet och den svenska välfärdsstaten under 1990-talet«, i J. Fritzell (red.) *Välfärdens förutsättningar – arbetsmarknad, demografi och segregation*, SOU 2000:37, Fritzes.
- Arai, M. och R. Vilhelmsson (2004), »Unemployment-risk Differentials Between Immigrant and Native Workers in Sweden«, *Industrial Relations*, vol. 43, s. 690–698.
- Arnell Gustafsson, U. (2000), »Marknad eller utbildningspolitik? Om ungdomars extrajobb och den arbetsplatsförlagda utbildningen som väg in i arbetslivet«, *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, vol. 3, s. 167–184.
- Baker, G., M. Gibbs och B. Holmstrom (1994), »The Internal Economics of the Firm: Evidence from Personnel Data«, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 109, s. 881–919.
- Bandura, A. (1997), *Self-Efficacy. The Exercise of Control*. Freeman.
- Becker, G. (1964), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, (tredje utgåvan 1993), University of Chicago Press.
- Behtoui, A. (2006), »Om de hade föräldrar födda på 'rätt plats'. Om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildningssystemet och på den svenska arbetsmarknaden«, expertbilaga till Rapport Integration (2005), Integrationsverket.
- Behtoui, A. (2005a), Informal Recruitment Methods and Disadvantages of Immigrants in the Swedish Labour Market, stencil, Arbetslivsinstitutet.

- Behtoui, A. (2005b) The Distribution and Return of Social Capital: Evidence from Sweden, stencil, Arbetslivsinstitutet.
- Bevelander, P. (2000), *Immigrant Employment Integration and Structural Change in Sweden 1970–1995*, doktorsavhandling, Lund Studies in Economic History 15, Lunds universitet.
- Björklund A., P-A. Edin, P. Fredriksson och A. Krueger (2003), *Den svenska skolan – effektiv och jämlik?*, Välfärdspolitiska rådets rapport 2003, SNS Förlag.
- Björklund, A., P-A. Edin, B. Holmlund och E. Wadensjö (2000), *Arbetsmarknaden*, 2:a upplagan, SNS Förlag.
- Blanchflower, D. G. (2004), »Self-employment: More may not be better«, *Swedish Economic Policy Review*, vol. 11, s. 15–73.
- Blomskog, S. och L. Schröder (1997), »Labour Market Entry, Vocational Training, and Mobility in the Swedish Young Work Force 1950–1991«, i Blomskog *Essays on the Functioning of the Swedish Labour Market*, doktorsavhandling, Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
- Boalt, G. (1947) *Skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsgrupper i Stockholm*, P.A. Norstedt & Söner.
- Borjas G. J. (2000), »The Economic Progress of Immigrants« i G. J. Borjas (red.), *Issues in the Economics of Immigration*, University of Chicago Press, s. 15–49.
- Boudon, R. (1974), *Education, Opportunity, & Social Inequality*, John Wiley & Sons.
- Breen, R. och Goldthorpe, J. H. (1997), »Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory«, *Rationality and Society*, vol. 9, s. 275–305.
- Bråmås, Å., R. Andersson och D. Solid (2006), »Bostadsmarknadens institutioner och grindvakter i den etniskt segmenterade staden – exemplen Stockholm och Uppsala« bilaga till Rapport Integration 2005, Integrationsverket.
- Calvo-Armengol, A. och M. O. Jackson (2004), »The Effects of Social Networks on Employment and Inequality«, *American Economic Review*, vol. 94, s. 426–454.
- Checchi, D. och L. Flabbi (2006), »Intergenerational Mobility and Schooling: Decisions In Italy and Germany«, mimeo Georgetown University.

- Edin, P-A. och M. Gustavsson (2004), »Time out of Work and Skill Depreciation«, Working paper 2004:14, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Edin, P-A., P. Fredriksson och O. Åslund (2003), »Ethnic Enclaves and the Economic Success of Immigrants: Evidence from a Natural Experiment«, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 118, s. 329–357.
- Edin, P-A., P. Fredriksson och O. Åslund (2004), »Settlement Policies and the Economic Success of Immigrants«, *Journal of Population Economics*, vol. 17, s. 133–155.
- Edin, P-A., A. Forslund och B. Holmlund (2000), »The Swedish Youth Labor Market in Boom and Depression Department of Economics«, i D. Blanchflower och R. Freeman (red.) *Youth Employment and Joblessness in Advanced Countries*, University of Chicago Press.
- Edin, P-A. och O. Åslund. (2001), »Invandrare på 1990-talets arbetsmarknad«, i A. Bergmark (red.), *Ofärd i välfärden*, SOU 2001:54, s. 101–142, Fritzes.
- Ekberg, J. och M. Ohlson (2000), »Flyktingars arbetsmarknad är inte alltid nattsvart«, *Ekonomisk Debatt*, vol. 5, s. 431–439.
- Ekberg, J. och M. Hammarstedt (1999), »Egenföretagande bland invandrare«, *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, vol. 5, s. 207–217.
- Ekström, E. (2003), *Essays on inequality and education*, Economic Studies 76, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Erikson, R. och J. Jonsson (2002), »Varför består den sociala snedrekryteringen?«, *Pedagogisk forskning i Sverige* årg 7, nr 3, s. 210–217.
- Erikson, R. och J.O. Jonsson (1996), *Can Education be Equalized? Sweden in a Comparative Perspective*, Boulder, Co.: Westview Press.
- Erikson, R. och J. O. Jonsson (1993), *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre utbildning*, SOU 1993:85, Fritzes.
- Erikson, R., J.H. Goldthorpe, M. Jackson, M. Yaish och D.R. Cox (2005), »On Class Differentials in Educational Attainment«, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 102, nr 27, s. 9730–9733.
- Fredriksson, P. och O. Åslund (2005), »Påverkas socialbidragsberoende av omgivningen?«, Rapport 2005:3, IFAU.
- Gangl, M. (2002), »Changing Labour Markets and Early Career Outcomes: Labour Market Entry in Europe over the Last Decade«, *Work, Employment and Society*, vol. 16, s. 67–90.

- Granovetter, M. S. (1974), *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*, första utgåvan, Harvard University Press.
- Gustafsson, J-E., A. Andersson och M. Hansen (2000), »Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola«, i *Välfärd och skola*, Kommittén Välfärdsbokslut, SOU 2000:39.
- Gustavsson, M. (2006), »The Evolution of the Swedish Wage Structure: New Evidence for 1992–2001«, *Applied Economics Letters*, vol. 13, s. 279–286.
- Hammarstedt, M. (2001), »Making a Living in a New Country«, doktorsavhandling, Acta Wexionensia nr 9.
- Heckman, J. och A. Kruger (2004), *Inequality in America*, red. B. M. Friedman, MIT Press.
- Holmlund, B. (2005), »Hur hög är egentligen arbetslösheten i Sverige?«, *Ekonomisk Debatt*, vol. 6, s. 6–20.
- Holmlund, B., Qian Liu och O. Nordström Skans (2006), »Utbildning nu eller senare? Inkomsteffekter av uppskjuten högskoleutbildning«, Rapport 2006:10, IFAU.
- Häkkinen, I. (2006), »Working while enrolled in a university: does it pay?«, *Labour Economics*, vol. 13, s. 167–189.
- Härnqvist, K. (1958), *Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metodiskussion*. 1955 års universitetsutredning III, SOU 1958:11, Stockholm.
- Integrationspolitiska maktutredningen (2004), *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten*, SOU 2004:22.
- Integrationsverket (2002), »Hur togs de emot? Enkätundersökning om 28 kommuners introduktionsverksamhet för nyanlända 1999«, Integrationsverkets rapportserie, vol. 4.
- Integrationsverket (2003), *Rapport Integration 2002*, Integrationsverket.
- Integrationsverket (2004a), »Integration – var god dröj«, Integrationsverkets rapportserie, vol. 1.
- Integrationsverket (2004b), »Introduktion – men inte för alla«, Integrationsverkets rapportserie, vol. 2.
- Integrationsverket (2005), Utvärdering av den centrala överenskommelsen.
- Integrationsverket (2006a), Integrationsbarometern 2005, Integrationsverket.

- Integrationsverket (2006b), Rapport Integration 2005, Integrationsverket.
- Jencks, C. och D. Riesman (1968), *The Academic Revolution*, Doubleday & Co.
- Johansson, P. och O. Åslund (2006), »Arbetsplatsintroduktion för vissa invandrare – teori, praktik och effekter«, Rapport nr 6, IFAU.
- Jovanovic, B. (1979), »Job Matching and the Theory of Turnover«, *Journal of Political Economy*, vol. 87, s. 972–990.
- Kennerberg, L. och K. Sibbmark (2005), »Vilka deltar i svenska för invandrare?«, IFAU Rapport nr 13.
- Klingvall M. (1998), »Företagens rekryteringsmetoder – hur arbetslösa får jobb« *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, nr 4.
- Knudsen, E. I., J. J. Heckman, J. L. Cameron och J. P. Shonkoff (2006), »Economic, Neurobiological and Behavioral Perspectives on Building America's Future Workforce«, IZA Discussion Paper No 2190.
- Lagercrantz, H. (2005), *I barnets hjärna*, Bonnier.
- Landell, E. m.fl. (2000), »Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning, Ds 2000:58, Finansdepartementet.
- Lange, A. (2000), *Diskriminering, integration och etniska relationer*, Integrationsverket.
- Larsson, L. och J. Lindén (2006), »Sökbeteende enligt AKU«, manuskript, IFAU.
- Lazear, E. (1995), *Personnel Economics*, MIT Press.
- Lazear, E. P. och S. Rosen (1981) »Rank-Order Tournaments as Optimum Labor Contracts«, *Journal of Political Economy*, vol. 89, s. 841–864.
- le Grand, C., R. Szulkin och M. Tåhlin (2001), »Har jobben blivit bättre? En analys av arbetsinnehållet under tre decennier«, i Fritzell, J., M. Gähler, och O. Lundberg (red.) *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*, SOU 2001:53, Fritzes.
- Lindbeck, A. och D. J. Snower (2001), »Insiders versus Outsiders«, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 15, No 1, s. 165–188.
- Lundh, C., L. Bennich-Björkman, R. Ohlsson, P. Pedersen och D-O. Rooth (2002), *Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärdssamhället*, Välfärdspolitiska rådets rapport 2002, SNS Förlag.
- Meghir, C. och M. Palme (2005), »Educational Reform, Ability, and Family Background«, *American Economic Review*, vol. 95:1, s. 414–424.

- Mortensen, D.T. (1986), »Job Search and Labor Market Analysis«, i O.C. Ashenfelter och R. Layard (red.), *Handbook of Labor Economics*, North Holland.
- Mortensen, D.T. och C.A. Pissarides (1999), »New Developments in Models of Search in the Labor Market«, i D. Card och O. Ashenfelter (red.), *Handbook of Labor Economics*, Elsevier Science, s. 2567–2627.
- Müller, W och M. Gangl, red. (2003), *Transitions from Education to Work in Europe: The Integration of Youth into EU Labour Market*, Oxford University Press.
- Najib A. (1999), »Myten om invandrarföretaget. En jämförelse mellan invandrarföretagande och övrigt företagande i Sverige«, *Nya jobb och företag. Rapport nr 9*.
- Nekby, L. (2003), »Empirical Studies on Health Insurance, Employment of Immigrants and the Gender Wage Gap«, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Nordström Skans, O. (2005), »Har ungdomsarbetslöshet långsiktiga effekter?«, *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, nr 11(3), s. 147–156.
- Nordström Skans, O. och O. Åslund (2006), »Ses vi på jobbet?«, *Ekonomisk debatt*, nr. 6, årg. 34, s. 43–55.
- NUTEK (2005), *Årsbok 2005*, NUTEK.
- NUTEK (2006), *Årsbok 2006*, NUTEK.
- Okeke, S. (2001), »Arbetsförmedlingens marknadsandelar 1999–2000« Rapport Ura 2001:8, Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS).
- Olli Segendorf, Å. (2005), Job Search Strategies and Wage Effects for Immigrants, doktorsavhandling Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
- Pellizzari, M. (2004), »Do Friends and Relatives Really Help in Getting a Good Job?« CEP Discussion Paper 623, London School of Economics.
- Rashid, S. (2004), *Immigrants' Income and Family Migration*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Umeå universitet.
- Riksdagens revisorer (2001), »Språk och arbete – svenskundervisning för invandrare och invandrararnas arbetsmarknad«, Rapport 2000/01:3.
- Rooth, D-O. och J. Ekberg (2003), »Unemployment and earnings for second generation immigrants in Sweden. Ethnic background and parent composition«, *Journal of Population Economics*, vol. 16, s. 787–814.
- Rooth D-O. och O. Åslund (2006), *Utbildning och kunskaper i svenska – framgångsfaktorer för invandrade?*, SNS Förlag.

- Rooth, D-O. (1999), »Refugee Immigrants in Sweden: Educational Investments and Labour Market Integration?, PhD thesis, Lund Economic Studies number 84, Department of Economics, Lunds universitet.
- Sáez-Martí, M. och A. Sjögren (2004), »On the Timing of Education« IUI Working Paper Nr 614.
- SCB (1999), Arbetskraftsprognos 1999, SCB, IAM 1999:2).
- SCB (2000), »Universitet och högskolor. Grundutbildning: Social bakgrund bland högskolenybjörjare 1998/99«. *Statistiska meddelanden*, UF 20 SM 0002.
- SCB (2005), *Befolkningens studiedeltagande. Hössterminen 2003. Tema utländsk bakgrund*, UF 79 SM 0501.
- SCB (2006), »Tema: Utbildning – Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan«, *Befolkning och välfärd* 2006:1.
- SCB och Högskoleverket (2005), »Universitet och högskolor: Genomströmning och resultat i högskolans grundutbildning t.o.m. 2003/04« UF 20 SM 0502.
- Scott, K. (1999), *The Immigrant Experience. Structural Change in Sweden 1970–1995*, doktorsavhandling, Lund studies in economic history 15, Lunds universitet.
- Shapiro, C. och J. E. Stiglitz (1984), »Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device«, *American Economic Review*, vol. 74, s. 433–444.
- Sjögren, A. (2006), »Redistribution, Occupational Choice and Intergenerational Mobility«, Institutet för näringslivsforskning, mimeo.
- Smith, A. (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, vol. 1, utgåva av Cambell and Skinner, Liberty Fund, Indianapolis, 1981.
- Stockholms stad (2005), *Programguiden 2006 Valet till gymnasieskolan i Stockholms stad*.
- OECD (2005), *Trends in International Migration*, SOPEMI 2004.
- SOU 2003:75 *Etablering i Sverige. Möjligheter och ansvar för individ och samhälle*, Betänkande av utredningen om flyktingmottagande och introduktion, Fritzes.
- Spence, M. (1973), »Job Market Signaling«, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 87, s. 355–374.
- Statkontoret (2002), *Arbetsmarknadsåtgärder för invandrare år 2002*.

- Svantesson, E. och T. Aranki (2006), »Do Introduction Programs Affect the Probability of Immigrants getting Work?«, Working paper No 3, 2006, Department of Economics, Örebro universitet.
- Tezic, K. (2004), *Essays on Immigrants' Economic Integration*, doktorsavhandling, Economic studies 134, Department of Economics, School of Economics and Commercial Law.
- Topel, R. och M. Ward (1992), »Job Mobility and the Careers of Young Men«, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 107, s. 439-479.
- Tählén, M. (2006), »Överutbildningen i Sverige: utveckling och konsekvenser« i J. Olofsson (red.), *Utbildning och arbetsmarknad. Vägval i gymnasieskolan*, SNS Förlag.
- Vilhelmsson, R. (2002), »Ethnic Differences in the Swedish Youth Labor Market«, i *Wages and Unemployment of Immigrants and Natives in Sweden*, doktorsavhandling, Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
- Willis, R. och S. Rosen (1979), »Education and Self Selection«, *Journal of Political Economy*, vol. 87, s. 7-36.
- Zenou, Y., O. Åslund och J. Östh (2006), »Hur viktig är närheten till jobb för chanserna på arbetsmarknaden?«, *Ekonomisk Debatt*, nr 6 årg. 34, s. 31-42.
- Århammar, A. (2004), Migration och integration – om framtidens arbetsmarknad : bilaga 4 till Långtidsutredningen 2003/04
- Åslund, O. (2000), *Health, Immigration and Settlement Policies*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Åslund, O. och D-O. Rooth (2007), »Do When and Where Matter? Initial Labor Market Conditions and Immigrant Earnings«, under utgivning i *Economic Journal*.
- Öckert, B. och H. Regnér (2000), *Högre utbildning i Sverige: En problemorienterad diskussion om utbildningsåtgärder*, Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
- Österberg, T. (2000), *Economic Perspectives on Immigrants and Intergenerational Transmissions*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

Välfärdsrådet 2006

ROBERT ERIKSON är professor i sociologi vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet. Han har främst forskat om hur individers utbildning, yrke och hälsa beror på deras uppväxtvillkor. Han ledde 1991 års utredning om den sociala snedrekryteringen till högre studier och är sedan 1994 ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och sedan 1998 av British Academy.

OSKAR NORDSTRÖM SKANS är nationalekonom och verksam som forskare vid Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) i Uppsala. Hans forskning rör framförallt faktorer som bestämmer ungdomars framgång på arbetsmarknaden, effekter av arbetsmarknadspolitiska program samt analyser av länkade individ- och företagsdata.

ANNA SJÖGREN är nationalekonom och forskare vid Institutet för Näringslivsforskning i Stockholm. Hennes forskning behandlar utbildning och yrkesval ur olika perspektiv, bland annat hur ekonomiska incitament, självförtroende och osäkerhet om den egna förmågan påverkar individens beteende.

OLOF ÅSLUND är nationalekonom och forskare vid IFAU och forskningsledare vid SNS. Hans forskning behandlar huvudsakligen hur olika faktorer påverkar invandrares framgång på arbetsmarknaden, med särskild betoning på betydelsen av sociala nätverk och hur olika former av politik påverkar individers möjligheter.

Referensgrupp

MARIANNE HAMILTON (ordf.), Atlas Copco
INGE EINARSSON, AstraZeneca
STIG ANDERSSON, MKB Fastighets AB
TORBORG CHETKOVICH, Connex
ALE FRIBERG, Försäkringskassan
EVA FRÖBERG, SEB
ANNELI HAMMARBERG, Lernia
ELISABETH KRAUSZ, RTK
HELENA MOLINERO, TeliaSonera
ANDERS NILSSON, Vattenfall
JILL NILSSON, Vittra Utbildning
MATS PETTERSSON, LKAB
MARI-ANN PÖLDE, Samhall
ANNE RANNALEET, Industri Kapital
LENA SCHRÖDER, Integrationsverket
TOMAS SVÄRDH, ESF-rådet i Stockholms län
SAM YILDIRIM, Länsstyrelsen i Stockholms län
HANNA ZELAND, Länsarbetsnämnden

Varför står så många människor utanför den svenska arbetsmarknaden? Det är en flitigt debatterad och högaktuell fråga. Två grupper som utpekats som särskilt problematiska i dessa sammanhang är ungdomar och nyanlända invandrare. Årets rapport från SNS Välfärdsråd behandlar inträdet på arbetsmarknaden för dessa två grupper.

Det första inträdet på arbetsmarknaden är viktigt. Det första jobbet ger referenser, erfarenhet och kontakter, och innebär att individen blir mindre av ett osäkert kort i framtida arbetsgivares ögon. Tid utanför arbetsmarknaden innebär att offentliga finanser belastas och ett försenat inträde riskerar också att påverka individen negativt under lång tid.

Rapporten studerar med hjälp av unika data tiden till det första arbetet för ungdomar och invandrare under perioden 1985–2003. Vad påverkar inträdet? Vilka arbetsgivare är det som erbjuder inkörsportar till arbetsmarknaden och hur kommer de arbetssökande i kontakt med dem?

